

Rudolf Steiner

**ADEVĂRURI ALE EVOLUȚIEI OMULUI ȘI
OMENIRII**

GA 176

Ciclu de 8 conferințe ținute la Berlin, între 29 mai și 24 iulie 1917

Traducere după:

RUDOLF STEINER

Menschliche und menschheitliche Entwicklungswahrheiten.

Das Karma des Materialismus.

După stenograme nerevizuite de conferențiar
editate de Rudolf Steiner-Nachlaßverwaltung

©1982. Rudolf Steiner Verlag, Dornach

GA 176

Traducere: Delia Popescu

Revizuire: Andrea Dumitrescu

©2022 BIBLIOTECA ANTROPOSOFICĂ pentru prezenta traducere
în limba română

Biblioteca antroposofică: www.spiritualrs.net

CUPRINS

CONFERINȚA I — Berlin, 29 mai 1917.....9

Vârsta omului individual și vârsta omeniri luată ca întreg

Omenirea întinerește, vârsta omeniri merge înapoi. Dezvoltarea spiritual-sufletească este la început legată de dezvoltarea fizică și încetează începând de la o anumită vârstă. Această strânsă întrețesere dura în cultura protohindusă inițial până la vârsta de 56 de ani, descrescând în timpul acelei perioade până la vârsta de 49 de ani, în cultura protopersană descrescând până la vârsta de 42 de ani, în cultura caldeo-egipteană descrescând până la vârsta de 35 de ani. În epoca greco-latină vârsta la care înceta legătura a scăzut de la 35 de ani până la 28 de ani. - Ideea lui Aristotel despre nemurire, interpretată corect de Franz Brentano. – Misteriului de pe Golgota intervine când vârsta generală a omenirii era de 33 de ani, coinzând exact cu vârsta lui Iisus Christos de 33 de ani. El aduce omenirii posibilitatea de a-și asuma liber și conștient propria dezvoltare spirituală, care nu îi mai este dată printr-o dependență de corporal-fizic. În cea de-a cincea perioadă post-atlanteană, vârsta merge înapoi de la al 28-lea până la al 21-lea an de viață. Omenirea se află în prezent la al 27-lea an. Acest lucru se arată în abstractitatea idealurilor ca la Woodrow Wilson. În a șasea perioadă postatlanteană, vârsta va scădea de la 21 la 14 ani. Dacă oamenii nu se dezvoltă din proprie inițiativă, urmează demența precoce epidemică.

CONFERINȚA a II-a — Berlin, 5 iunie 1917.....22

Nevoia de concepte noi și mobile. Spirit natural, spirit cosmic și spirit nelegat de materie

Descoperirea esențială a lui Goethe, fluidizarea conceptelor, concepte cu capacitatea de a se transforma. Știința spirituală aduce concepte noi și

mobile, singurele care pot cuprinde realitatea. În epoca protohindusă, în viața ascendentă, în creșterea spiritual-sufletescului odată cu corporalul, omul trăia experiența Dumnezeului Tată. În viața descendentă sufletul percepea spiritul cosmic, trăind alternanța între spiritul natural și spiritul cosmic, Christos care încă nu coborâse pe Pământ. Când îmbătrâneau oamenii percepeau spiritului care trăiește ca spirit ne legat de materie, Spiritul Sfânt. În epoca protopersană și egipteano-caldeeană s-a retras contemplarea spiritului. În epoca greco-latină experiența lui Christos cosmic a dispărut și Christos a înviat pe pământ. Prin el, la Duhul Sfânt omul trebuie să ajungă din propriul său interior. Ateismul este o boală. Negarea lui Christos este nenorocire a sorții. A nu recunoaște spiritul este orbire a sufletului. Creierul mineralizat devine obtuz. Știința spirituală oferă concepte care pot fi înțelese cu corpul eteric. Scheu vrea să folosească chestionare în locul gândirii abstracte pentru a îmbunătăți structura socială. Științele ar trebui să fie însuflețite de știința spirituală. Plenge și „Idea” din 1914.

CONFERINȚA a III-a — Berlin, 19 iunie 1917.....42

Relația omului cu lumea spirituală de-a lungul epocilor

În vechime, bătrânii, înțelepții, erau legiuitorii naturali întrucât își luau înțelepciunea din spiritual. Primii oameni postatlanți trăiau revelațiile spiritelor elementelor și percepeau Pământul ca un organism. Ei vedea în imaginațiunii spiritualul în cerul înstelat. Diferitele culturi reflectau fizionomia spirituală a Pământului. Astăzi omul nu mai vede corelația cu locul din organismul Pământului – în estul Americii, imigranții capătă un aspect diferit de cel din vestul Americii. În Persia s-a dezvoltat învățătura despre lumină și întuneric, Ormuzd și Ahriman. În a treia epocă a apărut astrolatria. În epoca greco-latină ceea ce înainte era experiență directă se pierde și devine filosofie – Aristotel. Din necesitate interioară, Christos intră în evoluția pământească. Trimitere la o broșură „Die Tat” cu articole de Rittelmeyer, Deinhard și Drews. Acesta îl neagă pe Hristos. Teologii vorbesc despre Christos, dar de fapt îl descriu pe Dumnezeu-Tatăl.

Gândirea ruptă de realitate. În poporul rus se dezvoltă intelectualitatea mistică. Necesitatea stringentă a prezentului: omul să dobândească simțul realității ideilor. Manifestul țarului Petru al III-lea al Rusiei formulat în gânduri concrete a pus capăt Războiului de Șapte Ani. Horneffer. Franz Brentano nu și-a putut finaliza psihologia întrucât nu a avut știința spirituală. Geniul natural dispare și va fi înlocuit de geniul dezvoltat.

CONFERINȚA a IV-a — Berlin, 26 iunie 1917.....68

Fenomene științifice ale timpului actual

Experiențele lui Moritz Benedikt privind căutarea surselor de apă cu nuaia de alun, emanațiile în culori – aura fizică grosieră, recunoașterea Teoriei culorilor a lui Goethe. Comentarii privind cartea lui Max Dessoir «Despre transcendența sufletului». – Citate incorecte din **Știința ocultă**, interpretări eronate, gândirea superficială, lipsita de scrupule cu care este tratată știința spirituală de cei care reprezintă o autoritate în materie de filosofie. Dessoir despre Stefan George, Werfel, Guido von List, Știința creștină și mișcarea teosofică.

CONFERINȚA a V-a — Berlin, 3 iulie 1917.....99

Adevărul, Frumosul, Binele

Franz Brentano ca reprezentant al omenirii prezentului care se străduie să dobândească claritate asupra sufletului omenesc. Dar nu poate răspunde la întrebările: Cum stabilești dacă ceva este adevărat sau fals? Cum apreciezi ceva drept bun și altceva drept rău? Cum clasifici ceva după criteriul de frumos sau urât?, întrucât nu ia în considerare membrele superioare ale omului. Adevărul este ancorat în trupul eteric, și găsim în Eu și corpul astral reflectarea a ceea ce se petrece în corpurile fizic și eteric. Adevărul îl percepem atunci când ne formăm judecăți astfel încât să desprindem corpul eteric de corpul fizic. Cel care-și formează un gând pur este deja clarvăzător. Experiența frumosului o avem atunci când armonizăm între ele cele două impresii primite, una în trupul fizic și eteric

și cealaltă în trupul astral și Eu. Binele în sens etic, moral, provine din corpul astral și se exprimă în impulsuri și afecte. Dacă instinctele bune, principiile morale nu sunt transpuse în sfera intelectului prin preocupare conștientă privind ce este Bine și ce este Rău, omul nu mai poate transmite instincte eficiente copiilor săi și nici nu poate duce cu sine în următoarea sa viață pământească vreun instinct pentru Bine și Rău. Oamenii deja pierd treptat impulsul lui Christos și fără înnoirea impulsului prin conceptele științei spirituale, la următoarea încarnare îl vor fi pierdut în întregime. Necesitatea vremurilor: concepte îmbibate de realitate în toate domeniile vieții care țin de cultură. Cerința antroposofiei: să lucrăm împreună spiritual la ceea ce este necesar omenirii.

CONFERINȚA a VI-a — Berlin, 10 iulie 1917.....126

Modalități înspre cunoașterea de sine și îmbogățirea Eului

Eul omului este complex. Credința că se poate ajunge la cunoașterea de sine și îmbogățirea Eului prin scormonirea în sine este o iluzie – duce numai la îndepărtarea de sine. Ca să se caute pe el însuși și să-și fortifice Eul omul trebuie să se desprindă de sine și să-și extindă observațiile și cugetările asupra lumii. Eul din gândire în viața prezentă este lipsit de existența interioară activă, este un punct-Eu care conține forța germinativă pentru următoarea încarnare. El încă aparține lumii și poate fi îmbogățit numai prin viața exterioară, căutând corelații subtile ale vieții, fire îndepărtate aflate sub suprafața existenței obișnuite, între evenimente și întâmplări. Exemplul cu țiganka și Rousseau. Prin căutarea corelațiilor subtile karmice, a firelor care înglobează în rețele largi însăși viețile omenesti, cultivăm Eul așa cum trăiește el între moarte și o nouă naștere. Exemplul cu Bernstein și Stepniak. Eul care acționează în voință vine din încarnarea trecută. Trăim la timpul prezent al verbului „a trăi” doar în simțirea noastră. Christos trăiește în contextele mai subtile. Prin autoeducarea față de corelațiile subtile și mai îndepărtate, ajungem în acea regiune a conștienței unde avem un raport mai intim cu Christos.

Franz Brentano – nu avea subtilitatea gândirii necesară pentru pătrunderea în lumea spirituală. Cerința prezentului: străduința de a face gândirea mai subtilă și mobilă.

CONFERINȚA a VII-a – Berlin, 17 iulie 1917.....152

Faptele din realitatea fizică furnizează confirmarea legilor spirituale

Până la vârsta de 27 de ani, ne putem îmbogăți ideile despre lume și idealurile noastre prin dezvoltarea naturală și viața socială. Apoi dependența spiritual-sufletescului de corporal-fizic încetează și progresul ulterior se poate face numai din proprie inițiativă. Un om care nu se preocupă de dezvoltarea sa rămâne în viața sa de mai departe, indiferent cât avansează el ca vârstă, la nivelul dezvoltării de 27 de ani, și nu poate aduce în viață nimic pentru dezvoltarea viitoare a omenirii. Modul de lucru al omului de știință a naturii și al omului de știință spiritual. – Examinarea exterioară a naturii procedează inductiv: se percep faptele, fenomenele naturii, se formează conceptele și rezultă legile. Știința spirituală procedază similar în privința lumii spirituale pentru înțelegerea faptelor în lumea spirituală. Dar relativ la lumea sensibilă exterioară procedează deductiv: pornește de la legile spirituale și caută faptele vieții exterioare care se explică prin cele găsite în spirit. Exemplu concret al unui om care a dezvoltat tot ce se poate dezvolta în mod natural până la 27 de ani, dar care nu s-a preocupat cu nimic care să includă dezvoltarea pentru viitor, și rămâne la vârsta de 27 de ani: Lloyd George, o personalitate reprezentativă pentru prezent și totodată pentru poporul englez. Descriere privind viața și ascensiunea sa politică. Fiind bine ancorat în viața prezentului a avut realizări remarcabile în privința îmbunătățirii vieții oamenilor de rând. Dar atunci când puterile ascunse care trag sforile în culisele evoluției omenirii și care acționează din cu totul alte vârste omenești decât vârsta de 27 de ani, au intervenit la începutul războiului, Lloyd George nu a putut face față și devine și el ca și alți politicieni, o marionetă în mâna acelor puteri.

CONFERINȚA a VIII-a — Berlin, 24 iulie 1917.....176

Necesitatea dobândirii unei relații noi cu adevărul

Adevărurile superioare pot fi comunicate numai atunci când s-au maturizat. Conceptele vii prezintă adevăruri vii, care nu sunt ceva încheiat (imuabile) ci sunt în continuă devenire, transformare. Numai devenirea este vie; existența este cadavrul devenirii. Conceptele vii necesită să fie supuse mereu la noi procesări de către suflet, ducând de fiecare dată la noi înțelegeri. Satisfacția sufletească poate veni doar prin dezvoltarea interesului pentru trăitul în mod viu cu adevărul, nu căutând concepte „de-a gata”. Știința spirituală nu dă mâncare „de-a gata”, ci doar o îndrumare relativ la „cum se mănâncă spiritualul”. Polaritatea între supramaturarea intelectuală în Vest și intelectualismul mistic în stadiu embrionar în Est. În Vest și în Europa Centrală „superstiția” privind cartea, agățarea de ceea ce poate fi desprins de om, obiectivat și scris într-o carte. La fel și în miscări mistice unde se acordă valoare la ceea ce poate fi extras din cărțile sau tradițiile vechi, fără să se considere spiritualul din prezent. Spiritualul desprins de om dă posibilitatea să se exercite o tiranie imensă din partea puterilor ascunse, asupra oamenilor individuali. În Est există predispoziția de a reintegra omul individual în deplina sa validitate – se pregește un individualism creator, etc. Necesitatea mistică imediată: înțelegerea faptului că viața în reprezentări și concepte este deja o viață în spirit și înălțarea la țeserea proprie, independentă, vie a gândirii. Gândirea istorică în sensul cel mai înalt: Ceea ce trăiește unul după altul stă și unul lângă altul – Europa de Est, de Vest și Centrală.

NOTE.....201

În timpul războiului, Rudolf Steiner rostea următoarele cuvinte comemorative înaintea fiecărei conferințe ținute de el în cadrul Societății Antroposofice în țările afectate de război:

Ne gândim, dragii mei prieteni, la spiritele ocrotitoare ale celor care se află afară, pe marile câmpuri ale evenimentelor prezentului:

Spirite ale sufletelor voastre, paznici activi,
Fie ca aripile voastre să aducă
Iubirea rugătoare a sufletelor noastre
Oamenilor pământeni încredințați ocrotirii voastre,
Pentru ca, unite cu puterea voastră,
Rugăciunile noastre să radieze ajutând
Sufletelor ce cu iubire le caută.

Și îndreptându-ne către spiritele ocrotitoare ale celor care, în urma acestor evenimente pline de suferință au trecut deja prin poarta morții:

Spirite ale sufletelor voastre, paznici activi,
Fie ca aripile voastre să aducă
Iubirea rugătoare a sufletelor noastre.
Oamenilor din sferele cosmice încredințați ocrotirii voastre,
Pentru ca, unite cu puterea voastră,
Rugăciunile noastre să radieze ajutând
Sufletelor ce cu iubire le caută.

Și fie ca Spiritul pe care încercăm să ni-L apropiem de ani de zile prin știința noastră spirituală, spiritul care, spre mântuirea Pământului și pentru libertatea și progresul omenirii a trecut prin Misteriul de pe Golgota, să fie cu voi și cu îndatoririle voastre grele!

CONFERINȚA I

Berlin, 29 mai 1917 [1]

Vremurile sunt nepotrivite pentru considerații relativ la sărbători în sensul obișnuit, și în aceste vremuri grele va fi cel mai bine să încercăm să cercetăm în sfera, în cuprinsul științei spirituale lucruri care ne pot face într-o câțiva inteligibil, în sens corect, care sunt bazele mai profunde ale acestor vremuri ale noastre. Și așa aș dori să vă vorbesc astăzi despre un rezultat deosebit al cercetării, care poate fi lămuritor în această direcție, aș dori să încerc să cuprind cu privirea dintr-un anumit punct de vedere evoluția omenirii în perioada postatlanteană până în prezentul nostru. Cu toate acestea, după ce aceste considerații vor fi încheiate, voi fi nevoit din unele cauze să vă expun astă-seară și câteva lucruri despre Societatea Însăși.

Știm din diversele lucruri care au fost expuse în decursul anilor, că într-o anumită privință evoluția omenirii în mare poate fi comparată cu evoluția individului uman, pur și simplu din motivul că în ambele cazuri această evoluție, măcar la prima aparență, este un progres în timp. Eu am urmărit ani de-a rândul condițiile interioare ale evoluției, îndeosebi ale omenirii postatlanteene. Și așa cum mi-au rezultat unele lucruri tocmai în timpul cercetărilor din această iarnă, mi s-a revelat și ceva plin de însemnătate relativ la această problemă tocmai ridicată.

Considerând lucrurile din punct de vedere exterior, ar putea părea că atunci când considerăm o porțiune de evoluție omenească în desfășurarea sa, ar trebui să ajungem la viziunea că această porțiune a evoluției omenirii corespunde evoluției individuale a fiecăruia în așa fel încât ar trebui, poate, să spunem: Așa cum evoluează omul individual între anii cutare și cutare ai vieții sale, asemănător evoluează și omenirea. Numai că eu am găsit că lucrurile nu sunt deloc așa, și că de acest alt fel în care sunt ele în această privință, sunt legate

taine importante tocmai și ale actualei epoci a omenirii. Dacă ne întoarcem înapoi – și pentru aceasta ne este îngăduit să folosim idei cunoscute nouă, familiare nouă –, în prima epocă de cultură postatlanteană, pe care noi suntem obișnuiți să o numim epoca veche hindusă, protohindusă, ne putem întreba: Cu ce vârstă umană individuală poate fi comparată vârsta omeniri luată ca întreg din acea perioadă de cultură protohindusă? – Cercetarea spirituală furnizează aici ceva întru totul remarcabil. Eu am spus adesea: Omul își imaginează cu prea multă ușurință că în timpurile în care a existat aici sau acolo o cultură omenească, constituția interioară fundamentală a sufletului omenesc ar fi fost de fapt, în esență, așa cum este ea acum. Lucrurile însă nu sunt câtuși de puțin așa. Acest mod de a vedea lucrurile ia naștere numai din motivul că omul actual cu mijloacele științei materialiste nu este deloc capabil să-și formeze reprezentări despre modul în care s-au schimbat de fapt sufletele într-un timp relativ scurt în decursul evoluției omenirii, și cum anume s-a schimbat viața sufletească.

Dacă privim în ziua de azi omenirea din jurul nostru, observăm că într-un anumit răstimp al dezvoltării omenești individuale, omul crește în primul rând corporal: organele sale corporale se configurează în structurarea lor mai grosieră și mai fină, omul nu doar devine mai mare, ci și organele sale se perfecționează în interior. Și noi vedem că până la o anumită vârstă dezvoltarea spiritual-sufletească este legată de evoluția corporal-fizică, mergând oarecum în paralel cu ea; și niciun educator nu poate pierde nepedepsit aceasta din vedere. Dar noi știm și că începând de la o anumită vârstă, această strânsă întrețesere dintre dezvoltarea spiritual-sufletească și cea corporală încetează. Noi ne dăm seama că de la o anumită vârstă încolo, omul se consideră o ființă încheiată. În vremea noastră, dacă observăm mai exact viața din jurul nostru, ne dăm seama chiar foarte bine cum deja, s-ar putea spune, pe cât de devreme posibil, oamenii se consideră ca fiind „încheiați”, cum ei se consideră așa ca și cum de

fapt nu ar mai avea nimic de învățat. Noi știm că în ziua de azi pentru mulți este o pretenție exagerată dacă li s-ar cere să mai citească la o anumită vârstă «Iphigenia» lui Goethe sau «Tell» al lui Schiller. Pe acestea le-a citit omul pe când era adolescent sau elev, la școală. Acestea țin de tinerețe. De la o anumită vârstă, omul nu se mai ocupă cu astfel de lucruri! Desigur că acesta nu este un obicei general, dar este totuși un obicei foarte, foarte răspândit. Și putem deveni conștienți de această atitudine în multe domenii ale vieții. Dar la baza acestora stă un adevăr. La baza acestora stă adevărul că de la un anumit moment al dezvoltării sale individuale omul și-a încheiat oarecum creșterea din punct de vedere fizic, că atunci spiritual-sufletescul său încetează să depindă de creșterea și dezvoltarea organelor corporale, care a încetat, și că spiritual-sufletescul său se dezvoltă liber și autonom; de acest lucru devenim noi conștienți. Dacă privim în ziua de azi omenirea, găsim că acest moment tocmai caracterizat intervine la o anumită vârstă; vom mai vorbi, mai amănunțit, despre aceasta. Dar am greși foarte mult dacă am crede că așa cum sunt lucrurile în ziua de azi, erau chiar și doar foarte pe departe similare și în prima epocă de cultură, cea protohindusă. Desigur că și pe atunci oamenii aveau vârsta de 6, 12, 20, 30, 40, 50 ș.a.m.d. de ani, dar întreaga lor viață se raporta la această îmbătrânire altfel decât acum. În aceste timpuri vechi, sufletul omenesc simțea până la o vârstă extrem de înaintată, până pe la vârsta între 48 și 56 de ani o asemenea dependență a spiritual-sufletescului de fizic-corporal, așa cum este ea resimțită în ziua de azi numai la vârsta copilăriei și a tinereții. Și gândiți-vă ce înseamnă aceasta. Aceasta înseamnă că pe atunci omul parcurgea o împreună-viețuire a sufletescului cu corporalul în dezvoltarea corporală ascendentă a omului până la vârsta de 35 de ani, apoi, participa sufletește și la dezvoltarea corporală descendentă, simțindu-și sufletescul dependent de această dezvoltare corporală. Și în timp ce la început corporalitatea era o creștere, o desfășurare de sine, ea devena apoi

treptat o surprare. Dar odată cu surparea corporalului, pe care omul nu o simte deloc în ziua de azi, deoarece spiritual-sufletescul său se derulează relativ independent de corporal, odată cu surparea corporalului cei care atingeau această vârstă simțeau în această primă epocă postatlanteană o eliberare interioară a spiritualului universal. În măsura în care corporalitatea regresa, dar ei totuși rămâneau dependenți de corporal, spiritualul începea să strălucească în ei. Și, imediat după catastrofa atlanteană, aceasta dura până la vârsta de 56 de ani. Abia atunci era omul, dacă ne este îngăduit să spunem așa, pe deplin crescut, ceea ce înseamnă că abia atunci se pierdea dependența sufletesc-spiritualului de corporal. Faptul că omul participa și sufletesc-spiritual la corporalitate în perioada de evoluție descendentă a acestuia, determina că atunci existau încă ecouri ale clarvederii spirituale interioare. Și acum avem particularitatea că această însușire a vieții omenеști iradia, desigur, asupra întregii culturi. Cel care era tânăr în acele vremuri vechi știa, prin noțiunile generale, obișnuințele în gândire și simțire că atunci când cineva îmbătrânea, ajungea la acea vârstă venerabilă în care tainele divine răsăreau în sufletul său. De aceea exista în acea primă epocă de cultură postatlanteană o venerare a bătrâneții, un cult al bătrâneții, despre care noi nu ne mai putem face nicio idee în ziua de azi, dacă nu le vedem în ecourile ce ne-au rămas în mod spiritual din acele vechi timpuri. Abia dacă mai este nevoie să menționez, după toate considerațiile pe care le-am făcut deja, că oricine murea mai înainte să fi atins această vârstă patriarhală, știa că există alte lumi decât cea fizic-materială, și că înaltele entități sufletesc-spirituale ale lumilor superioare aveau de îndeplinit alte sarcini cu cei care mureau mai devreme. Astfel încât orice om, bineînțeles, chiar dacă trebuia să moară mai repede decât atunci când avea loc trecerea la această înaltă vârstă patriarhală, putea totuși avea în sine sentimente satisfăcătoare față de Univers.

Remarcabil este că atunci când cercetezi aceste lucruri nu poți vorbi despre faptul: omenirea îmbătrânește, ci trebuie, în mod curios, să vorbești despre faptul că: omenirea întinerește, merge înapoi. Imediat după catastrofa atlanteană a fost așa că dezvoltarea, așa cum am descris-o, avea loc până la vârsta de 56 de ani; apoi a venit vremea în care ea a avut loc până la 55 de ani, apoi până la 54, ș.a.m.d. Și după ce s-a scurs prima perioadă de cultură postatlanteană, această dezvoltare a mai durat numai până la vârsta de 48 de ani. Atunci omul era oarecum în situația de a trebui să-și spună: Acum sunt lăsat în seama mea, acum nu-mi mai dă corporalul din sine ceva pentru dezvoltarea mea sufletească-spirituală! – lucru care în ziua de azi, după cu vom vedea, intervine cu mult mai devreme.

Acum ajungem în cea de-a doua perioadă de cultură, cea protopersană. Ea corespunde vârstei omenești individuale dintre 48 și 42 de ani. Aceasta înseamnă: în această epocă lucrurile stau așa, că oamenii se simt dependenți de corporal în evoluția lor spiritual-sufletească până pe la vârsta de 40 de ani și că abia după ce au trecut de 40 de ani simt acea independență care în ziua de azi intervine mai devreme. De aceea, sufletul nu participa atât de îndelung și într-o măsură atât de înaltă la surparea, la sclerozarea organismului, nu lua parte un timp atât de lung la această eliberare a forțelor organismului, care pot arăta omului drumul în lumea spirituală, care îi pot da iluminarea în lumea spirituală.

Apoi, după cea de-a doua epocă de cultură, cea protopersană, a venit epoca pe care noi am numit-o caldeo-egipteană. Atunci vârsta omenirii în ansamblu a scăzut până la vârsta individuală dintre 42 și 35 de ani. Ceea ce înseamnă: roadele dezvoltării îi veneau omului de la sine până la această vârstă. Atunci, succesiv în diversele sub-epoci ale acestei perioade egipteano-caldeene, el a trebuit să-și parcurgă dezvoltarea liberă, autonomă, pur interioară, începând de la vârsta de 42, 40, 38 de ani ș.a.m.d.

În modul cel mai semnificativ ne apare acest adevăr pentru cea de-a patra epocă, cea greco-latină, pentru că în această epocă greco-latină întreaga omenire se dezvoltă în așa fel încât vârsta ei corespundea vârstei individuale omenești dintre 35 și 28 de ani. Cu aceasta însă ne situăm tocmai în anii de la mijlocul vieții. Gândiți-vă, așadar, ce anume s-a petrecut în această perioadă greco-latină. Cei care s-au dezvoltat ca oameni individuali în cadrul acestei perioade de cultură greco-latină, trăiau experiența, pur și simplu prin legile evolutive ale omenirii, dependenței spiritual-sufletescului de creșterea progresivă. Iar la vremea când începea surparea omului, sclerizarea omului – dacă îmi este îngăduit să spun așa, pentru că, firește, aceasta este o expresie radicală –, atunci sufletul era eliberat de corporal. Prima jumătate a vieții era parcursă de aparținătorul la cultura greco-latină în sensul evoluției generale a omenirii. Atât de minunat a coincis în acea epocă dezvoltarea individuală cu evoluția generală a omenirii, încât din momentul în care omul începea să-și aibă dezvoltarea corporală într-o linie descendentă, nimic nu i se mai revela grecului pornind de la corp. De aceea a și fost grecul în cultura sa plin de tot ceea ce era creștere, înflorire, ascensiune în evoluție. Dar el pierdea totodată ceea ce se poate revela de la sine prin dezvoltarea corporală doar în dezvoltarea omenească descendentă. Ceea ce înseamnă: pentru grec se pierdea, dacă nu o avea prin instruirea spirituală în misterii, dispărea prin propria natură omenească, privirea în lumea spirituală.

În cea de-a treia epocă, în măsură descrescătoare, era posibilă, pur și simplu prin natura omenească, privirea în lumile spirituale; era posibil ca omul să poată ști din contemplare directă ceva despre nemurirea sufletului. În perioada greco-latină e drept că mai era încă posibil ca omul să poată ști: Tot ceea ce crește, se înalță, devine, este pătruns de sufletesc. Dar viața de sine-stătătoare a sufletului, după ce omul trecuse prin poarta morții, sau dinainte de a fi pășit prin naștere în viața fizică, nu îi mai era dată grecului prin dezvoltarea naturală a

omenirii. De aici provine acea viziune pe care am menționat-o adesea și aici și așa cum se știe, se exprimă în celebra zicală a eroilor greci [2]: Mai bine să fii un cerșetor lumea de sus, decât un rege în împărăția umbrelor. – Cum lumea de sus, cu ceea ce este omul în ea, este pătrunsă cu suflet, o știa grecul prin contemplare nemijlocită. Prin această contemplare îi scăpa lumea suprasensibilă, i se sustrăgea. Și este remarcabil că marele înțelept grec Aristotel și-a dezvoltat ideile tocmai din această viziune fundamentală, despre care am vorbit deja în considerațiile recente susținute aici. *Franz Brentano* [3], marele cercetător recent decedat al operei și vieții lui Aristotel, a indicat corect, atunci când spune: Ideea despre nemurire a lui Aristotel este că omul care a trecut prin poarta morții nu ar mai fi un om complet. Întrucât ca grec Aristotel lua în calcul la omul deplin – din premisele pe care le-am dezvoltat mai înainte – apartenența corporalului de sufletească. Numai când omul era un înțelept al misteriiilor – ceea ce Aristotel nu era – știa el, ca grec, despre adevărata nemurire a sufletului. Atunci când nu era un înțelept al misteriiilor, ca Aristotel, trebuia să spună – ceea ce desigur că este incorect față de cele mai înalte adevăruri, dar izvora dintr-o gândire greacă, chiar dacă această gândire a ajuns la înflorirea supremă în Aristotel – el trebuia să-și spună: Dacă tai unui om un braț, el nu mai este un om întreg; dacă îi tai două brațe, încă și mai puțin, dar dacă îi iau întregul trup așa cum face moartea, cu atât mai mult nu mai este el un om complet. De aceea sufletul care trecuse prin poarta morții era pentru Aristotel un om incomplet, nedesăvârșit, căruia îi lipsesc organele pentru a intra în contact cu vreun mediu înconjurător. Este ideea aristotelică a nemuririi, pe care Brentano o interpretează corect.

Acum, gândiți-vă: așadar în acest timp oamenii la nivel general parcurgeau vârsta care corespunde vârstei oamenilor individuali între 35 și 28 de ani. Să luăm prima treime, așadar aproximativ vârsta de 33 de ani. Cea de-a patra epocă postatlanteană începe în anul 747 înainte de Misteriul de pe Golgota și se încheie în anul 1413 după

Misteriul de pe Golgota. Este acel interval temporal în care – dacă omenirea s-ar fi dezvoltat în continuare în sensul în care a făcut-o până atunci – ar fi trebuit să se întâmple ca oamenii în general să fi devenit tot mai tineri, și să fi încetat să fie dependenți de corporal în privința spiritual-sufletescului, cu mult mai devreme decât ajunge omul la mijlocul vieții în creșterea sa, în dezvoltarea sa. Ar fi trebuit să rezulte nu numai o asemenea nemurire cu aspect de umbră, cum a fost la greci, ci treptat, prin aceea că omenirea ajungea la o vârstă de până la 34, 33, 32 de ani, ș.a.m.d., omul ar fi trebuit să devină în așa fel încât fizic-trupescul l-ar fi copleșit, ca să spunem așa, încât prin propria sa dezvoltare în cadrul omenirii nu ar mai fi putut privi în sus, la vreo lume suprasensibilă. Și aici este extraordinar de important faptul că la sfârșitul primei treimi a acestui interval temporal, care începe în 747 î.Ch., intervine Misteriul de pe Golgota, tocmai în acest interval temporal, și că acesta este așadar intervalul temporal în care Christos Iisus s-a dezvoltat exact până la acea vârstă individuală, vârsta de 33 de ani, care era pe atunci vârsta omenirii. Apoi intervine moartea de pe Golgota. Christos Iisus crește până la vârsta omenirii, și El aduce prin Misteriul de pe Golgota posibilitatea de a se ajunge la cunoașterea nemuririi într-un mod care nu este luat din pământesc, ci a putut veni pe Pământ doar prin acea fecundare ce a intervenit pentru Pământ prin aceea că Spiritul lui Christos s-a unit cu personalitatea lui Iisus și acesta a ajuns la vârsta de 33 de ani, la aceeași vârstă la care era omenirea atunci când această omenire era amenințată să piardă orice legătură cu lumea suprasensibilă.

Da, atunci când consideri evoluția omenirii în această privință, plecând de la cu totul alte premise, și apoi rezultă, pur și simplu rezultă în decursul cercetării spiritual-științifice această profundă legătură dintre vârsta și moartea lui Christos Iisus cu evoluția pământească general-umană, atunci desigur că aceasta este o cunoaștere care te pătrunde adânc, foarte adânc în suflet. Și nu mă pot gândi decât la puține lucruri care trebuie să marcheze atât de

intens sufletul, cum este cunoașterea acestei încadrări a Misteriului de pe Golgota într-o lege plină de importanță a dezvoltării umane la nivel individual și a evoluției omenirii. Vedem cum în acest mod știința spirituală își aruncă treptat razele ei explicative și iluminatoare asupra Misteriului de pe Golgota. Și probabil putem presimți că dacă știința spirituală se va dezvolta din ce în ce mai mult în cercetarea atentă, încă multă altă lumină va arunca asupra acestui Misteriu de pe Golgota, pe care cu siguranță în ziua de azi, chiar și cu știința spirituală pătrunzătoare, noi nu îl putem înțelege decât în cea mai mică măsură, și care va fi înțeles tot mai profund, cu cât omenirea va avansa mai mult în această evoluție. Pot spune că eu însumi am fost în rare momente atât de impresionat în timpul cercetării mele spirituale ca în acesta în care – îngăduiți-mi să folosesc aceste cuvinte –, din adâncurile îndepărtate și obscure ale spiritului, a urcat drept rezultat această legătură dintre vârsta de 33 de ani a omenirii în cea de-a patra epocă postatlanteană și vârsta de 33 de ani a lui Christos Iisus, când a intervenit moartea de pe Golgota.

Dacă mergem mai departe ajungem la cea de-a cincea epocă postatlanteană a noastră și trebuie să realizăm că în epoca noastră, cea de-a cincea epocă postatlanteană, vârsta generală a omenirii corespunde vârstei individuale dintre 28 și 21 de ani. Aceasta înseamnă: în 1413, când a început cel de-al cincilea interval temporal, evoluția generală a omenirii era astfel încât oamenilor le era îngăduit să se știe dependenți în evoluția lor spiritual-sufletească până la vârsta de 28 de ani. Atunci sufletul trebuia să devină autonom; vedeți așadar că pentru această epocă este necesar să ne străduim în deplină conștiință, lăuntric, prin dezvoltare spirituală să îi dem sufletului ceea ce nu i se mai poate da din dependența de corporal-fizic. În această epocă omul trebuie să ia în sufletul său lucruri care nu se pot apropia de el decât în mod individual, care cuprind sufletul său nemijlocit în independența și libertatea sa, și îl conduc, ca suflet, dincolo de vârsta de 28, 27, 26 de ani ș.a.m.d. Desigur, deocamdată

educația generală, oricât de mult s-ar vorbi – s-ar putea spune și „s-ar fabula” – despre această educație, merge în direcția de a nu mai aduce oamenilor mai mult decât exact ceea ce corespunde celor pe care le furnizează omenirea de la sine. Acum, în epoca noastră, omenirea se află, în întregul ei, la vârsta de 27 de ani. Ea va avea vârsta de 26, 25 ș.a.m.d. ani. Și până se va fi scurs cel de-al cincilea interval temporal, această vârstă va fi scăzut până la vârsta de 21 de ani. De aici vedeți necesitatea apariției științei spirituale, care vrea să aducă sufletului ceea ce nu poate rezulta din dezvoltarea corporală, care vrea să sprijine sufletul în evoluția sa liberă, din sine însuși. Căci altfel avem fenomenul că oamenii, a căror evoluție rămâne dependentă doar de ceea ce poate veni din exterior, din lumea senzorială și din lumea obișnuită a istoriei, pentru epoca noastră nu ar fi mai în vârstă de 27 de ani – chiar dacă în realitate trăiesc până la 100 de ani. Aceasta înseamnă că orice idei, sentimente, idealuri pe care le-ar putea ei exprima în starea lor interioară, ar purta întotdeauna caracterul a ceea ce corespunde vârstei omenești de până la 27 de ani.

Eu m-am preocupat de cele mai diferite personalități ale epocii noastre, personalități care intervin în diversele ramuri culturale ale timpului nostru, în viața publică. Și nu am încercat să-mi fac deloc ușoară această parte a studiului. Am încercat să găsesc în ce constă de fapt un fenomen sau altul care în ziua de azi ne întâmpină în viață într-un mod atât de discutabil. Și a rezultat că multe din cele ce ne întâmpină acum, se bazează pe aceea că în viața publică acționează oameni așa cum v-am descris eu dumneavoastră în considerațiile precedente, a căror dispoziție fundamentală în ideile lor, în ceea ce pot ei da din sine, oricât de în vârstă ar fi ei, merge numai până la 27 de ani. Și, realmente, ceea ce vreau eu să spun acum, nu o spun dintr-o anumită dispoziție interioară, nu o spun din vreo animozitate, căci studiile care se află la baza celor spuse provin dintr-un timp situat cu mult înaintea acestui război, așa cum se poate vedea și din ciclurile de conferințe. Mi-a rezultat că o personalitate caracteristică, despre care

trebuie spus că în configurația sa sufletească, în privința a ceea ce este ea conform sufletului, nu este mai în vârstă de 27 de ani, dar, bineînțeles, exterior a crescut în ani și acum acționează în viața publică tocmai ca personalitate reprezentativă tipică – sunt și multe alte asemenea personalități, despre care nu vreau acum să vorbim, să luăm un alt exemplu – o personalitate caracteristică, de la care au pornit multe tocmai în această vreme a noastră, este președintele Statelor Unite ale Americii, *Woodrow Wilson* [4]. Eu mi-am dat multă osteneală să studiez dispoziția sufletească a acestui bărbat. El este un om reprezentativ pentru aceia care nu au adăugat nimic prin evoluția sufletului liber, autonom, bazat pe sine însuși; reprezentativ pentru acei oameni care nu trec în epoca noastră de vârstă care este vârsta generală a omenirii: 27 de ani. Practic, nu este adevărat când ei socotesc că ar avea 30, 40, 50 de ani ș.a.m.d., pentru că în realitate ei nu au mai multe de 27 de ani în privința progresului sufletului lor. Și cred că este adevărat ceea ce mi-a spus un prieten al Mișcării noastre după ce a ascultat la München exact această conferință pe care o țin acum: că pentru el, care a reflectat și suferit mult, foarte mult, asupra anumitor fenomene ale prezentului, această lămurire asupra particularității prezentului a fost tocmai o rază de lumină pentru a înțelege multe fenomene. Abstractismul idealurilor, o trăsătură specifică tinereții a idealurilor, vorbăria abstractă în idei despre libertate, când omul slujește propriei sale voluptăți spirituale și crezând că are o misiune mondială – atât de caracteristice pentru Woodrow Wilson! Din acest fapt se explică nepracticul ideilor, adică imposibilitatea de a avea idei creative, astfel încât să se scurgă mai departe în realitate, creatoare și productive, ci doar posibilitate să cuprindă idei care plac oamenilor, care sunt inteligibile omenirii în general, care nu vrea idei mai mature decât cele corespunzătoare vârstei de 27 de ani. Aceasta este de asemenea o caracteristică a ceea ce a adus Woodrow Wilson în lume; căci ideile sale au fost atât de nepractice, încât el a lăsat să circule în întreaga lume, de exemplu,

ideea sa de pace, și din această idee a păcii a izvorât – război pentru propria lui țară; lucruri care sunt profund legate între ele, dar care își au temeiul în astfel de fapte precum tocmai v-am indicat. Da, adevărurile profunde ale evoluției nu sunt plăcute de auzit. De aici provine și faptul că aceste adevăruri mai profunde ale evoluției, care sunt extrase din izvoarele cercetării spirituale, sunt atât de puțin îndrăgite în prezent. E drept că nu în conștiința obișnuită, dar în subconștient oamenii simt că aceste idei uneori nu sunt deloc plăcute. Ei se tem de aceasta. Este o teamă inconștientă, o teamă subconștientă, care acționează însă atât de sigur încât nu lasă ideea să ajungă în conștiința clară, ci în schimb ura, antipatia față de aceste lucruri, care se afirmă atunci. Ceea ce în ziua de azi provoacă antipatia existentă față de știința spirituală, este această ură subconștientă, dar mai presus de toate această teamă subconștientă de ideile care desigur nu pot fi atât de ușor, să spunem, digerate în viață precum așa-zisa mare idee, pe care oamenii o îndrăgesc în ziua de azi: Omul potrivit la locul potrivit, ș.a.m.d. Viața în viitor are nevoie de idei concrete, de idealuri concrete, are nevoie de idei și idealuri care pot realiza o alianță cu realitatea – am menționat aceasta din cele mai variate puncte de vedere –, dar ele trebuie să fie scoase dintr-o cunoaștere reală a condițiilor de evoluție și existență a omenirii. Nu poate interveni ceva salutar în această evoluție a omenirii atâta timp cât oamenii nu consimt să întemeieze ceea ce se numește idealism pe o astfel de cercetare spirituală concretă. Dintr-un element arbitrar nu pot fi întemeiate astăzi idealuri care să fie adecvate realității, care să se integreze în realitate.

Imaginați-vă doar cum va fi în cea de-a șasea epocă, în acel interval temporal care îl va înlocui pe al nostru, și cum ar fi dacă ceea ce poate fi extras din izvoarele lumii spirituale nu s-ar uni cu sufletul omenesc de sine stătător, bazat pe sine însuși în libertate. Atunci evoluția omenirii va fi pășit într-o vârstă care corespunde vârstei individuale dintre 21 și 14 ani. Atunci oamenii vor putea fi în vârstă de 30, 40, 50

de ani și dacă în ei nu s-a aprins evoluția individuală, să aibă o maturitate de 17, 16, 15 ani. Este iarăși un aspect important al evoluției omenеști faptul că, cu cât Pământul înaintează mai mult, cu atât mai mult progresul omenirii este lăsat în propriile mâini ale omului. Dar dacă nu se ține cont de aceasta, de faptul că progresul omenirii este dat în mâinile omului, ce va urma? Dementia praecox, demență prematură pe scară largă! De aici deduceți însă că este necesar să privim în substraturile existenței pământești, să devenim conștienți de ceea ce amenință omenirea. Mult curaj, care nu poate fi îndeajuns apreciat, este trăit astăzi în faptele exterioare; dar ceea ce este necesar omenirii în mersul mai departe al evoluției este curajul sufletului, acel curaj care este capabil să înfrunte adevărurile care la început nu apar nici plăcute, nici comode atunci când oamenii pun accentul doar pe comoditatea și confortul vieții, și când năzuiesc să afle din cunoaștere numai ceea, cum se spune, îi „înalță”. Căci atunci oamenii cer adevăruri plăcute. Și aceasta este ceva chiar foarte, foarte larg răspândit în prezent. De îndată ce cineva vorbește despre adevăruri neplăcute, deși necesare, oamenii nu îl agreează, pentru că ei găsesc că îi chinuie, că nu îi înalță. Dar adevărul cunoașterii se află mai presus de acele cuvinte care curg din gură ca mierea și pot fi luate cu sine acasă și savurate ca o băutură răcoritoare. Mai înaltă este acea satisfacție pe care o extragem din cunoaștere, care vrea să se sprijine pe viața în adevăr și în necesitate, și nu pe o viața în comoditate facilă.

Acestea sunt lucrurile pe care am vrut să le spun astăzi, pentru înțelegerea timpului nostru.

CONFERINȚA a II-a

Berlin, 5 iunie 1917

Am început data trecută să pregătim aici considerații asupra direcției evoluției omenirii în perioada postatlanteană, care pot fi întru câțva o cheie pentru noi în vederea înțelegerii prezentului nemijlocit, a acestui prezent nemijlocit în care, desigur, trebuie să se găsească multe aspecte enigmatice pentru acela care nu face încercarea să înțeleagă acest prezent prin concepte, idei, reprezentări care nu sunt luate din izvorul de reprezentări și domeniul de reprezentări al epocii noastre ce gândește materialist. Prezentul are nevoie de noi concepte, lucru care a putut deja reieși din diversele considerații. Vechile concepte nu mai sunt suficiente pentru a înțelege viața care a devenit complicată. Ceea ce am tot expus cu ani în urmă, în diferite conferințe, este, după cum cred, de o mare importanță relativ la prezent. Am spus pe atunci, în repetate rânduri și în diferite locuri: Dacă cuprindem cu privirea sfera conceptelor pe care le avem, concepte prin care încercăm să înțelegem realitatea, atunci practic cele mai valoroase concepte pe care le are omenirea pentru a privi puțin în culisele realității sensibile exterioare, sunt din cea de-a patra epocă postatlanteană. Cel de-al cincilea interval temporal postatlantean, care a început în 1413, nu a produs, în fond, concepte noi. El a produs, desigur, fapte noi, noi concentrări de fapte, într-un mod magnific, admirabil; dar pentru a înțelege aceste lucruri au fost folosite vechile concepte. Să încercăm să ne clarificăm aceasta pe un exemplu. Ceea ce Darwin și succesorii săi au încercat să pună cap la cap în privința interdependenței organismelor, a fost înșiruit, ordonat după conceptul de evoluție; dar conceptul de evoluție însuși, nu este nou. Conceptul de evoluție provine din cea de-a patra perioadă postatlanteană. Și așa, dacă luăm conceptele în serios, dacă luăm în serios esența conceptului putem dovedi întru totul acest lucru în toate

modurile noastre a înțelege și interpreta, în toate modurile noastre de a vedea lucrurile.

Un anumit pas înainte a fost făcut în fond numai atunci când Goethe [1] a fluidizat vechile concepte, când a adus în felul acesta ceva cu totul nou, care nici în ziua de azi încă nu este prețuit, anume faptul că el a aplicat asupra conceptului însuși, metamorfoza, capacitatea de transformare, astfel încât pentru el conceptul de frunză în transformarea sa putea deveni totodată conceptul de floare, de fruct, ș.a.m.d. Acest lucru, de a face mobil conceptul, de a face mobilă reprezentarea, astfel încât o aceeași reprezentare o modifici în suflet, și cu ea, cu un concept care este mobil în sine, o idee care este mobilă în sine să poți urmări multiplele înfățișări ale naturii, care sunt și ele mobile în sine, aceasta este într-o anumită privință ceva nou, și aceasta este ceea ce am numit eu cu mulți ani în urmă descoperirea esențială a lui Goethe. Este ceva cu adevărat nou. Dar și-a găsit continuarea abia în ceea ce numim noi aici știința spirituală, și abia această știință spirituală poate aduce la rândul ei omenirii noi reprezentări, noi concepte, prin care devine posibil să ne cufundăm, să ne adâncim în realitate.

Mai presus de toate, trebuie extins însuși conceptul de „istorie”, și așa spune că în ultimele noastre considerații noi am procedat deja mereu în așa fel încât am lucrat de fapt cu un concept de istorie extins. Noi am extins conceptul de istorie în așa fel încât în primul rând ne-am făcut cunoscut cum, dacă mergem înapoi în secole chiar nu cu mult în urmă, viața sufletească a omului era de fapt complet diferită în constituția sa de ansamblu, în dispoziția sa generală, de viața sufletească așa cum trebuie să fie ea în ziua de astăzi conform necesităților evoluției omenеști. Eu am atras atenția ultima oară că omenirea din prima perioadă de cultură, oamenii culturii protohinduse, erau capabili de evoluție până la o vârstă ce poate fi delimitată între 56 și 48 de ani. Am încercat să ilustrez aceasta spunând: Așa cum în ziua de azi doar copiii și tinerii mai arată un

paralelism între viața lor spiritual-sufletească și viața corporal-fizică, așa a fost în acea veche epocă de cultură a omenirii până pe la vârsta de cincizeci de ani. În ziua de azi, omul nu mai observă pornind din corpul său când depășește vârsta de 30 de ani. El observă ceva sufletesc pornind de la corpul său numai atunci când, începând din copilărie, mușchii i se fortifică, și se produc diverse formațiuni la nivelul nervilor. El observă atunci cum odată cu fortificarea mușchilor, cu modificarea formațiunilor nervilor, cu transformarea sângelui în organism, cum atunci fenomenele spiritual-sufletești merg în paralel cu aceste modificări din organismul fizic. Dar apoi această dependență a spiritual-sufletescului de organismul fizic încetează. Ea era însă prezentă în acea vreme veche, despre care acum avem câteva cuvinte de spus.

Bineînțeles, omul percepea și pe atunci, mai întâi, avansând în vârstă din copilărie mai departe, într-o conștiință mai mult sau mai puțin limpede – și astăzi se petrece aceasta doar într-o conștiință mai mult sau mai puțin limpede – cum el se fortifica din punct de vedere corporal, și cum cu aceasta voința devenea diferită, cum devenea simțirea diferită, cum de asemenea reprezentarea mentală devenea diferită. El observa, așadar, în copilărie și tinerețe, dependența de creștere, de înflorire, de prosperare, de viața în ascensiune din organismul său. Apoi venea vremea mijlocului vieții, aflată în anii treizeci ai vieții; vârsta de 35 de ani este timpul mijlocului vieții. În ziua de azi omul nu se mai știe dependent de mijlocul vieții în același mod în care se știe dependent, de exemplu, între 12 și 16 ani, de pubertate. Pe atunci însă omul se știa dependent prin aceea că simțea oarecum în sine: Mai înainte de aceasta, viața a urcat, a crescut, a ajuns la un punct culminant; de la acest punct culminant scade din nou; de aici încolo omul nu mai crește, nu mai devine mai mare, în esență și-a încheiat și formarea nervoasă, începe să rămână așa cum este. Da, dacă omul avea simțiri mai subtile în această privință, putea și să simtă cum viața se lignifică, merge în jos, cum începe oarecum o

osificare, cum omul începe – dacă ne este îngăduit să folosim această expresie – să se mineralizeze. Apoi veneau anii patruzeci, cu viața ce începea să descrească în mod decisiv, când omul simte: Viața în organismul trupesc regresează. În schimb, omul avea pe vremea aceea, ceea ce nu mai poate avea în ziua de azi; avea trăirea sufletească în dependența ei de mersul înapoi al trăirii fizice a trupului. Omul parcurgea în acele vechi timpuri oarecum trei stadii; în ziua de azi omul parcurge cel mult un stadiu. Prin ce se exprima ceea ce parcurgea el în trei stadii? Ei bine, să ne uităm cu atenție la dependența de creștere, înflorire și prosperare în viața ascendentă și să presupunem în primul rând că omul se simțea într-adevăr sănătos în sine – ceea ce în ziua de azi deja fac foarte puțini oameni – simțea într-adevăr această viață sănătoasă, ascendentă, în creștere și prosperare, simțea cum această viață ascendentă, crescândă și prosperândă este purtată de spirit. Căci substanțele pur fizice, pe care, de exemplu, omul le preia în sine prin hrană, nu cresc. Ceea ce cauzează creșterea, sporirea, evoluția ascendentă, este spiritualul forțelor, care stă la baza acestora. Omul ar putea privi înapoi la originea sa omenească, ar putea spune: Eu am provenit din substanțele ereditare, aici îmi am eu originea ca om trupesc, spiritualul s-a unit cu trupul și mă poartă în sus, în creștere. În această dependență sănătoasă a spiritual-sufletescului de corporalitate, în această simțire a faptului că se afla vârât spiritual-sufletescul în interiorul corporalității resimțea omul pe vremea de atunci în sine acțiunea lui Dumnezeu, și anume a Dumnezeului-Tată. Căci omul își spunea: Eu sunt transpus în lume cu forța ascensiunii, cu forța prosperării. – Și dacă el nu este lipsit de gânduri și de simțire față de ceea ce urcă în el, atunci simte în sufletesc însăși creșterea, prosperarea, drept acțiune a Dumnezeului-Tată. Omul se simte unit cu natura. Așa cum cresc și prosperă plantele și animalele, crește și prosperă omul însuși; el se simte înrudit cu existența naturală și simte în sine pe Dumnezeu-Tată. Ceea ce v-am expus ca petrecându-se în

ziua de azi în anumite circumstanțe, era simțit în acele vechi timpuri pur și simplu în viața obișnuită în modul în care l-am expus eu acum.

Și apoi începea în viața individuală perioada în care se depășea mijlocul vieții, în care de la viața în creștere, prosperare, se trecea prin punctul culminant la cea descendentă. Așa cum viața în creștere, în prosperare, aduce spiritual-sufletescului ce se știe dependent de ea, când totul funcționează sănătos în om, sentimentul lui *Ex deo nascimur*, din Dumnezeu m-am născut, din Dumnezeu mi-am luat originea, care mă face să cresc și să prosper în continuare, această trecere peste punctul culminant, această depășire a culminației, aduce faptul ca omul – dacă simte așa cum simțea în acele vremuri vechi –, să mai simtă încă prosperarea în viața de veghe obișnuită, parțial și pentru că își amintea de dependența anterioară dintre spiritual-sufletesc și fizic-trupesc, și pentru că el putea urmări aceeași creștere și prosperare afară în natură. Dar atunci când omul era în starea crepusculară, în acele vechi timpuri când mai exista încă atavism, atunci acționa viața descendentă – această viață descendentă o lăsăm de fapt în urma noastră, cu trupul astral și Eul suntem în afară, dar ele au legătură cu trupul fizic; omul este dependent în special de forțele descendente atunci când doarme –, atunci percepeau oamenii în viața descendentă divin-spiritualul în existența naturală. În viața descendentă, care îi apare în special în vis, în somn și în vechea clarvedere atavică, acolo unde fizicul este în regres, unde începe să se sclerozeze, acolo începe sufletul să se deprindă cu spiritualul, care este în întreg mediul cosmic înconjurător.

Gândiți-vă ce experiență este aceasta: omul simte trecerea. Natura însuflețită de spirit sau de Dumnezeu alternează cu perceperea spiritului din Cosmos, și el știe: una este în urcare, cealaltă în coborâre. Unirea dintre spiritul cosmic și spiritul natural a devenit o trăire nemijlocită. Omul știa: în mediul terestru înconjurător este spiritul cosmic, aici, pe Pământ, este spiritul natural, dar cele două au o legătură, ele tălăzuiesc unul într-altul, și în timp ce omul trăiește, el

trece de la unul la altul. Pornind de la viața în creștere, trecând de punctul de culminație, el este străbătut în talazuri de spiritul cosmic, cel care a fost găsit mai târziu drept Christos.

Când oamenii îmbătrâneau, când treceau de patruzeci de ani – deoarece până atunci se știa dependent în viața lor spiritual-sufletească de viața corporală în declin, în special în stările de vis, de somn sau crepuscular –, atunci oamenii își dădeau seama de spiritul ca atare, care acum nu este legat de materie, ci trăiește ca spirit. Ei percepeau într-adevăr spiritul începând de la vârsta de patruzeci de ani, spiritul care acum nu este legat de natură, Spiritul Sfânt. Astfel încât, dacă ne întoarcem în acele vechi timpuri, găsim la acești oameni o percepție nemijlocită de-a lungul vieții a Dumnezeu-Tată, a lui Christos-Dumnezeu, care încă nu coborâse în existența terestră, și a Spiritului Sfânt. Pe această experiență directă de viață este clădit faptul că în vechile tradiții religioase apare trinitatea divină, că găsiți pretutindeni, unde căutați, această trinitate divină, Brahma, Vishnu, Shiva. Vechile tradiții sunt într-un totu clădite pe experiența omenească reală.

Dacă oamenii ar vrea să intre mai adânc în lucrurile pe care trebuie să le tratăm în știința spirituală, în privința modului în care un adevăr îl poartă, îl susține pe celălalt, atunci ar ajunge deja să recunoască știința spirituală ca ceva care se susține în întregime în sine însăși. Acest lucru trebuie pătruns cu privirea tot mai mult; altfel se ajunge într-adevăr la ceea ce o persoană din exterior a spus unui membru cu puțin timp în urmă: Da, ceea ce se conferențiază ca știință spirituală este foarte frumos, dar nu are nici un suport, stă aici fără suport. Afirmatia este la fel de inteligentă, așa spune la fel de stupidă ca atunci când, în momentul în care Copernic a trebuit să stabilească faptul că Pământul se rotește în jurul Soarelui, așadar că nu stă pe un suport, cineva ar fi spus: Da, dar Pământului îi lipsește suportul! Cum așa cu planetele și stelele, ele trebuie totuși să fie așezate pe ceva! – Dar tocmai că ele însele se susțin fizic acolo. Iar știința spirituală este o

structură despre care trebuie doar să știi, să vezi, să înțelegi, că elementele ei componente se susțin singure, ele însele.

Apoi a venit epoca protopersană, în care oamenii au rămas capabili de evoluție – în modul pe care l-am expus – până în anii patruzeci, de la 48 la 42 de ani. Veți realiza acum ce anume s-a retras aici. S-a retras în special contemplarea Spiritului ca atare, dar oamenii îl mai puteau încă recunoaște. Cei care ajungeau la o vârstă între 48 și 42 de ani, mai puteau încă recunoaște spiritul în puritatea sa, adică Spiritul Sfânt, ei încă mai puteau ști ceva despre el.

Apoi a venit însă epoca egipteano-caldeeană. Vârsta omenirii s-a retras până la intervalul dintre 42 și 35 de ani. Pura contemplare a spiritului s-a întunecat, și la sfârșitul acestei epoci egipteano-caldeene mai puteau efectiv ști ceva despre spiritul pur numai aceia care erau inițiați în misterii; căci, desigur, în misterii taina Trinității putea fi peste tot învățată în mod viu. Dar pentru viața obișnuită, înțelegerea față de spirit s-a retras. Pe de altă parte, în această a treia epocă postatlanteană, în perioada egipteano-caldeeană, mai exista încă într-adevăr într-o măsură ridicată conștiința: În cosmic-ceresc trăiește un spirit care urcă și echilibrează. Conștiința despre Christos cosmic era încă întru totul generală. S-ar putea spune: legătura omului cu cerurile era prezentă în conștiință.

Aceasta s-a schimbat când a venit cea de-a patra epocă postatlanteană, când în această a patra perioadă vârsta generală a omenirii a coborât la vârsta între 35 și 28 de ani. În vremurile mai vechi – în 747 înainte de Misteriul de pe Golgota a început această epocă a patra, în 1413 s-a încheiat –, în vremurile mai vechi lucrurile mai erau încă așa că, atunci când un om atinge vârsta de 35 de ani ca vârstă general-umană, cunoașterea imaginativă a spiritului lui Christos încă era prezentă. Dar după ce a trecut prima treime din această perioadă, anume pe când elenismul parcursese prima treime, când s-a însemnat începutul cronologiei noastre, vârsta omenirii era de aproximativ 33 de ani. Atunci oamenii nu mai treceau prin punctul

culminant, ei parcurgeau doar dependența – dar fără îndoială mai limpede decât ulterior, în epoca a cincea –, dependența de viața înfloritoare, ascendentă, prosperă. Pe Dumnezeu-Tatăl îl trăiau întru totul în conștiința lor; Christos cosmic a dispărut treptat din conștiință. Și atunci a venit ceea ce se poate numi o compensație pentru acest fapt; atunci, pe când omenirea tocmai a trecut de această vârstă de 33 de ani, a venit Christos cosmic jos, pe Pământ, în trupul lui Iisus din Nazaret, pentru a-și răspândi puterea Sa pe Pământ și pentru a da din altă parte oamenilor ceea ce aveau mai înainte prin experiență umană directă datorată dependenței spiritual-sufletescului de trupesc-fizic. Aceasta este marea însemnătate a Misteriului de pe Golgota. Aceasta explică și semnificația acelei promisiuni, care se numește promisiunea Spiritului Sfânt. Acum trebuia să înceapă timpul în care la Spiritul Sfânt trebuie să se ajungă prin impulsul aprins de Christos, din interior în afară, fără experiența omenească obișnuită legată de organizarea fizică. Vedeți cum legătura cu lumea spirituală, existentă în întregime doar prin organizarea fizică a omului în interdependență cu organizarea sufletească, se modifică, cum treptat a dispărut ceea ce era în conștiința omului prin evoluția sa normală.

Apoi a venit cea de-a cincea epocă postatlanteană. Vârsta generală a omenirii s-a retras până la 28 de ani, iar în timpul celei de-a cincea epoci se va retrage până a 21 de ani. Acum trăim, după cum am expus ultima oară, la vârsta generală a omenirii de aproximativ 27 de ani. De aceea trebuie mereu accentuat că acum este necesar ca în interiorul sufletului să fie aprinse forțe care nu mai vin din faptul că forțele trupului pot țâșni în suflete, ci că în suflet se pot stabili impulsuri spirituale clădite în mod independent pe suflet, care duc înainte sufletul în această autonomie, independent de trup. Numai până la vârsta de 30 de ani, atâta timp cât omul mai are în sine ceva din creștere și dezvoltare, chiar dacă mai este doar creșterea mușchilor săi, simte, în cazul în care are o viață sănătoasă, o trăire

sănătoasă, o simțire sănătoasă, dependența de Dumnezeu-Tatăl. Trebuie așadar, după cum puteți ușor înțelege, ca odată cu progresul celei de-a cincea epoci postatlanteene să intervină și faptul că simțirea sănătoasă a divin-spiritualului care trăiește în propria creștere se retrage treptat. Aceasta era încă activă, absolut activă în cel de-a patrulea interval temporal. Din ea încă mai exista ceva, chiar într-o mare măsură, în secolul XV. În ziua de azi, omenirii îi lipsește deja un an până la vârsta care durează între 35 și 28 de ani și reprezintă mijlocul vieții. Și în lipsa acestui an se găsește cauza faptului că omenirea este organizată în mod natural pentru materialism și ateism. Ateismul se va răspândi prin organizația omului, și dacă nu se va crea contraponderea, contraponderea spirituală, prin dezvoltarea unui impuls pur sufletesc, ce se desfășoară independent de trup, ateismul se va răspândi, deoarece omul nu se mai poate trăi pe sine în mod sănătos ca om deplin; lui i se sustrage ceva din trăirea participativă la viața în creștere, în înflorire, în prosperare. De aceea am putut eu spune: Ateist poate fi omul în mod real – am spus-o aici cu câțva timp în urmă – numai dacă nu simte în mod deplin sănătos legătura dintre spiritual-sufletesc cu corporalitatea fizică în întreaga viață ascendentă. Ateismul este propriu-zis, din punctul de vedere al științei spirituale, o boală [2], dar această boală este în creștere în omenire, conform existenței ei pur naturale. Tot mai mult va lipsi acel suport al capacității de înțelegere a întregii realități, pe care îl are omul prin organizarea sa.

Faptul de a-L nega pe Christos sau de a nu-L recunoaște, l-am desemnat drept o nenorocire a sorții, deoarece Christos trebuie să ajungă, plin de grația divină, din afara până la om. Iar faptul de a nu recunoaște Spiritul l-am desemnat drept orbire a sufletului. Trebuie să facem această diferență. O boală – desigur, conceptul de boală în sensul său cel mai larg – este ateismul. O nenorocire a sorții este negarea sau interpretarea greșită lui Christos. O orbire sufletească este negarea sau interpretarea greșită a Spiritului. Vedeți deja acum

că trebuie să avem un concept cu totul nou despre evoluție, dacă vrem să înțelegem corect evoluția neamului omenesc. Căci conceptul de evoluție, așa cum domnește el în darwinism, este cumplit de abstract, și în clipa în care întreaga realitate de ansamblu nu mai stă la dispoziția darwinismului, darwinismul nu mai știe de fapt ce să facă cu conceptul de evoluție. Căci evoluția are o ramură ascendentă și una descendentă, după cum am văzut, în timp ce noi gândim în ziua de azi atât de ușor în sensul materialismului: Evoluția este punctul de plecare al unei forme a existenței, o altă formă va fi atinsă, apoi o alta, ș.a.m.d., și oamenii cred că în felul acesta se merge întotdeauna spre ceva mai desăvârșit.

Evoluția oamenilor din perioada postatlanteană este astfel încât, fără îndoială, independența spiritual-sufletescului de corporalitate va deveni din ce în ce mai mare. Pe treptele de evoluție anterioare țâșnea din corporalitate în spiritual-sufletesc înțelegerea Dumnezeuului-Tată, a Fiului și a Spiritului Sfânt. Înțelegerea Spiritului se reduce prima, înțelegerea Fiului dispare apoi și ea, și acum ne aflăm pe calea pe care înțelegerea Dumnezeuului-Tată va dispărea pentru viața exterioară obișnuită – înțelegerea cu simțirea! Căci am spus: Există o conștientă mai mult sau mai puțin limpede despre această legătură a spiritual-sufletescului cu corporal-fizicul.

Dar aceasta are legătură și cu altceva. Gândiți-vă că organizația corporală oferă din ce în ce mai puțin, că omul, atunci când vrea să se apropie de spirit, trebuie să recurgă la căi pe care organizația corporală nu îl sprijină. De aici vine faptul – perceptibil pentru cel care poate observa lucrurile – că are loc o scădere clară a sferei reprezentărilor. Reprezentările care stăteau la dispoziția omului în timpurile vechi erau, ca să zic așa, coapte de trupul său dând din sine însuși spiritualul care se află în orice este material. Dar acum trupul coace tot mai puțin reprezentări și concepte, astfel încât – dacă e să mă exprim radical – trebuie tot mai mult să intervină vremea în care omul își va chinui creierul – sau, dacă este prea comod, nu îl va chinui

–, dar el nu va găsi concepte deoarece creierul nu le produce din sine. El trebuie să apeleze la știința spirituală, care îi dă concepte care pot fi înțelese doar cu trupul eteric, care nu mai pot fi înțelese cu trupul fizic, concepte mobile [3], nu acele concepte rigide, moarte, pe care le dă trupul fizic. Astfel încât evoluția naturală a omului merge în sensul că el devine tot mai sărac în concepte, că această organizație naturală îl împiedică să se cufunde în realitate, dacă nu vrea să aleagă căile cunoașterii spirituale.

Aceasta ne duce și la înțelegerea prezentului, la înțelegerea celor care trebuie într-adevăr spuse, fără să criticăm; trebuie să fie doar o caracterizare a faptului că omenirea devine tot mai obtuză prin existența ei naturală, dacă nu alege căile cunoașterii spirituale. La astfel de lucruri trebuie să ne raportăm cu o seriozitate deplină. Creierul mineralizat – și el se va mineraliza tot mai mult – va deveni obtuz și nu va mai putea forma concepte care să se poată cufunda cu adevărat în realitate. Numai cel care nu-și dă nicio osteneală să privească în mecanismele prezentului și care nu simte nevoia să înțeleagă ce anume este în prezent, poate să nu ia în seamă aceste lucruri. Dar este cu adevărat imperios necesar să se înțeleagă aceasta în mod corect.

Și este ciudat ce fenomene te întâmpină aici. Numai că trebuie să nu dormi acest timp! Majoritatea oamenilor dorm timpul de acum, nevăzând impulsurile care sunt de fapt active, ci numai aspectele exterioare a ceea ce se petrece. Trebuie doar să dai atenție celor ce se petrec, și atunci îți dai prea bine seama că în prezent există infinit de multe aspecte enigmatice. Pentru a le înțelege, omul are nevoie de conceptele care vin din știința spirituală, altfel se simte chiar neajutorat; căci aceste concepte trebuie să vină de undeva. Să luăm un exemplu. Cel pe care vreau să-l expun aici nu este totuși un exemplu rău. Un om se străduiește de zeci de ani să aprindă ceva în Austria, pe care el o numește mișcare cultural-politică. *Scheu* [4] se numește omul. Ce încearcă el? El caracterizează raporturile deja caracterizate

adesea aici. El încearcă să reunească la un loc intelectualii, pentru a găsi împreună cu ei noi forme ale vieții politice, prin care să se poată asigura spiritului o putere mai mare asupra destinelor popoarelor.

Un început foarte lăudabil, dacă s-ar putea ajunge să se asigure spiritului o putere mai mare asupra destinelor popoarelor prin reunirea intelectualilor. De ce a început omul deja din anii 90 cu astfel de lucruri? El a început pentru că simțea ceva, ca un fel de impuls întunecat, că așa cum mergeau lucrurile nu pot merge mai departe, că acolo începe să lipsească ceva care ar trebui adus în omenire. Desigur că el nu a putut găsi până acum ceea ce este necesar să fie adus în omenire, căci este de la sine-înțeles că pentru astfel de oameni, chiar dacă ei simt mai mult sau mai puțin limpede ce lipsește, știința spirituală este o fantasmagorie, o mărginire superstițioasă. Pentru aceasta ei sunt prea deștepți, ei nu vor să se implice în ea, nu-i așa? Ei bine, el simte de fapt de-a dreptul limpede ce lipsește în prezent, și el se exprimă așa:

„Vreau să repet aici ideea mea fundamentală. În cunoaștere, în cognitiv, timpul nostru este cu mult înaintea timpului nostru”.

O frază ciudată. Ce voia omul? El nu exprimă faptul că gândurile s-au tocit într-o câțva, ci el știe doar: Intelectualii actuali – gânduri abstracte pot forma de minune! Totul merge strună la ei, sunt convinși, n-au nicio îndoială, pentru că ei pot ști totul atât de limpede. Așadar:

„În cunoaștere, în cognitiv, timpul nostru este înaintea timpului nostru”.

Aceasta înseamnă: Oamenii pot gândi bine, dar gândurile sunt de tipul pe care l-am expus eu: „Timpul nostru este cu mult în urma timpului nostru”. – Același gând, numai că în altă formă.

„În calitate de cunoscători, de știutori, suntem răscopți și rafinați până la nepermis de mult”.

Aceasta și suntem noi, oamenii prezentului. E suficient să privim în literatură sau oriunde în viață în jurul nostru. Gândiți-vă totuși ce

gânduri rafinate, subtile gândește lumea! Numai că aceste gânduri nu sunt potrivite să cuprindă realitatea, să se cufunde în realitate. Așadar:

„Ca știutori, cunoscători, suntem răscopți și rafinați și iluminați până la un nivel nepermis; în viața reală mai domină încă Evul Mediu. Cauza se află în faptul că furnalul în care gândurile ar trebui topite ca să devină realitate, nu funcționează”.

El exprimă lucrurile în planul sentimentelor remarcabil de corect. Furnalul nu funcționează, fapt din cauza căruia gândurile care se rătăcesc în abstract, în nebulos, nu pot fi fortificate lăuntric așa încât să se poată uni într-adevăr cu realitatea. Aceasta simțea el. Și de fapt el a făcut ceva care, din punctul său de vedere, nu e deloc rău. El și-a spus aproximativ așa: În privința gândurilor abstracte, oamenii sunt supra-maturi; aici, o serie de oameni au ideea abstractă a socialismului, a democrației sociale, pe care o fasonează. – S-ar putea spune cu adevărat că această idee abstractă a democrației sociale este de fapt dusă până la capăt cu o logică admirabilă mai ales în marxism; aici este gândul abstract al democrației sociale, gândul abstract al liberalismului. Se pot duce până la capăt apoi în abstract și gânduri combinate: liberalism național, chiar liberalism social. Gândul abstract al conservatorismului există. După aceste gânduri abstracte – care sunt abstracte pentru că lipsește furnalul prin care ele pot interveni în realitate –, se formează parlamentarismul, sistemul reprezentativ, se formează toate ideile de liberalism, liberalism social, democrație socială, conservatorism, naționalism. Robert Scheu încearcă pur și simplu cu mijloacele care îi stau la dispoziție să pună realitatea în locul acestor abstracțiuni, punând investigația în locul gândului abstract. El spune: Trebuie să decidă asupra lucrurilor cei care înțeleg ceva din ele. Nu-i așa, faptul că cineva este liberal sau conservator nu are mare importanță când e vorba să se organizeze comerțul petrolului, sau să se organizeze expoziții de artă căci atunci se pune problema ca el să priceapă ceva din artă. Și așa a organizat

Robert Scheu anchete în cele mai diferite domenii, pentru a-i lăsa să vorbească pe oamenii care înțeleg ceva din acele lucruri. Acesta a fost un început foarte drăguț.

„Ce este acest furnal?” spune el. „Sistemul reprezentativ și parlamentul. Unde este realitatea? În administrație. – Cine susține sistemul reprezentativ? Partidele. – Acestea sunt formațiuni abstracte cu programe de principiu, care cuprind în sine interese reale conflictuale. Obiectivele vieții reale nu sunt cuprinse de către partide, care abordează realitatea doar cu gândirea deductivă. Ele sunt interesate de obiectele reale ale vieții numai în măsura în care așteaptă din aceasta o creștere a puterii lor”.

Aici este cineva care chiar simte că acest a fi rafinat în gânduri – noi am putea spune și tocire a gândurilor, deoarece gândurile nu mai sunt înrudite cu realitatea –, că aceasta are o însemnătate nemijlocită pentru viață. Căci de aceste chestiuni omul leagă problema dezvoltării mai departe a vieții publice, indiferent că este un sistem reprezentativ sau altceva, legare în care el, desigur, nu se gândește la reacția vechilor forme, ci reflectează într-adevăr la cum s-ar putea găsi din realitate ceva care poate să aducă în ordine structura vieții sociale. El a făcut multe în decursul timpului. Dar acum este interesant, acum el face un fel de privire retrospectivă asupra a ceea ce i-a reușit. El își spune: Ce am încercat eu de fapt? – El a încercat să pătrundă până în realitate, așa cum se spune în ziua de azi în termeni tociti: Eu am pus în locul deducției inducția. – Ei bine, așa se exprimă lucrurile în ziua de azi cu concepte tocite. O poți citi peste tot. Dar el nu se simte satisfăcut, chiar deloc. Și de aceea spune la sfârșitul articolului, în care relatează întreaga poveste:

„Dar mi-am dat seama că politica mea culturală inductivă are totuși nevoie de o completare printr-un program deductiv, că tunelul trebuie sfredelit din două părți, pentru a realiza străpungerea. Munca intelectuală necesară pentru aceasta trebuie realizată în comun de toți bunii europeni.”

Vedeți că omul ajunge chiar până la imaginea că tunelul trebuie săpat pornind din ambele capete, numai că nu poate ajunge la acel izvor de unde trebuie luate în ziua de azi concepte înrudite cu realitatea. El așadar rămâne deocamdată pe loc și nici n-ar crede probabil, că această cale așa-zisă inductivă a sa, prin toate chestionările posibile, este totuși numai săparea la *un* capăt al tunelului; celălalt capăt este căutarea entităților spirituale, capătul în care știința spirituală conține cealaltă latură al realității.

Practica nemijlocită a vieții necesită acele lucruri care înseamnă de fapt știință spirituală. Și nu este un gând de neînțeles dacă se vorbește despre aceasta: știința spirituală este acel lucru care este necesar în viață! – ci este un gând întru totul pornit din viață, dar din viață prin aceea că este înțeles ca fiind corespunzător momentului din actuala epocă a evoluției omenirii. Gândiți-vă numai ce rodnică ar fi această știință spirituală dacă oamenii și-ar lua acea legătură de pe ochi, pe care o au atât de groasă peste ochi în ziua de azi. Căci, în realitate, aceasta este ceea ce se cere sfredelit din cealaltă parte a tunelului. Fără de aceasta se va ajunge, totuși, la absurdități. Faptul că în cazuri individuale se petrec tot felul de lucruri nostime este desigur imediat evident pentru cine trăiește în conceptele mobile ale științei spirituale. Robert Scheu face anchete, sondaje, așadar el lasă să vorbească despre diferite ramuri ale vieții oamenii care înțeleg ceva din ele. Printre lucrurile care ar trebui schimbate prin asemenea anchete el menționează, de exemplu, și serviciul de evidență a populației. Gândiți-vă numai ce ar fi dacă în privința serviciului de evidență a populației ar urma să se decidă printr-un chestionar!

Aveți aici un exemplu de cum încep oamenii să simtă că lipsește ceva, dar nu se pot decide să se îndrepte înspre ceea ce este cu adevărat necesar pentru ca lucrurile să meargă mai departe. Strădania mea din capul locului a fost să nu ghidez știința spirituală pe acele căi confuze pe care ar dori să o călăuzească un simț sectar, ci să o călăuzesc în viață în funcție de necesitățile oamenilor. Am încercat să

dau fiecărui om, când îmi cerea sfatul, un sfat în funcție de individualitatea sa. Dar în ziua de azi este infinit de greu, așa spune, să mergi cu un astfel de sfat până în practica materialistă a vieții. Căci directorilor de fabrici li se va părea ciudat dacă li se spune că prin știința spirituală întreprinderea lor ar putea fi mai bine condusă decât prin așa-zisa lor practică. Dar am putea spera ca totuși va funcționa la un moment dat. Să luăm un exemplu.

Cu ani în urmă, un bărbat s-a apropiat de mine și mi-a spus că el ar vrea să-și fertilizeze abordarea științifică prin știința spirituală. Am vorbit apoi despre știința lui. Era un erudit admirabil; arheologia antică babiloniano-egipteană era stăpânită de el într-adevăr într-o măsură înaltă. Am încercat să văd împreună cu el cum pot fi trase firele, cum ceea ce dă știința spirituală, poate interveni fertilizând [5], cel puțin în această știință, astfel încât măcar o bucățică, așa spune, din știința așa cum este ea practică astăzi, să poată fi fertilizată. Ce poate da știința în ziua de azi, el o știa în domeniul său; știința spirituală a găsit-o la noi. Cunoașterea epocii babiloniane și egipteană era pe de o parte; știința spirituală pe de altă parte; el le avea pe amândouă, dar voința de a le pătrunde realmente una cu cealaltă, de a le lega, nu a reușit să și-o găsească! Dar dacă omul nu dezvoltă această voință, nu va înțelege niciodată ce înseamnă de fapt știința spirituală. El va avea tot mai mult tendința să facă din știința spirituală acea mistică dubioasă, cum ar dori să o facă oamenii care nu sunt de folos vieții, sub impresia: Viața nu are nicio valoare, trebuie să ne înălțăm la o viață superioară, trebuie să urcăm din această viață a percepției senzoriale la visatorie, pentru că ceea ce este superior se află acolo. Așadar la ce să-ți crești cum trebuie copiii aici, mai bine să te gândești la ce încarnări ai avut anterior! Aceasta este ceea ce te aduce în regiunile superioare, ș.a.m.d. Nu despre aceasta este vorba în știința spirituală, ci este vorba ca omul să facă rodnică știința spirituală în domeniul în care se află el. Ea poate fi făcută rodnică peste tot, viața o cere.

Este ceva pentru care, aș spune, am vrea să avem nu doar simple cuvinte pentru a-l face inteligibil. Căci cuvintele au devenit cu adevărat monede de-a dreptul uzate. Cine mai simte, de fapt, în ziua de azi, la cuvinte, ce anume se află în ele? Cine se simte în mod real înăuntrul cuvintelor? A simți împreună cu cuvintele este ceva pe care omenirea l-a pierdut aproape complet, sau cel puțin acea parte a omenirii de care aparținem noi. Gândiți-vă că atunci când în ziua de azi cineva spune – îngăduiți-mi să folosesc acest exemplu: „Ei bine, ți-ai îndeplinit sarcina *potrivit* de bine (ziemlich gut)”, cine simte la aceste cuvinte mai mult decât: Ți-ai îndeplinit sarcina *aproape* bine (fast gut)? Aceasta este ceea ce simt oamenii în ziua de azi. „Potrivit” este „aproape” bine. Spunem ceva în loc de altceva. Puneți-vă mâna pe inimă și vedeți dacă la cuvintele „potrivit de bine” nu aveți sentimentul: „aproape bine” și că folosiți un cuvânt în locul altuia. Și totuși „ziemlich” este un cuvânt care face parte din aceeași familie cu „geziemend sein, sich geziemen” (a fi potrivit, a fi cum se cuvine). Atunci când fac ceva potrivit de bine (ziemlich gut), îl fac în așa fel încât îl fac bine în modul potrivit (geziemend), într-un mod lesnicios; eu nu îl fac pur și simplu bine, ci în așa fel încât ceea ce am făcut să nu implice dificultăți, ci să fie potrivit. Cine mai simte în cuvântul „ziemlich” ceva „geziemend”? Sau cine mai simte în cuvântul „Zweifel” (îndoială), înăuntrul căruia se află cifra „Zwei” (doi), că se află în fața unui lucru care se împarte în două? Cine mai simte de fapt această dualitate, acest z-w? Însă peste tot unde apare „zw”, aveți același sentiment ca la „îndoială”, când lucrurile se împart în două. „Zwischen” (între) – aici aveți același aspect! „Zweck” (scop, țel), „Zweifel” (îndoială), „zwar” (e drept că...), încercați să le simțiți! Sentimentul se poate afla în toate contextele sonore. Dar cuvintele au devenit în ziua de azi de-a dreptul monede fără valoare, mărunțiș fără valoare. De aceea am vrea să avem și altceva decât limbajul pentru a face să fie înțeles într-un mod pătrunzător și serios ceea ce este necesar în ziua de azi și ce ar putea oferi știința spirituală. Acest

limbaj, așa cum este el practicat în ziua de azi, este așa încât tocește gândirea chiar mai mult decât este cazul oricum prin evoluția naturală. Și într-un maldăr de tipărituri, gândirea obtuză iese la iveală.

Ai putea să transpiri sânge, așa cum aproape mi s-a întâmplat mie azi-dimineață, când am luat în mână o carte ce trebuia să redea marea importanță a diferenței dintre ideile din 1789 și 1914, de dr. *Johann Plenge* [6], profesor titular de științe politice la Universitatea Münster din Westfalia. Omul pretinde că decojește marea opoziție din evoluția recentă, ce există între ideile din 1789 și 1914. Ideea din 1914, după cum afirmă el, a inventat-o de fapt el. El se consideră o mare capacitate. Însă noi nu vrem să ne referim la aceasta. Vă citez o frază de la pagina 61 – vreau să fiu pedant acum, dar această pedanterie înseamnă ceva mai subtil, și aceia care pot simți aceasta, o vor simți – așadar pagina 61 mi-a dat o palmă peste față – iertați-mi expresia: „Așadar acolo unde se cunoaște una, trebuie căutată cealaltă. Să ne imaginăm că ne aflăm în sufletul unui istoric al viitorului, care află cândva de catastrofa mondială din 1914”. Cum te poți racorda la această frază? Omul își imaginează un istoric din viitor, care aude dintr-o dată de catastrofa mondială din 1914. Așadar în toată tinerețea sa el nu a auzit niciodată nimic despre aceasta, și dintr-o dată, ca istoric, află de ea! Trebuie într-adevăr să nu mai trăiești în reprezentări vii pentru a-ți putea imagina așa ceva. Apoi încearcă să vorbească despre însemnătatea ideilor, încearcă să vorbească despre faptul că există idei în istorie, că ideile pot apărea, se pot retrage, și așa încearcă el să descopere caracterul și natura ideilor. Și în timp ce face aceasta, în timp ce încearcă aceasta, realizează la un moment dat următoarele: Încearcă să arate cum la semințiile primitive ideile apar așa, în mod inconștient, și apoi devin mai conștiente. El spune: „Un popor de cultură în devenire trăiește după modelul unei umanități înnobilate imaginată. Cel mai frumos model al unei asemenea ideații este poziția lui Homer în antichitate.”

Așadar gândiți-vă: Poziția lui Homer în antichitate este exemplul unei formări de idei! Ceea ce înseamnă aproximativ și: Dacă cineva este consilier aulic, acesta este exemplul unei formări de idei. Este imposibil să gândești ceva relativ la așa ceva, dacă vrei să legi cu gândurile tale reprezentări vii. Dacă ești obișnuit din tinerețe să faci aceasta, atunci simți într-adevăr că ești palmuit la astfel de fraze, care nu sunt decât o ticluire de cuvinte. Ele îmi amintesc foarte viu de acel profesor care a început un curs universitar prin a pune 25 de întrebări, un profesor care a devenit foarte, foarte celebru, un profesor de literatură. Nu vreau să spun cine este, căci altfel nici nu m-ați putea crede. El a pus 25 de întrebări, apoi a spus: Domnii mei! V-am condus într-o pădure de semne de întrebare! – Eu a trebuit să-mi reprezint o pădure de semne de întrebare, unul în spatele altuia. Gândiți-vă numai, ce fel de gândire este aceasta, în felul în care gândurile sale nu se adevăresc, nu trăiește în gândurile sale și ticluiește doar cuvinte cu gândurile sale.

Aceasta se manifestă totuși într-un mod ciudat în felul de a gândi al unui astfel de om ca Plenge. Apoi ajungi la cele mai ciudate afirmații; omul spune: Istoricul cu adevărat autentic încearcă să calculeze lucrurile dinainte, precum astronomul. Și apoi bunul om se străduiește să arate cum s-au dezvoltat condițiile economice înspre actuala catastrofă a războiului. Aici, el spune: Adevăratul istoric poate calcula dinainte, ca și astronomul, o asemenea catastrofă. Acum, pe de o parte, el se consideră cu adevărat un astfel de mare istoric, care ar fi trebuit să poată să o facă, numai că el nu a putut, în ciuda faptului că a scris atât de multe cărți despre viața economică. Aceasta îl deranjează. De aceea povestește cum el de fapt a făcut-o. Cum a făcut-o el? El spune: Păi da, eu am arătat pe de o parte că dezvoltarea economică este astfel încât de fapt oamenii ar trebui să se străduiască din toate puterile pentru pace; și apoi am arătat pe de altă parte că ea este și astfel încât numai războiul poate veni. – Aceasta este fără îndoială o profecție corectă, nu-i așa? este ca și cum aș avea două haine

și spun: Dacă nu o îmbrac pe una mâine, atunci o îmbrac pe cealaltă. Dar să nu credeți că o asemenea frivolitate interioară nu ar avea consecințe în concepte, fiindcă acolo unde el vorbește despre cum a oscilat, dacă să poarte haina albastră sau nu, să profețească pacea sau războiul, acolo el spune – ba chiar se citează pe sine însuși; cu citatele este într-adevăr o treabă curioasă în această carte –, el spune: „Dar este nevoie ca fantezia să se joace cu acest război”. Gândiți-vă la această atitudine! El nu consideră necesar să vorbească cu mai multă seriozitate, ci să lase fantezia să se joace cu războiul, în anii care au dus la această catastrofă.

Spuneam, cu citatele este o treabă curioasă în această carte. Anume, întreaga carte pornește de la un articol apărut în ziar. Acest articol este un lucru nevinovat; acolo un jurnalist necunoscut s-a revoltat față de ideea despre 1914, pe care a „inventat-o” Plenge. Aceasta este ciudat în modul lui Plenge de a concepe cărți. Căci acolo citești pe prima pagină articolul, în măsura în care a vrut Plenge să-l aducă, pentru a porni de la el. El vorbește apoi despre articol; apoi ajungi la pagina 21, unde îl mai citează o dată, astfel încât articolul din ziar este deja redat de două ori. Apoi vorbește mai departe. Apoi citează porțiuni separate din articol; așa că îl citești pentru a treia oară. Și în încheiere, pentru că l-a citat abia de trei ori, îl mai aduce încă o dată, astfel încât în această carte el a citat un articol din ziar de patru ori.

Eu trebuie să folosesc astfel de exemple concrete pentru a clarifica lucrurile, așa cum sunt ele, pentru a putea arăta ce este necesar, și de asemenea pentru a putea arăta că știința spirituală este în mod real instrumentul care trebuie să intervină în prezent. Aceste lucruri, care aparent sunt lucruri mărunte, sunt legate întru totul de marile puncte de vedere de la care am pornit. Este ceea ce vă rog să rețineți din aceste considerații.

CONFERINȚA a III-a

Berlin, 19 iunie 1917

Astăzi va fi sarcina mea să expun câte ceva pentru a completa ceea ce a fost dezvoltat în ideile principale ca un fel de bază pentru o căutare a înțelegerii enigmelor timpului nostru. Și este precis necesitatea corectă, pe deplin justificată a omului prezentului, să nu treacă dormind prin acest timp, să acorde cu adevărat atenție nenumăratelor impulsuri de transformare care acționează asupra noastră în acest timp în epoci relativ scurte, și apoi să se familiarizeze cu ceea ce este necesar pentru dezvoltarea prosperă în continuare a impulsurilor spirituale existente în timpul nostru, și prin aceasta și a altor impulsuri spirituale.

Acum, eu am încercat din cele mai diferite puncte de vedere să vă îndrept atenția asupra aceluia mare interval temporal, întrucât numai înțelegerea lui poate face cu adevărat inteligibil prezentul. V-am descris amănunte din aceasta și mari puncte de vedere care, prin faptul că lasăm să acționeze asupra noastră evoluția omenirii din întreaga perioadă postatlanteană, ne pot aduce și la o anumită înțelegere a prezentului. Acum aș dori să discut din nou același interval temporal, dar din alte puncte de vedere, aș spune, să pun dinaintea sufletelor dumneavoastră câteva alte particularități caracteristice ale acestui interval temporal. Desigur că ceea ce vă voi spune astăzi poate fi inteligibil numai dacă aruncăm o privire asupra acelei întineriri a neamului omenesc, a acelei deveniri tot mai tinere a vârstei omenirii imediat după catastrofa atlanteană, pe care noi am desemnat-o ca fiind vârsta de 56 de ani, până la vârsta omului actual, care îl face capabil de evoluție în mod natural numai până la vârsta de 27 de ani, dacă el nu este înclinat să construiască din proprie inițiativă impulsurile libere ale sufletului, care trebuie să vină din spiritul însuși. Vreau așadar să ne punem dinaintea sufletului ceea ce a intrat

în domeniul atenției noastre în privința actualului om de 27 de ani. Să privim încă o dată înapoi la timpul imediat următor mării catastrofe atlanteene. Am indicat deja cum era cu totul altfel viața socială, cum erau cu totul altfel sentimentele sociale ale oamenilor în acel timp. Astăzi aș dori să mai indic încă o dată starea sufletească caracteristică a primilor oameni postatlanteeni, în primul rând a acelor care populau sudul Asiei, să indic încă o dată ceea ce dumneavoastră cunoașteți suficient de bine drept cultură protohindusă, așa cum este ea desemnată în scrierile mele. Mai presus de toate, în acel timp, printre diversele idei sociale pe care le aveau oamenii, nu exista deloc ceva pe care omul cu greu și-l poate imagina ca lipsind din viața noastră asocială actuală. Dumneavoastră știți în ce context și cu câtă importanță extraordinară se vorbește în ziua de azi despre lege și drept și alte lucruri asemănătoare. Despre aceste lucruri nu s-a vorbit deloc în prima epocă postatlanteană. Ele nu erau deloc cunoscute. De termenul de drept, de cuvântul lege și alte cuvinte asemănătoare care sunt în ziua de azi inseparabile de modul social de gândire, oamenii de atunci nu ar fi putut lega nici un concept. În schimb, atunci când oamenii voiau să se decidă în privința a ceea ce este de făcut sau să nu fie făcut, în privința unei organizări care trebuia făcută în viața publică sau chiar și în cea privată, îi ascultau pe acei oameni care atinseseră vârsta patriarhală de atunci – care ajunseseră la cincizeci de ani. Se pleca de la premisa de la sine-înțeleasă că deoarece oamenii aveau capacitatea de dezvoltare până în anii cincizeci, pentru că ei, ca și copiii, au rămas capabili de dezvoltare până în anii cincizeci ai vieții, și deoarece au rămas capabili de dezvoltare au dobândit o anumită maturitate de viață în acest timp într-un mod cu totul natural, era ideea că au doar nevoie să-i lase pe acești oameni care ajunseseră la vârsta de cincizeci de ani, să le spună ce anume este de făcut și ce nu. Oamenii erau într-un tot de acord că aceștia erau înțelepți, că ei știau cum să fie organizată lumea, cum să se aibă grijă de chestiunile oamenilor. Pe atunci nimănui nu i-ar fi putut trece prin cap că

oamenii care s-au dezvoltat normal până la vârsta de cincizeci de ani nu ar fi putut găsi ceea ce este corect în ceea ce privește înțelepciunea vieții. Căci prin faptul că acești oameni au rămas capabili să se dezvolte până la această vârstă, prin aceasta se revela în interiorul lor ceva în mod natural, așa cum acum la copii se revelează ceva în suflet când devin maturi sexual, la fel cu cei în anii cincizeci ai vieții, ei dobândind tocmai această capacitate pe care am indicat-o. Așadar oamenii îi întrebau pe bătrâni, pe înțelepți, și aceștia erau legiuitorii firești.

Prin ce anume aveau ei de fapt această importantă înțelepciune? Ei aveau această importantă înțelepciune deoarece se știau una cu spiritul, sau mai degrabă cu spiritele care trăiau în lumină. În ziua de azi noi simțim căldura mediului nostru înconjurător, simțim aerul în timp ce îl inspirăm și îl expirăm, simțim forța apei, cum urcă ea și cade în jos ca ploaie, dar simțim totul doar fizic, cu simțurile. Lucrurile nu erau la fel pentru primii oameni postatlanteeni, după ce treceau de cincizeci de ani, ci ei simțeau în căldură, în aer și în curenții săi, în circuitul apei, pretutindeni, și spiritualul. Dar prin faptul că ei simțeau spiritualul în elemente, prin aceea că ei nu simțeau oarecum doar vântul, ci spiritele vântului, nu simțeau doar căldura, ci spiritul căldurii, nu vedeau doar apa, ci și spiritele apei, prin aceasta ei ascultau lăuntric la anumite vârste, dar numai în anumite stări de veghe, revelațiile acestor spirite elementale; iar ceea ce le comunicau aceste spirite elementale era lucrul care forma baza înțelepciunii lor, pe care o comunicau celorlalți. Acești oameni, când erau normal dezvoltați, nu erau numai ceea ce numim noi în ziua de azi genii, ci erau ceva cu mult dincolo de ceea ce numim noi genii în ziua de azi. A fost posibil în acel timp ca natura umană însăși să dea faptul că înțelepciunea se revela în ea, așa cum se revelează astăzi treptat etapele sufletului în dezvoltarea corporală ale copilului până la o anumită vârstă. Și faptul că se revela înțelepciunea era legat de acela că oamenii rămâneau capabili de evoluție nu numai atâta timp cât

trupul era în creștere, înflorire și ascensiune, ci și atunci când trupul se surpa, când se scleroza, se mineraliza. Această surpare a corporalității, această calcifiere a corporalului ducea la faptul că se dezvoltă sufletesc-spiritualul. Aceasta mai era în orice caz legată și de altceva pe care îl veți înțelege cu ușurință dacă vă reprezentați în mod viu ceea ce v-am expus acum. Astfel de oameni percepeau în mod viu entitățile spirituale ale elementelor. Apoi, când venea apoi noaptea, simțurile de atunci erau în mod normal potrivite nu doar să vadă stelele, ci vedeau imaginațiuni, vedeau într-adevăr spiritualul care trăia și în cerul înstelat. De aceea v-am atras eu adesea atenția: Vechile hărți stelare, pe care sunt atâtea figuri remarcabile, nu sunt făcute din fantezie, așa cum își imaginează științele naturii recente, ci prin contemplare nemijlocită. Aceste lucruri au fost într-adevăr văzute. Așa creau și sfătuiau așadar acești bătrâni, acești vechi înțelepți, din contemplarea lor nemijlocită, rânduind viața socială în acest sens. Dar pe atunci ei se aflau de asemenea în contact strâns, într-un contact foarte intim cu porțiunea de Pământ pe care locuiau, căci ei vedeau spiritualul acestei porțiuni de Pământ pe care o populau: spiritualul apei, ce izvora din acest pământ pe care îl populau, vedeau spiritualul aerului ce adia deasupra, spiritualul celorlalte condiții climatice, vedeau relațiile ce trăiau în căldură, ș.a.m.d. Aceste relații erau peste tot altfel, în Grecia erau altfel decât în India, altele decât în Persia ș.a.m.d. Prin urmare, înțelepții vedeau într-adevăr în vremea aceea așa cum era conform cu porțiunea lor de Pământ. Și așa cum în India s-a dezvoltat o cultură așa cum a trebuit ea să provină din zona de Pământul respectivă, tot așa s-a dezvoltat în Grecia o cultură așa cum trebuia ea să provină din Pământ, în acord cu elementele Pământului. Pământul era simțit ca ceva concret. Nu-i așa, în ziua de azi, noi simțim cel mult la om așa: am simți că este grotesc dacă cineva ar vrea să ne facă să credem că în locul nasului ar putea fi urechea și în locul urechii, nasul; căci întregul organism este clădit în așa fel încât nasul se află într-un anumit loc, și urechea într-un anumit loc. Dar oamenii

nu mai leagă nicio idee de faptul că Pământul este un întreg organism și că atunci când se dezvoltă o anumită cultură, atunci când aceasta se petrece într-adevăr sub influența spiritelor elementale ale pământului, ea trebuie să aibă și o anumită fizionomie. Ceea ce a crescut în vechea Grece nu ar fi putut fi transfera în vechea Indie și nici viceversa. Așadar pe Pământ s-a dezvoltat o astfel de cultură care reproduce fizionomia spirituală a Pământului. Acesta este aspectul semnificativ al acestor timpuri vechi. În ziua de azi, omul nu știe nimic despre aceasta, deoarece în timpul când ar putea-o ști, el nu rămâne capabil de dezvoltare în mod natural. Astfel, oamenii reflectează prea puțin de unde vine faptul că în America răsăriteană, când au imigrat albi, acești albi au căpătat acolo un cu totul alt aspect exterior, ei arată diferit de cei din California, din America occidentală. În America răsăriteană, ochii, privirea imigranților albi a devenit cu totul altfel; mâinile au devenit mai mari decât în Europa, chiar culoarea pielii a devenit puțin alta. În America răsăriteană a fost acest caz, nu în cea apuseană. Aceste corelații cu locul din organismul Pământului pe care se dezvoltă o cultură, nu mai sunt deloc luate în considerare. Aceasta se leagă în ziua de azi de faptul că omul nu mai știe ce entități spirituale, ce ființe spirituale trăiesc în elementele Pământului. În ziua de azi, omul a devenit abstract, în ziua de azi el nu mai cugetă deloc asupra lucrurilor concrete. Ceea ce v-am descris pentru acest cel mai vechi interval temporal, a devenit desigur altfel în următorul interval temporal, când omul a parcurs vârsta dintre 48 și 42 de ani. În acest al doilea interval temporal, oamenii rămăneau capabili de evoluție până în anii patruzeci. Așadar atunci ei nu atingeau acea înțelepciune pe care o atingeau în prima perioadă, ci mai rămăneau dependenți în ceea ce privește sufletesc-spiritualul lor de corporal până în anii patruzeci. Ca urmare, această capacitate de a mai simți legătura cu elementele a devenit mai mică. Oamenii nu mai puteau simți legătura cu elementele. Totuși capacitatea doar se diminuase; ea mai exista încă. Oamenii simțeau pe atunci în așa fel încât știau:

Atunci când sunt în somn cu sufletele lor în afara trupurilor lor, atunci sunt în interiorul lumii spirituale. Ei știau aceasta când atingeau maturitatea vârstei de patruzeci de ani. Și ei mai știau: Atunci când se cufundau din nou în trupurile lor la trezire, pentru ei se întuneca lumea spirituală. De aici s-a format începutul propriu-zis al învățaturii ulterioare despre Ormuzd și Ahriman, învățătura despre lumină și întuneric. Ea a provenit cu adevărat din experiență. Omul știa: În somn, tu ești cu sufletul tău în interiorul lumii luminii spirituale; atunci când cobori în trup, cobori în întunericul spiritual. Nu mai exista strânsa dependență de porțiunea de Pământ pe care trăia omul, însă exista o împreună-trăire cu ziua și noaptea. Constelațiile nu erau văzute altfel decât ca imaginațiuni, ca imagini. Dar exact faptul că oamenii le vedeau imaginativ, când erau în afara trupului: această capacitate rămăsese atavică din timpurile atlanteene. De aceea, oamenii știau: Tu ai un suflet viu, care în somn se află în interiorul unei lumi spirituale, într-o lume care poate fi cuprinsă prin imaginațiuni. Încă mai mult s-a retras apoi capacitatea de a se încadra într-un astfel de mod concret în întregul Univers, în cea de-a treia epocă de cultură, cea egipteano-caldeeană. Atunci ea s-a retras și mai mult. Pe vremea aceea, oamenii nu mai simțeau atât de intens. În Persia a mai rămas tradiția, și nu experiența nemijlocită. Zarathustra a adus-o apoi discipolilor săi ca învățătură despre stele. Dar acolo unde cultura omenească propriu-zisă s-a dezvoltat normal în perioada de cultură egipteano-caldeeană, capacitatea omului în privința percepției sensibile a crescut; vechea percepere spirituală a regresat. De aici vine faptul că în această a treia perioadă oameni aveau cu precădere astrolatrie. În vechile vremuri, în Persia, oamenii nu aveau astrolatrie, ci aveau lumea spirituală a imaginațiunii și muzica sferelor. Acum oamenii deja au început să interpreteze lucrurile, să nu mai vadă imaginile decât neclar și să vadă mai mult exterior stelele. Prin urmare s-a dezvoltat aici, în această a treia perioadă, astrolatria.

Și apoi vine cea de-a patra perioadă, în care conștiința lumii spirituale pălise pretutindeni, în care oamenii se apropiau deja de acea formă de concepție pe care o mai avem și noi acum, în care mai vedeau doar realitatea sensibilă a stelelor din lumea înconjurătoare. Eu v-am descris cum era aceasta în elenism. Atunci se știa că în fiecare manifestare corporală individuală trăiește sufletul; dar nu mai simțeau odată cu aceasta și faptul că patria sufletului este în Cosmos. De aceea vedeți la marele înțelept, despre care v-am vorbit deja adesea ca fiind caracteristic în alte privințe, tocmai pentru că nu era un inițiat, la *Aristotel*, că el nu mai avea contemplarea stelelor, ci întemeiază o filozofie a stelelor. El interpretează; el interpretează ceea ce văd ochii; le interpretează pentru că el încă știe: în viața dintre naștere și moarte, este sufletul în trup. Din punct de vedere filosofic, *Aristotel* știe și că: Sufletul își are patria acolo unde zeul suprem, cel mai de sus – pentru *Aristotel* – cârmuiește sfera cea mai exterioară, iar zeii de mai jos cârmuiesc celelalte sfere. *Aristotel* are și o filozofie despre elementele Pământ, Apă, Aer, Foc sau Căldură, dar el are doar o filozofie, nu o experiență. În vremurile mai vechi era experiența, contemplarea nemijlocită. Nu a mai fost așa în cea de-a patra perioadă de cultură postatlanteană. Omenirea a fost izgonită, de-a dreptul izgonită din lumea spirituală. De aceea a trebuit să vină acel impact care a venit tocmai prin Misteriul de pe Golgota.

Eu v-am indicat întreaga semnificație profundă a acestui Misteriu de pe Golgota, în acel loc din cadrul acestor considerații în care v-am arătat: atunci omenirea rămăsese capabilă de evoluție până la vârsta de 33 de ani, iar *Christos* a trăit în *Iisus* tocmai această vârstă de 33 de ani. O minunată potrivire! Așadar imediat după catastrofa atlanteană omul a rămas capabil de evoluție până la 56, 55, 54 de ani ș.a.m.d., la începutul celei de-a doua perioade până la 48, 47 ș.a.m.d., la sfârșitul ei până la 42 de ani, la începutul celei de-a treia perioade până la 42 de ani, apoi a scăzut până la sfârșitul epocii egipteano-caldeene până la 36 de ani. Apoi a început epoca greco-latină, în 747

înainte de Misteriul de pe Golgota. Atunci omenirea, oamenii au rămas capabili de evoluție numai până la 35 de ani, apoi până la 34 de ani. Și atunci când a rămas capabilă de evoluție numai până la 33 de ani – pentru că vârsta de 33 de ani se află înaintea celei de 35; până la 35 de ani dezvoltarea merge în sus, apoi în jos – oamenii nu au mai trăit deloc experiența cufundării împreună cu sufletul, de aceea Spiritul a venit din afară, Spiritul lui Christos. Gândiți-vă cum se vede de aici necesitatea intrării Spiritului lui Christos în evoluția omenirii!

Să aruncăm acum o privire înapoi, înspre vechii patriarhi, care erau supra-geniali. Oamenii îi întrebau pe ei atunci când se punea problema să se facă organizări pământene, deoarece prin propria lor dezvoltare sufletească ei puteau înfăptui spiritual-sufletescul. Apoi din ce în ce mai puțin puteau oamenii să întrebe oameni. Și atunci când omenirea a ajuns la vârsta de 33 de ani, a trebuit să vină din cu totul alte lumi Christos în Iisus din Nazaret. Atunci a trebuit să li se aducă din cu totul altă parte oamenilor impulsul pe care îl pierdusă prin propria lor creștere în propria lor evoluție. Privim aici adânc în legătura necesară a evoluției omenirii cu Misteriul de pe Golgota. Nu ne putem decât spune iar și iar: Atunci când știința spirituală poate lucra în acest mod, ea ne arată cum Christos a intervenit în evoluția omenirii dintr-o necesitate lăuntrică. Iar faptul că în ziua de azi omenirea are nevoie de o astfel de viziune, de o asemenea înnoire a înțelegerii impulsului lui Christos se vede pretutindeni la fiecare pas.

În ultimul număr «Die Tat» («Fapta») – în care se găsesc multe lucruri interesante, drept care vi-l recomand să-l citiți – găsiți un interesant articol al stimatului nostru prieten, dr. *Rittelmeyer* [1], și una dintre ultimele lucrări ale regretatului nostru prieten *Deinhard* [2]. Dar în acest număr este și un articol de *Arthur Drews* [3], care este foarte important din cauză că Arthur Drews este din nou preocupat de problema ce loc poate avea Christos Iisus în evoluția modernă a omenirii. Dumneavoastră știți că noi am vorbit adesea despre Drews. El este cel care a apărut la Berlin atunci când din partea

așa-zis monistă se străduiau să dovedească faptul că Iisus din Nazaret nu poate fi o personalitate istorică, ș.a.m.d. Cele două cărți despre Mitul lui Christos au fost scrise pentru a arăta că nu se poate dovedi istoric că a trăit un Iisus din Nazaret.

De data aceasta, Drews tratează problema Christos-Iisus dintr-un punct ciudat de vedere. Acesta se ală în cel de-al treilea număr din 1917/18, în numărul din iunie al «Die Tat» publicat de editura Diederich, în articolul «Poziția lui Iisus Christos în pietatea germană». El construiește acum un concept remarcabil de pietate germană. La fel de ingenios, ca atunci când cineva ar construi conceptul de Soare german sau de Lună germană. Căci aceste lucruri sunt într-adevăr de așa natură încât dacă se vorbește despre aceste lucruri după diferențieri naționale, termenul de pietate germană se poate compara cu termenii fără sens de Soare german sau Lună germană. Dar aceste lucruri găsesc în ziua de azi un larg auditoriu. Și este interesant cum acum Drews – care în rest nu s-ar prea referi la Eckart, Tauler, Jakob Böhme ș.a.m.d., se referă aici la Fichte, la care altfel nu s-ar referi nici în probleme filosofice –, cum leagă el, și merge puțin ca racul înapoi, de conceptul de pietate germană și încearcă să arate că în ziua de azi de fapt, în special dacă este german, omul poate ajunge la un adevărat concept de Iisus-Christos, numai dacă ajunge la acest concept de Christos nu pe calea considerațiilor istorice, a teologiei istorice, ci prin ceea ce numește el metafizică germană – metafizică! Căci, spune Drews, nu se poate lua în calcul deloc un Christos Iisus istoric; pentru că un Christos Iisus istoric nu poate fi găsit de nicio metafizică.

Aceasta se leagă strâns de ceva ce v-am spus în aceste considerații; v-am atras atenția că într-o anumită privință se mai poate găsi doar o singură idee de Dumnezeu, a Dumnezeului-Tată, că de fapt la Harnack Christos nu există câtuși de puțin, ci este doar introdus acolo ca nume, că de fapt nu există decât Dumnezeul-Tată. Pentru că prin simplul așa-zis misticism interior nu se poate găsi altceva decât doar

Dumnezeul omogen, uniform. Christos nu poate fi găsit din ceea ce au Tauler și Eckart; într-o altfel este la Jakob Böhme, dar Drews nu înțelege deosebirea, căci la Jakob Böhme, întrucât conceptul de Christos există, numele Lui apare acolo în mod justificat. La fel de puțin ca la Tauler și Eckart poate fi găsit Christos prin teologia lui Adolf Harnack. Doar că Arthur Drews este, din punctul de vedere actual, ceva mai onest. El îl caută pe Christos și nu îl găsește, pentru că El nu poate fi găsit din punctul de vedere al metafizicii sale, care nu se referă la realitățile istorice – care, gândiți-vă, ne duc atât de departe încât putem chiar înțelege vârsta lui Christos Iisus în cadrul Misteriului de pe Golgota –, pentru că Drews vrea să rămână la o metafizică abstractă, care mai poate fi cel mult acceptată în ziua de azi, dar prin care Christos nu este găsit. El nici nu poate fi găsit, ci doar citat într-o metafizică abstractă. O metafizică va găsi un Dumnezeu, va fi teistă, dacă nu este bolnavă, dar nu îl poate găsi pe Christos. Aceasta se leagă de ceea ce vă spuneam eu: A fi ateist, a nu-L găsi pe Dumnezeu, este de fapt o boală; a nu-L găsi pe Christos este o nenorocire, a nu găsi Spiritul este orbire. Cu aceasta este în legătură. Așa că Drews ajunge să-și spună: Da, ceea ce găsim noi aici nu avem dreptul să-l numim Christos, de aceea Christos trebuie să dispară. Acum Drews construiește – și el crede că se situează pe terenul prezentului, și el chiar o și face, în măsura în care acest prezent respinge știința spirituală – și crede că poate spune: Tocmai acea religie spre care trebuie să tindem, care este întemeiată pe metafizică, nu poate, dacă e onestă, să aibă deloc conceptul de Christos. Acum să ascultăm cuvintele cu care Drews își încheie acest articol ciudat:

„Orice astfel de tradiție istorică” – el înțelege așadar prin aceasta o tradiție istorică ce îl consideră pe Christos ca existând istoric – „este însă o piedică pentru religie, și marea operă de reformare pe care Luther doar a început-o nu va fi dusă până la capăt înainte ca din conștiința religioasă să se fi îndepărtat chiar și ultimele rămășițe ale oricărui fel de credință istorică.”

Știința spirituală va restabili această credință istorică, după cum am spus deja adesea, întrucât ea conduce într-adevăr în mod concret la impulsurile de dezvoltare spirituală care, așa cum mistica abstractă îl găsește pe Dumnezeu, acestea îl găsesc pe Christosul concret. Dar metafizica pe care o îndrăgește prezentul, dacă acest prezent mai vrea de fapt metafizică, poate ajunge numai la un Dumnezeu unitar, nediferențiat. Acolo nu avem nici un drept să facem diferența între Dumnezeu-Tată și Christos.

„Religia <germană> va fi fie o religie fără Christos, sau nu va fi deloc”.

Este realmente ceea ce v-am indicat eu adesea. S-a afirmat deja faptul că această conștiință a prezentului trebuie să-L înlăture pe Christos, dacă nu este dispusă ca, prin cuprinderea lumii spirituale în mod concret, așa cum o face știința spirituală, să-L reînvie pe acest Christos. El spune mai departe:

„Acolo unde Dumnezeu și omul sunt esențialmente una”

– gândiți-vă: nouă ni se reproșează că îl unim pe Dumnezeu cu omul, dar iată că ei tocmai sunt uniți! –

„acolo unde fiecare om conform predispoziției sale este «Christos», adică este Dumnezeu-om, acolo nu este nici un loc pentru un Iisus Christos. Se pot utiliza faptele relatate despre El pentru lămurirea și ilustrarea anumitor proceduri religioase, așa cum au făcut misticii; omul se poate folosi, de asemenea, de cuvintele atribuite Lui, pentru a-și lumina și însufleți propria părere, dar nu într-alt sens decât se folosește de cuvintele și faptele oricărui alt individ remarcabil.”

Este, desigur, ciudat că aici găsim din nou favorizată minciuna; pe de o parte se dovedește „Christos nu a trăit”, pe de altă parte: „omul se poate folosi de El pentru ilustrare”. Apoi se spune mai departe:

„Un mediator istoric al mântuirii, chiar un om unic ca Iisus, așa cum bântuie el în capetele teologilor noștri liberali, religiei «germane» a Dumnezeuului-Om nu-i este de nici un folos. Ea trebuie să îl respingă, pentru că ea, pentru ideea ei fundamentală a Dumnezeuului-Om, nu are nevoie de un reprezentant simbolic, ci mai degrabă el ar putea doar produce confuzie în viziunile ei. De aceea ea trebuie în primul rând să-l declare de prisos, ba chiar dăunător, pentru că el introduce în viziunea religioasă germană un element străin, care cu toată sublimitatea sa, este totuși unilateral și pentru noi inacceptabil în punctele sale principale ca etică evanghelică, care este vinovat de devierea actuală de la creștinism și a cărui contradicție cu îndatoririle impuse nouă de propria noastră natură o simțim din nou atât de profund în prezent.”

Este în orice caz o frază cu care eu nu pot face nimic. Cum să o scoți la capăt cu această gândire a prezentului? Aceasta este, pentru cel care se ține de gândirea conformă cu realitatea, un lucru de neînțeles. Apoi merge mai departe:

„Ceea ce este mare și important în Evangheliile nu se pierde pentru omenire, chiar dacă nu ar fi existat niciodată un Iisus și cuvintele sale ar trebui să aibă o cu totul altă origine decât s-a considerat până acum: noi nu putem lăsa în nici un caz ca mântuirea sufletelor noastre să depindă de aceasta. Recunoașterea lui Iisus ca principiu mântuitor nu trage după sine numai întreaga metafizică dualistă a iudaismului palestinian, care este incompatibilă cu spiritul modern, ci ea leagă totodată religia de istorie, ea se pune la dispoziția părerilor fluctuante ale zilei, și face din fapte istorice îndoielnice temeiul doveditor pentru fapte religioase lăuntrice eterne! Religia «germană» a Dumnezeuului-Om este ca atare o religie a celei mai profunde interiorități proprii, o religie a libertății. Dar ea nu va păși în viață până ce noi nu ne vom fi eliberat nu numai de acel

bisericism exterior și pretenția ei de a intermeda, ci și de Iisus Christos. Căci, cum spune Fichte? «Numai ceea ce este metafizic, și în nicidecum ceea ce este istoric, te face fericit». Dar metafizica nu știe nimic despre un Iisus Christos.”

Ar fi bine dacă oamenii ar deveni conștienți că ceea ce este educație modernă, fără știința spirituală duce cu o deplină justificare la această consecință, pentru că prima este numai o jumătate de măsură, și de aceea neadevărată; atunci s-ar ajunge la concluzia că știința spirituală într-adevăr nu este ceva care să fie mânat arbitrar în prezent, ci ceva care este realmente legat de cele mai profunde cerințe, de adevăratele cerințe ale prezentului, în privința sufletul omenesc.

Începând din 1413 după Misteriul de pe Golgota suntem înăuntrul acestui al cincilea interval temporal postatlantean, care a devenit și mai străin, prin propria evoluție omenească, de lumea spirituală. Noi nu ne mai putem găsi conexiunea cu spiritualul altfel decât din sufletul însuși, prin impulsurile noastre sufletești proprii, strict personale, pe care nu ni le mai dă corporalitatea. Și pentru că în ziua de azi oamenii încă nu sunt pătrunși de creștinism într-atât încât să simtă nevoia să-și conecteze sufletul la lumea spirituală, de aceea cad ei în abstractizare în modul pe care vi l-am descris. De aceea au devenit toate conceptele abstracte în ziua de azi. Și sunt într-adevăr două lucruri care merg mână în mână, non-creștinismul prezentului și abstractismul conceptelor, irealitatea conceptelor. Conceptele noastre vor rămâne ireale dacă nu vom ști să le legăm din nou de Christos, care trăiește în Spirit, care ni le poate face la fel de vii precum vechii patriarhi hinduși prin personalitatea lor au făcut viu ceea ce era drept și lege. Drepturile și legile noastre în ziua de azi sunt ele însele abstracte. Dacă se construiește un pod în mod incorect, se vede curând, atunci când se prăbușește, că a fost construit după concepte greșite. În viața socială se pot face șarlatanii, și șarlataniile sunt arătate apoi abia de nenorocirile pe care trebuie să le trăiască oamenii în astfel de vremuri cum este cea a noastră, și în acest caz legăturile

nu rezultă atât de repede. Atunci când se prăbușește un pod, vina se dă pe inginerul care a construit podul; atunci când vine nenorocirea peste omenire din cauza conceptelor care nu intervin în realitate, atunci se dă vina pe tot ce este posibil, cu excepția faptului că noi trecem chiar acum printr-o criză, în care oamenii nu mai au sentimentele corespunzătoare pentru un concept care este înrudit cu realitatea și un concept care este străin de realitate.

Aș vrea să folosesc încă o dată acel exemplu din lumea fizică exterioară, pentru ca dumneavoastră să vă mai aduceți încă o dată în fața sufletelor această deosebire dintre concepte înrudite cu realitatea și cele străine de realitate. „Dacă luați un cristal: el poate, dacă îl gândiți drept cristal, să și existe ca un cristal; căci așa se formează el; așa este el cu adevărat. Dacă vă formați așadar conceptul de prismă hexagonală, închisă în partea de sus și în cea de jos prin piramide hexagonale, atunci aveți un concept de cuarț conform cu realitatea. Dacă vă formați conceptul unei flori fără rădăcină, aveți un concept ireal; căci o floare fără rădăcină nu poate trăi în realitate. Pentru acela care nu tinde spre realitate, o floare ruptă de pe tulpina ei este ceva la fel de real ca un cristal de cuarț. Dar acest lucru nu este adevărat. Cel care gândește în termeni reali nu poate realiza câtuși de puțin în gânduri reprezentarea unei flori fără rădăcină. Aceasta trebuie să învețe oamenii din nou, să formeze concepte conforme cu realitatea. Un copac ale cărui rădăcini sunt scoase din pământ deja nu mai este o realitate atunci când îl formați drept concept. Și dacă avem sentimentul că ar fi o realitate, nu este corect, pentru că el nu poate trăi fără să-și înfigă rădăcinile în pământ; el se usucă, nu mai poate fi în viață. Aici aveți diferența!

Dar o gândire ca cea din prezent nu mai poate forma concepte conforme cu realitatea, căci altfel nu ar spune ca profesorul *Dewar* [4] că s-ar putea imagina o stare finală reală a Pământului în care să se zugrăvească pereții cu albuș de ou, care să strălucească în lumină albăstruie, ș.a.m.d.; toate acestea nu pot fi reale. Această gândire în

concepte conforme cu realitatea trebuie să devină o obișnuință de a gândi, căci altfel nu se poate decât fantaza asupra lumii spirituale. Numai acela care poate forma conceptul a ceea ce este viu și ceea ce este mort, poate avea concepte privind lumea spirituală. Dar cine privește un copac fără rădăcină sau un strat geologic ca fiind reale – căci nici acesta din urmă nu poate exista fără să fie un alt strat dedesubt și un alt strat deasupra –, cine gândește așa cum gândesc geologii, fizicienii, în special biologii, cine gândește un dinte în sine, în timp ce un dinte nu poate exista de unul singur, acela nu gândește în termeni reali. De aceea este în ziua de azi așa că printre cei care nu sunt devotați științei spirituale, pentru conceptele reale numai printre artiști, cu excepția naturaliștilor puri, mai există o înțelegere că ceva, din anumite puncte de vedere, este real sau ireal atunci când altceva nu există, ș.a.m.d.

Aceste exemple sunt împrumutate din lumea exterioară, fizică. Dar de astfel de concepte ireale suferă în ziua de azi tot ceea ce este economie politică, științele politice în special. De aici provine acest imposibil al științelor politice, pe care vi l-am dovedit pe baza cărții lui Kjellen [5]: «Statul ca formă de viață». Dacă ar scrie cineva o astfel de carte în domeniul științelor naturii – dumneavoastră știți că eu am un mare respect față de Kjellen – ca această carte «Statul ca formă de viață», care în ziua de azi a atât de citită și se bucură de atâta considerație, ar fi pur și simplu ridiculizat. Despre un crocodil nu se poate scrie așa cum scrie despre stat, pentru că nici un concept din cele cu care își umple cartea nu este gândit în termeni reali.

Însă aceasta este ceea ce trebuie să-și însușească omenirea; atunci ea va învăța să facă diferența între ceea ce este capabil să intre în ordinea socială și ceea ce este incapabil să pătrundă în ordinea socială. Gândiți-vă cât de necesar ne este în ziua de azi să dobândim reprezentări reale despre acei oameni care trăiesc pe teritoriul rus. Este ciudat cât de puțin își dau oamenii osteneala să dobândească reprezentări reale despre așa ceva. Ceea ce gândesc astăzi oamenii de

aici sau de altundeva în Europa Occidentală sau Centrală despre natura populației ruse, este foarte departe de orice realitate. Am citit un articol cu câteva zile în urmă, unde se spune: Rușii sunt parțial încă înlăuntrul misticii medievale, ei nu au ajuns la acea intelectualitate care a devenit curentă în Europa Occidentală și Centrală începând din Evul Mediu. Și se subliniază faptul că rușii trebuie să înceapă să dobândească și ei această intelectualitate, pe care celelalte populații din fericire au atins-o acum, pentru că respectivul nu are habar că întregul caracter rus este cu totul diferit.

Oamenilor nu le trece deloc prin cap să studieze lucruri reale. Acolo unde se petrec lucruri reale, oamenii nu mai simt deloc în ziua de azi ceea ce este corect. Unul dintre prietenii noștri [6] a încercat să lege laolaltă ceea ce am scris în cărțile mele despre Goethe, cu ceea ce am conferențiat eu o dată aici despre gândul uman și gândul cosmic [7]. El a făcut din aceasta o carte rusească, o remarcabilă carte rusească. Cartea a apărut deja. Sunt convins că în Rusia va fi extrem de citită de o anumită pătură a populației. Dacă ea ar fi tradusă în germană sau în alte limbi europene, oamenii ar găsi-o plictisitoare de moarte, pentru că ei nu au nici un simț pentru conceptele fin cizelate, pentru minunata muncă în filigran a conceptelor, așa spune, care frapează în această carte. Este într-unu totul remarcabil că în caracterul rus, pe măsură ce se va dezvolta, va apărea ceva cu totul diferit decât în restul Europei, că acolo mistică și intelectualitatea nu vor trăi separat, ca în restul Europei, ci se va dezvolta o natură mistică ce va acționa ea însăși în mod intelectual, și o intelectualitate care nu rămâne fără bază mistică; deoarece acolo apare ceva cu totul nou: o intelectualitate care este totodată misticism, și un misticism ce este totodată intelectualitate, dar crescut deja în felul acesta, dacă îmi este îngăduit să mă exprim așa. Nu există nici cea mai mică înțelegere a acestui lucru, și totuși este ceea ce trăiește acum în acest haos estic, dar încă într-unu totul ascuns, pentru că va prinde viață abia în această particularitate, pe care am indicat-o doar pe scurt. Dar pentru a

înțelege aceste lucruri omul trebuie să aibă simț al realității reprezentărilor, al realității ideilor. Aceasta este însă atât de necesar în ziua de azi ca nimic altceva, omul să dobândească această simțire, acest simț al realității ideilor, pentru că altfel va considera iar și iar punctele de programe politice abstracte și discursurile politice frumoase ca fiind ceva care ar putea fi cu adevărat creator, în timp ce ele nu pot fi cu adevărat creatoare. Și nu va putea avea nici un sentiment față de acele puncte din istorie, care pot fi foarte instructive, în care, dacă sunt într-adevăr urmărite, apare un ceva care și pentru prezent ar putea fi extrem de bogat în învățăminte.

Vreau să vă dau un exemplu foarte caracteristic în acest sens. Pentru cel care, aș spune, se trudește cu descifrarea enigmelor prezentului, iese la suprafață iar și iar mijlocul secolului XVIII, mai exact anii 70 ai secolului al XVIII-lea; căci acolo sunt și impulsuri de dezvoltare europeană remarcabile, care, dacă încerci să le înțelegi, sunt foarte instructive pentru prezent. Dumneavoastră știți că pe vremea aceea constelația europeană era astfel – era pe vremea Războiului de șapte ani – că Anglia și Franța erau profund învrăjbite, în special din cauza raporturilor nord-americane, că Anglia era aliată cu Prusia, Franța de cealaltă parte era aliată cu Austria, și că, atât timp cât a domnit țarina Elisabeta, în Rusia a fost o dispoziție absolut ostilă față de Prusia, astfel încât se poate chiar vorbi despre o alianță între Rusia, Franța și Austria, împotriva Prusiei și Angliei. Aceasta a produs condiții care, desigur, se poate spune că în comparație cu cele actuale sunt ceva în miniatură, dar care la vremea aceea înfățișau ceva foarte asemănător cu haosul european. Și în special începutul deceniului șase – dacă vă adânciți în situația de atunci – nu este deloc neasemănător anului nostru 1917. Acum remarcabil este ceea ce aș dori să menționez aici: Pe 5 ianuarie, cred, a murit țarina Elisabeta; după cum spun istoricii: Ea și-a încheiat această viață rareori lucidă, pentru că a fost beată cea mai mare parte a vieții sale, așa spune istoria. Țarina Elisabeta a murit. Iar fiul surorii ei a stat atunci în fața

celor împluterniciți pentru a-i așeza pe cap coroana de țar. O personalitate ciudată [8], care stătea acolo, pe 5 ianuarie 1762, pentru asumarea solemnă a demnității de țar în înalta ținută ceremonială a regimentului Preobrazhensky, cu jacheta verde, cu gulerul roșu și manșete roșii, cu vesta galben-pai, pantalonii galben-pai, cu ghetre care treceau dincolo de genunchi, pentru că el se obișnuise deja pe când era mare duce să nu îndoiaie niciodată genunchii când merge, căci a merge cu genunchii țepeni i se părea mai plin de demnitate, cu coada împletită lungă și două bucle pudrate, cu pălăria cu boruri întoarse și cu un autentic baston noduros, pe care îl purta ca simbol al său. Dumneavoastră știți că soția lui era Katharina. El a preluat coroana de țar. Și este descris de istorie ca fiind mai mult un tânăr rămas imatur. Este extraordinar de dificil să verifici ce personalitate era de fapt. Cel mai probabil era într-adevăr o personalitate imatură, aproape debil mintal. Așadar acesta a fost înaintat la demnitatea de țar, într-unul dintre momentele cele mai importante ale dezvoltării europene. Alături de el trăia acea femeie care deja pe când era o fetiță de 7 ani scrisese în jurnalul ei că nu-și dorește nimic mai mult decât să devină conducătoarea de sine stătătoare a rușilor, o femeie al cărei vis era să fie autocrată, a cărei mândrie pare să fi fost că nu a considerat niciodată necesar să aibă printre urmașii ei un copil care să fie în mod real al soțului ei, țarul. Deci situația de atunci era că a fost un război lung, și toate popoarele tânjeau după pace sau cel puțin simțeau că pacea ar fi fost o binecuvântare, dar nu o puteau avea.

Atunci a fost publicat deja în februarie – după ce, după cum se spune, debilul mintal Petru al III-lea a urcat pe tronul țarilor –, un manifest rus adresat celorlalte puteri ale Europei. Acest fapt este remarcabil. De aceea vreau să vi-l citesc textual în traducere. Acest manifest a ajuns, va să zică, la ambasadorii Austriei, Franței, Suediei și Saxoniei. Electoratul Saxoniei era pe atunci unit cu Polonia:

„Majestatea Sa Imperială, care la fericita urcare pe tronul strămoșilor săi consideră ca primă datorie a sa să extindă și să

sporească bunăstarea supușilor săi, vede cu cea mai mare tristețe că actualul foc al războiului, care durează de șase ani, care împovărează de atâta timp toate puterile implicate în el, în loc să se îndrepte către sfârșit, spre marea nenorocire a tuturor națiunilor se întinde tot mai mult pe măsură ce durează, și că neamul omenesc trebuie să sufere cu atât mai mult prin această urgie, deoarece soarta armelor, care până acum a fost supusă la atât de multă incertitudine, continuă să rămână la fel și în viitor. Deoarece Majestatea Sa Imperială, în astfel de circumstanțe, din sentimentul omeniei, resimte compasiune față de vărsarea inutilă de sânge nevinovat, și dinspre partea Domniei Sale ar dori să pună stavilă acestui rău, găsește necesar să declare aliaților Rusiei că prin aceea că acordă întreaga Sa considerație celei dintâi legi pe care Dumnezeu o prescrie suveranilor, anume menținerea popoarelor care le-au fost încredințate, mai presus de orice considerații, domnia Sa dorește să creeze pacea, care este pe cât de necesară, pe atât de prețioasă, și în același timp să contribuie pe cât de mult este posibil ca aceasta să fie instaurată în întreaga Europă. În această intenție Majestatea Sa este dispusă să jertfească cuceririle făcute de armatele rusești în acest război, în speranța că toate Curțile aliate vor prefera reîntoarcerea liniștii și a păcii, față de avantajele pe care le-ar fi putut aștepta de la război și care nu se pot obține altfel decât prin continuarea vărsării sângelui omenesc. Pentru aceasta Majestatea Sa vă sfătuiește cu cele mai bune intenții, să folosiți la rândul vostru toate puterile voastre pentru a duce la bun sfârșit o astfel de mare și salutară lucrare. Sf. Petersburg, 23 februarie 1762.”

Aș vrea să vă întreb: Există astăzi sentimentul că acest manifest este pe cât se poate de concret, că el este direct născut direct din realitate? Acest lucru trebuie simțit! Un manifest simțit direct din realitate. Dacă citiți notele diplomatice care s-au trimis la acest

manifest, atunci citim declarații care au aproximativ același stil pe care l-au avut ultimele note diplomatice ale Antantei, în special notele lui Woodrow Wilson, stil pe care îl are și cea mai recentă notă diplomatică a lui Woodrow Wilson, pe care v-am caracterizat-o în specificul ei. Totul este abstract, abstract, abstract! Nimic din realitate! Dar acolo unde, pe 23 februarie 1762, s-a scris în stil nou ceea ce tocmai v-am citit, acolo domnea ceva într-un totu remarcabil, cu toate că țarul se afla acolo așa cum v-am descris; acolo trebuie să se fi aflat în spate o putere care putea să facă așa ceva, care avea simțul realității. Căci după ce au venit toate celelalte declarații abstracte, care conțineau toate asemenea lucruri – astăzi sunt numite „pace fără anexare”, „libertate a popoarelor”, și cum s-or mai numi toate abstracțiile –, după ce toate aceste declarații au ajuns în Rusia, Petru cel slab de înger a trimis un răspuns pe care ambasadorul rus, principele Galițin, l-a înmănat pe 9 aprilie la Curtea din Viena. Ascultați această declarație! În ea se spune:

„Prietenia cultivată încă de pe vremea țarului Petru I între Curtea Imperială Rusă și Curtea Regală Prusacă a fost zguduită în ultimii ani, de incidente pur arbitrare și modificări survenite în sistemul Europei. Dar de vreme ce războiul izbucnit în acest fel, nu poate dura la nesfârșit, și nici avantajele dobândite prin el nu pot da deoparte prietenia unei puteri care de atâția ani a fost un aliat util și mai poate fi așa și în viitor, Majestatea Sa Imperială Rusă și-a propus nu numai să încheie cu Regele Prusiei o pace durabilă, ci și un nou tratat de alianță, în conformitate cu interesele Voastre.”

Și acum vă rog să ascultați cele într-un totu geniale, care urmează:

„Motivele pe care le are Majestatea Sa Imperială Rusă ca să accelereze aceasta nu necesită o explicație extinsă, întrucât este ușor de dovedit că nu este de așteptat de la nenumăratelor schimbări de arme și de la atâtea intenții diferite, o pace atât de

generală cum a fost cea de la Westfalia, și o asemenea pace nu poate fi durabilă. La pacea de la Westfalia au trebuit asigurate posesiunile deja cucerite de fiecare; dar acum se pune problema pretențiilor care au apărut abia din război și care nu se pot concilia cu ușurință, deoarece mai ales la începutul războiului a existat nerăbdarea de a atrage cât mai multe puteri în luptă, în loc să se reflecteze încotro vor evolua multele tratate și alianțe încheiate pripit.”

Nici nu ne putem imagina un document diplomatic mai genial. Gândiți-vă cum ar fi dacă cineva ar putea vedea că acum este vorba de pretenții care au apărut abia în acest război!

„Curtea Imperială Rusă a stăruit mereu asupra necesității de a concilia interesele și pretențiile, care sunt atât de diferite unele de altele, înainte de a se organiza un congres general. Curtea de la Viena pare să înțeleagă acest lucru, motiv pentru care, fără ca totuși să răspundă vreodată direct la convingerile regale rusești, s-a referit doar pe scurt la acordul luat în avantajul său, și trecând în tăcere peste celelalte cerințe, aștepta totul de la posibilul noroc al armelor...”

Războiul care s-a adăugat, dintre Anglia și Spania, sporește nenorocirea generală și nu oferă nici un mijloc de a frâna războiul din Germania, chiar dacă Anglia desfășoară totul pe mare. Suedia, care este epuizată fără folos și fără speranță, chiar și cu pierderea propriului său renume, pare că nu îndrăznește nici să continue războiul, nici să-i pună capăt. Întrucât toate Curțile Regale participante la prezentul război par doar să aștepte să vadă cine ar face primul pas decisiv către instaurarea păcii, Majestatea Sa Imperială Rusă, acum, din milostivire călduroasă și ținând seama de curtoazia manifestată de Majestatea Sa Regele Prusiei, s-ar părea că este singura în stare să o facă, așadar îi revine și să facă cât mai repede pasul

intenționat, cu atât mai mult cu cât a dezvăluit astfel de convingeri tuturor Curților Regale, chiar la începutul domniei Sale pe 23 februarie.”

Pacea s-a înfăptuit, și într-adevăr ca urmare a ceea ce a fost inițiat prin acest document concret, real. Dar trebuie să dobândim un sentiment pentru ceea ce ne transmite istoria, un sentiment pentru ideile și reprezentările care nu pot interveni în realitate, și pentru acele idei și reprezentări care sunt extrase din profunzimea realității, și de aceea pot și susține realitatea. De aceea nu trebuie să credem că niște cuvinte sunt întotdeauna doar simple cuvinte; cuvintele pot fi și fapte, dar ele trebuie să se bazeze pe realitate. Oamenii trebuie să se convingă de faptul că în prezent trecem printr-o criză, și că trebuie să găsim într-un mod nou legătura cu realitatea. De aceea sunt oamenii de astăzi atât de străini de realitate. O vedem doar la fiecare pas. Îngăduiți-mi să vă expun un mic exemplu: În ziua de azi atâtea lucruri neadevărate se aud și se transpun în practică, deoarece oamenii au devenit străini de realitate și, prin urmare, nici nu mai au simțul pentru expunerea și înțelegerea corectă a realităților. Este foarte important să relaționăm și neveracitatea actuală cu criza prin care trecem. Luați un mic exemplu evident. Aici apare o mică publicație, care se numește «Templul invizibil» [9], așadar bineînțeles o publicație în care misticii abstracți se gândesc să găsească ceva profund. Templul invizibil – profund, foarte profund! «Revistă lunară pentru reunirea spiritelor». Ei bine, nu vreau să intru mai adânc în aceste lucruri, dar într-unul din aceste caiete se vorbește și despre moniști și teosofi. Se spun diverse lucruri, de-a dreptul aberante. După care urmează o frază remarcabilă, pe care vreau să v-o citesc, căci această revistă este organul exterior al unei societăți care în ziua de azi sub conducerea lui *Horneffer* [10], are pretenția de a reînnoi lumea:

„Oricât de diferite ar fi orientările moniștilor și cele ale teosofilor, și oricât de zelos se combat și se disprețuiesc ei reciproc, totuși, într-o privință sunt remarcabil de asemănători, anume în aceea că ei monopolizează cuvântul „știință” pentru ei înșiși. Ceea ce practică ei este adevărată, pură știință, ceea ce practică alți oameni, este știință aparentă și pseudoștiință. Așa poate fi citit la Haeckel, ca și la Rudolf Steiner.”

Acum vă rog să luați tot ceea ce am scris și spus eu vreodată și încercați să găsiți cele despre care se afirmă aici că pot fi citite la mine. Dar câți oameni sunt dispuși în ziua de azi să spună lucrurilor pe nume: se minte, este o minciună foarte uzuală! Însă aceasta trebuie și recunoscut acest lucru. Trebuie să li se spună lucrurilor pe nume. Nu-i așa, faptul că Horneffer – căruia cândva, pe când era editor al lui Nietzsche, eu a trebuit să-i dovedesc că nu are nici cea mai mică urmă de înțelegere a lui Nietzsche și că a redactat și publicat pe vremea când era editor al lui Nietzsche cele mai aberante lucruri – scrie astfel de lucruri, se poate înțelege, dar astfel de lucruri sunt luate în serios. Prin urmare, este posibil ca în ziua de azi cele mai rele, mai stupide mistificări să fie confundate și puse laolaltă cu strădania serioasă a științei spirituale, și ca mai presus de toate minciunile să nu fie calificate drept minciuni, cum ar fi corect.

Însă tocmai aceasta trebuie învățat, că trebuie găsită o nouă legătură cu realitatea. Căci care este ultimul lucru care a rămas din acel timp vechi al primei perioade de cultură postatlanteene, în care patriarhii preluau în sine la vârsta de cincizeci de ani spiritualul prin dezvoltare naturală? Ce a rămas de-a lungul timpului, prin perioada greacă până în timpul nostru? A rămas din toate acestea ceea ce numim genii. Aici mai există un fel de dependență de natură, atunci când apar capacități geniale. Acele genii pe care le are cea de-a cincea perioadă de cultură vor fi ultimele genii ale evoluției noastre pământești. În viitor nu vor mai exista genii. Este important să se știe acest lucru. Acea genialitate care este dar al naturii, va înceta să existe

– trebuie să privim realitatea necosmetizată –, trebuie să-i ia locul genialitatea elaborată, acea genialitate care trebuie să depindă de o legătură vie a omului cu spiritualitatea ce se revelează din afară. Este extrem de interesant când îți pui în acest context faptele dinaintea sufletului.

Pe vremea noastră apar oameni care văd foarte adesea ce este important într-un domeniu sau altul, cum este cazul lui *Robert Scheu*, [11] asupra căruia v-am atras aici atenția cu paisprezece zile în urmă. Dar lor le lipsește posibilitatea să vadă aceasta într-un context mai larg, să o încadreze în mod real în contextul întregii evoluții a lumii.

Ei bine, acel psiholog care a murit în martie 1927, a fost un om foarte interesant; i-am menționat deja numele, *Franz Brentano* [12]. Nu numai pentru că era cel mai important cunoscător din prezent al lui Aristotel, ci pentru că era mai ales întru totul caracteristic pentru modul de gândire al prezentului. Eu v-am atras atenția: el începuse să scrie o psihologie. În anul 1874 a apărut primul volum, cel de-al doilea urma să apară în toamnă; și trebuiau să urmeze mai multe volume. Nu a mai apărut nimic, nici volumul din toamnă, nici celelalte volume. Sunt convins – și nu pornind din altceva decât dintr-o cunoaștere temeinică a lui Franz Brentano, căci eu cunosc și modul personal de a conferenția al lui Franz Brentano, de la Viena; abia dacă există vreun rând tipărit de Franz Brentano pe care eu să nu-l fi citit; îi cunosc întreaga evoluție, așa că îmi pot forma o convingere; ea constă în aceea că Brentano, fiind un om onest, nu a putut, pur și simplu, să publice celelalte volume. Căci el deja lasă să se observe din primul volum că el se străduie să ajungă la o viziune asupra nemuririi sufletului. El exprimă limpede acest lucru. Dar el nu putea fără știința spirituală, pe care nu o voia – a exclus știința spirituală, nu voia să și-o însușească –, fără ea nu putea trece dincolo de primul volum, cu atât mai puțin până la volumul al cincilea, unde voia să demonstreze nemurirea sufletului. El a exclus știința spirituală. El este tocmai inventatorul a ceea ce a preocupat atâtea filosofi ai secolului XIX.

„Vera philosophiae methodus nulla alia nisi scientiae naturalis est”. „Adevărata știință a spiritului nu are altă metodă de cercetare decât științele naturii”. El a formulat această frază ca teză de conferențiar universitar la intrarea sa din anul 1866, când a ieșit din ordinul dominican și a devenit profesor la Würzburg. Filosofia era pe atunci deja deja destul de disprețuită. Atunci când a pășit pentru prima dată în sala de conferințe, unde ținuse până atunci prelegeri un adept al lui Baader [13], în sală erau scrise cuvintele: Fabrică de sulf.

El era un om plin de duh și a mers cât de departe se putea cu teza pe care tocmai v-am menționat-o, numai că nu a putut pătrunde în știința spirituală. Așa că a rămas la primul volum. Ceea ce a scris mai târziu, sunt fragmente izolate. Dar un tratat al său este extraordinar de interesant. Acest tratat este redarea unei conferințe pe care a ținut-o el. Și Franz Brentano era un observator subtil; nu era un om care să poată urca de la observarea lumii exterioare la cea spirituală, dar era un observator subtil. Și acest tratat la care mă refer acum, este de fapt combaterea ideii de geniu. El se numește «Geniul» [14]. Dar de fapt în el este combătută posibilitatea ca ceea ce este „geniu” să vină din vreun fundament subconștient. El expune faptul că ceea ce se manifestă ca geniu se bazează, în esență, pe o tratare mai rapidă și mai cuprinzătoare a lumii decât cea la care aspiră și ajunge omul obișnuit. Foarte interesant este acest tratat; căci deși Brentano nu a putut dobândi știința spirituală, el era un observator fin, și el nu putea, de fapt, în observarea vieții reale a prezentului să mai găsească conceptul de geniu. El a fost suficient de onest să combată conceptul de geniu.

Astfel de lucruri pot apărea ca o enigmă dacă nu intri în bazele mai profunde ale evoluției omenirii, dacă nu știi că ceea ce va înlocui geniul în viitor va consta în aceea că vor fi anumiți oameni care să fie în contact cu lumea spirituală într-un alt mod decât a fost cazul în vremurile vechi. Și pentru că au acest contact, vor primi din lumea spirituală impulsuri care se vor manifesta apoi în ceea ce va fi echivalent în viitor cu ceea ce era creat de genii în trecut: Atât de

departe merge ideea evoluției: Totul, totul a fost altfel în vremurile vechi și va fi altfel în vremurile viitoare. – Eu știu foarte bine că lumea ridiculizează în ziua de azi pe cel care spune astfel de lucruri, dar lucrurile sunt luate tocmai din observarea concretă a realității, în timp ce în ziua de azi oamenii se îndrăgostesc de concepte. De exemplu cineva a format următorul concept: Pentru anumite boli este bună mișcarea. Împotriva acestei afirmații nu este nimic de obiectat. Dar se poate întâmpla să vină la el cineva care i se plânge de o boală, și el găsește că acelea sunt simptomele pentru care este bună mișcarea. El îl sfătuiește pe pacient să facă multă mișcare, dar acesta îi spune: Iertați-mă, dar dumneavoastră uitați că eu sunt poștaş! – Conceptele nu sunt reale dacă nu se știe că ele sunt decât doar instrumente pentru realitate, dacă nu se știe că nu ne este îngăduit niciodată să dogmatizăm. – Am spus că tot așa nu este valabil: Omul cel mai capabil la locul potrivit, dacă după aceea respectivul este convins că nepotul sau ginerele său este omul cel mai capabil. Se pune problema realității, nu a conceptelor pe care le îndrăgesc oamenii. Acest sentiment trebuie întreținut, altfel nu se va învăța nimic din istorie și nici din realitatea prezentului, și altfel nu se va ajunge nici la posibilitatea de a-L regăsi pe Christos Iisus.

Vom porni de la aceste considerații de azi, peste opt zile.

CONFERINȚA a IV-a

Berlin, 26 iunie 1917

Astăzi voi avea ceva episodic de intercalat în cadrul considerațiilor noastre curente, cauzat parțial de evenimentele timpului și, de asemenea, de raportul Mișcării noastre antroposofice cu gândurile și modurile de evaluare ale timpurilor prezente.

Mai întâi aș dori să vorbesc despre o strădanie a timpului care, dintr-un anumit punct de vedere, poate fi foarte interesantă pentru noi. Eu am pronunțat adesea în decursul considerațiilor noastre antroposofice numele cercetătorului naturii – care este în special antropolog în criminalistică – *Moritz Benedikt* [1]; numai că el a extins domeniul considerațiilor sale natural-științifice asupra celor mai diferite fenomene. Anume, în ultima vreme el s-a preocupat intens și detaliat cu experiențe științifice în privința acelei practici a căutării unor surse de apă sau zăcămintele cu ajutorul nuiiei. Această practică căpătat o anumită importanță și datorită împrejurărilor acestui război. Dumneavoastră știți că această practică se bazează în esență pe aceea că o nuia de o anumită formă, bifurcată, dintr-un anumit lemn, se exemplu din lemn de alun, este ținută într-un anumit mod, fie de partea de jos, fie de sus, de cele două ramuri ale bifurcației și prin pendularea nuiiei se poate găsi ceea ce se află în sol, fie ca metale, fie ca surse de apă și altele de acest gen. – Ei bine, Moritz Benedikt, care nu este cătuși de puțin un fantast – el este departe de a fi un fantast, și, dimpotrivă, face parte dintre aceia care ar respinge cu strictețe tot ceea ce numim noi antroposofie, acest Moritz Benedikt în ultima vreme s-a concentrat în totalitate cu cercetările sale, parțial determinate de operațiunile de război din anumite regiuni, pe această practică a căutării cu ajutorul nuiiei. Făcând acest lucru, el a încercat să dea chestiunii o bază întru câtva rațională. El a experimentat cu persoane pe care le numește „adaptate la întuneric”. Voi spune

imediat de ce, el a încercat să stabilească faptul că, de fapt, fiecare om este o ființă asimetrică, dihotomică, așadar că omul este o ființă altfel la stânga liniei sale de simetrie decât la dreapta. Această diferență între stânga și dreapta nu este numai o deosebire, ci de-a dreptul o polaritate. În această privință în jumătățile stângă și dreaptă ale capului există forțe care acționează în moduri opuse, precum magnetismul pozitiv și cel negativ, precum electricitatea pozitivă și negativă, similar cu impulsurile de forțe ce se raportează unele la altele ca pozitiv la negativ.

Acum, Moritz Benedikt a constatat că atunci când omul ia în mână o nuia [2], când o apucă de ambele ramificații, masivul de forțe din partea stângă se reunește cu masivul de forțe din partea dreaptă, după cum spune el: formează un flux de emanație comun, așadar se contopesc. Și dacă, să spunem, un om care este în mod deosebit înzestrat cu asemenea forțe, pe care le luăm acum în considerare, merge pe o zonă de pământ în interiorul căreia se află o apă, forțele sale din stânga și dreapta se modifică. Ceea ce înseamnă că apa, care la rândul ei are o emiterie în sus, emite în forțele omului, modificându-i astfel masivul de forțe. Interesant este că Moritz Benedikt, el însuși medic, a găsit că persoanele deosebit de sensibile, pur și simplu prin faptul că merg pe o suprafață de pământ în interiorul căruia se află un izvor, sau peste un loc în care se află anumite filoane metalice sau ceva asemănător, pot fi influențate până la îmbolnăvire. Astfel încât unele stări despre care Benedikt, el însuși medic, găsește că medicii nu cunosc mai mult decât numele lor, că anumite stări ca melancolia, ipocondria, isteria, care sunt considerate la grămadă, pot fi provocate la anumite persoane prin aceea că o astfel de persoană merge peste o suprafață sub care se află o sursă corespunzătoare, dar ea nu dă atenție acestui fapt, poate că nu îl știe. Dar dacă se folosește de nuia, nu se îmbolnăvește. Prin faptul că nuiaua reunește cei doi curenți de forță și o deviază, forța care altfel ar fi putut conduce la îmbolnăvire este disipată. Astfel încât, în esență, avem de a face cu o

deviere, o scurgere a curenților din organism prin nuiaua aflată în mâini. Așadar nuiaua este o ramură care are o parte ca un băț și apoi se bifurcă, așa cum se bifurcă crengile; ea este tăiată în felul acesta și ținută de cele două tije le ramificației.

Acum, în ce mod constată profesorul Benedikt toate acestea? Aceasta este acum întrebarea. El le constată cu ajutorul anumitor persoane, pe care le numește „adaptate la întuneric”. Ce face el acolo? Anume, el s-a servit de două astfel de persoane „adaptate la întuneric”, care sunt capabile, atunci când se află în camera obscură, așadar într-o cameră întunecată, să observe acele persoane la care nuiaua deviază. El își numește ajutoarele, experimentatorii, „adaptați la întuneric”; îi numește astfel pentru că atunci când aceștia observă oameni în întuneric, văd culori și alte fenomene asemănătoare. Și această vedere a culorilor în întuneric duce la a putea face deosebirea că acele culori care se văd în partea stângă a omului, diferă de culorile care se văd în partea dreaptă. Deoarece acum rezultă cu claritate că aceste culori care, în camera întunecată, unde omul nu dispune de vederea fizică obișnuită – atât de întunecată este camera – sunt manifestarea exterioară a ceea ce Benedikt numește emanație, a ceea ce noi numim cea mai de jos aură fizică [3], profesorul Benedikt poate pur și simplu verifica, cu ajutorul acestor persoane, pe care el le numește „adaptate la întuneric”, cum omul este asimetric, prezentând în stânga alte culori decât în dreapta, și cum întreaga imagine de culori se schimbă atunci când omul ia în mână nuiaua și este expus testelor în laborator. Nu este nevoie să existe vreun izvor, ci este suficient un mic bazin cu apă sau o bucată de metal; acestea sunt la fel de bune. Se poate dovedi în camera întunecată pe ce anume se bazează efectul nuiiei. Este interesant să ne uităm la câteva pasaje din cea mai recentă publicație a profesorului Benedikt. El spune:

„Există un număr, chiar dacă relativ mic, de persoane <adaptate la întuneric>. O parte relativ mică a acestei minorități vede în întuneric foarte multe obiecte luminând, *fără* culori, și

doar relativ foarte puțini văd obiectele colorate. Reichenbach [4] s-a exprimat deja în sensul că fiecare om poartă cu sine un înveliș mare de substanță luminoasă (emanații).

Fenomenele luminoase lipsite de culoare și cele colorate au fost de atunci verificate de multe ori de mine prin observație critică. Un mare număr de savanți și medici au fost cercetați în camera mea obscură de cei doi „adaptați la întuneric” clasici ai mei, dl. ing. Josef Pora și funcționara dra. Hedwig Kaindl, iar celor cercetați nu le-a putut rămâne nicio îndoială justificată în privința corectitudinii observațiilor și a descrierilor acestora. Domnii s-au convins că sus-menționații adaptați la întuneric i-au văzut pe cei care au fost prezenți în mod neașteptat, au descris toate părțile corpului și au determinat culorile emanațiilor lor.

Persoanele adaptate la întuneric care percep culori văd numai în partea din față, fruntea și vârful capului albastre, restul jumătății drepte tot albastre, partea stângă roșie și uneori, ca de exemplu dl. ing. Pora, galben-oranj. În partea din spate are loc aceeași repartizare, în aceleași culori.”

„Vreau să menționez aici că o baterie electrică închisă, în camera obscură luminează la anod roșu, la catod albastru – analog jumătăților corporale stângă și dreaptă. Cele două jumătăți polare ale corpului sunt închise prin nuia într-un flux comun de emanație. Fluxul din corp plus nuia intră în relație cu substanțele care emană de jos, iar devierea nuiiei este expresia acestei relații.”

Este foarte interesant. Aici nu avem de a face – vreau să subliniez în mod expres acest lucru, pentru ca ceea ce spun să nu fie înțeles greșit – cu ceea ce este descris în *Teosofia* mea [5] drept aură. În cazul acestei aure avem de a face cu modurile de revelare ale sufletescului și spiritualului superior, în timp ce profesorul Benedikt în camera sa obscură are de a face cu emanațiile, radiațiile complet

subliminale, așadar care se află sub pragul conștienței, dar imperceptibile pentru percepția senzorială obișnuită. Interesant pentru noi trebuie să fie faptul că în ziua de azi cercetătorului naturii îi este permis să vorbească foarte la obiect de o aură aflată sub pragul de percepție obișnuită, să facă cercetări, ș.a.m.d. Este interesant că Benedikt însuși trebuie să specifice că această capacitate de percepție cu ajutorul nuiiei nu este o înaltă calitate umană; că ea este posibilă mai degrabă cu o organizare relativ inferioară, în timp la persoane dezvoltate din punct de vedere intelectual dă greș. Aceasta *indică* pe de o parte faptul că această capacitate de percepție prin nuiia – adică deplasarea puternică a nuiiei – are de a face cu impulsurile sub-sufletești la anumiți oameni. Dar oricum, impulsurile sub-sufletești sunt într-un totuș astfel încât nu sunt perceptibile cu simțurile obișnuite, sau cel puțin în mod senzorial obișnuit. Căci prof. Benedikt are nevoie totuși, aș spune, ca instrumente de cercetare, de persoane „adaptate la întuneric”.

Bineînțeles că lucrurile întâmpină încă în ziua de azi o anumită adversitate; dar nu contează, pentru că toate aceste lucruri întâmpină adversități, și prof. Benedikt spune el însuși, chiar la pagina 12 a cărții sale:

„Omul simplu recunoaște instinctiv suveranitatea faptelor; cel format academic, suveranitatea opiniilor. Țăranul cunoaște această faptă din copilărie prin tradiție, și fapta devine pentru el eveniment incontestabil de îndată ce a văzut și simțit prima deviere a nuiiei. <Intelectualul> își pune ochelari de cal în privința adevărului atunci când nu poate încadra faptele în cămăruța înțelepciunii sale.”

De obicei se pune problema la ce limită își pune respectivul ochelarii de cal. Nu-i așa, prof. Benedikt își dă jos ochelarii de cal când este vorba să studieze acea aură pe care o implică capacitatea de a folosi nuiia; numai că își pune imediat la loc ochelarii de cal când este vorba de tărâmurile antroposofice superioare. Dar nu-i nimic. Nu

trebuie să plătim cu aceeași monedă, ci noi trebuie să luăm oricum la cunoștință un astfel de lucru.

Interesant este, de exemplu, și ceea ce a constatat prof. Benedikt cu ajutorul acestor experimente ale sale:

„Vrem să subliniem aici totodată marea importanță a acestor experimente pentru teoria culorilor. Teoria culorilor a lui Newton, care afirmă că efectele de culoare provin exclusiv din lumina colorată reflectată, respectiv care trece prin prismă, și care este acceptată în general fără rezerve de fizicienii specialiști, a fost contestată de Goethe. Acesta afirmă că o parte a impresiilor de culoare provenite de la obiectele colorate de la natură sau materialelor tratate cu culori naturale provine, ca să spunem așa, autonom de la aceste obiecte colorate. Dovezile aduse de Goethe nu au avut nici un succes exterior și au fost parțial indirecte.

Extraordinar de explicit dă aici teoria emanației, cu ajutorul pendulului, o explicație ce confirmă părerea lui Goethe, și aici trebuie accentuat că lumina reflectată antrenează cu sine emanația aceleiași culori.”

Vedeți de aici că la jumătatea drumului chiar și Benedikt, din moment ce acum face experimente în aceste zone de graniță, trebuie să ajungă chiar la Teoria culorilor a lui Goethe. Și dacă te-ai ocupat, ca mine, timp de mai mult de trei decenii cu apărarea Teoriei culorilor lui Goethe, poți aprecia dacă există o legătură între teoria emanațiilor și teoria culorilor, și pe de altă parte, dacă există vreo legătură între întreaga teoretizare materialistă obtuză care domină fizica actuală și respingerea teoriei culorilor lui Goethe. Interesant este că: De îndată ce cineva pătrunde cât de puțin în teoria culorilor, ajunge puțin mai departe, dar calea duce mereu în direcția în care trebuie să meargă modul de considerare antroposofic.

În vremea noastră este foarte important că un om care se ocupă experimental cu aceste lucruri a trebuit să mărturisească: Omul

modest recunoaște instinctiv suveranitatea faptelor. Savantul, sau cel cu formație academică, după cum spune Benedikt, recunoaște numai suveranitatea părerilor. Aceasta este foarte important. Căci nicio altă vreme nu s-a aflat atât de mult sub influența părerilor ca această vreme a noastră, deși vremea noastră accentuează mereu: Se pune problema rațiunii omenești sănătoase, a bunului-simț! – În special în politică se accentuează aceasta mereu. Dar această rațiune omenească sănătoasă, acest bun-simț trebuie mai întâi dobândit cu trudă în ziua de azi, căci el nu există în ziua de azi – aceasta este marea taină –, el trebuie mai întâi dobândit din nou, prin aceea că ceea ce aveau oamenii în mod atavic în vremurile vechi, legătura cu lumea spirituală, care nu mai este prezentă în mod atavic în ziua de azi, se dobândește acum numai pe căile pe care le indică antroposofia. Aceasta este foarte important. S-ar putea spune: Iată-l acum pe Benedikt, care este puțin vanitos – nu-i așa, eu am menționat deja acest lucru mai devreme, că nu este prea plăcut să-i citești cărțile, dar această afirmație nu este valabilă pentru această carte – cum șade în camera sa întunecată și face experimente cu pendulul. El a îngăduit chiar să i se facă fotografii, fotografia este la începutul cărții. De fapt el descrie aurele fizice pentru a ajunge la interacțiunea de forțe dintre om și restul lumii. Desigur, acest lucru are o importanță extrem de mare. Are o mare importanță pentru că datorită lui, chiar prin cercetare fizică conceptul de spațiu este pus pe o bază nouă. Unde este apa? Aici, înăuntrul Pământului, nu-i așa? Și iată că persoana respectivă trece pe acolo cu nuiaua și nuiaua pendulează. Urcă o emanație care se unește cu emanația umană. Emanatiile vin una în alta. Apa nu este așadar numai acolo, jos, ci are ceva în sine care merge până sus. Amintiți-vă [6] ce valoare mare am acordat eu lucrurilor acestea atunci când am citat renumita – sau ne-renumita – formulare a lui Schelling: „Un obiect nu numai că acționează acolo unde este el, ci el este acolo unde acționează”. De priceperea unor astfel de lucruri este vorba. Puteți citi în cartea mea despre *Enigmele filosofiei* ce

importanță revine unei asemenea viziuni, unui asemenea concept, unei asemenea idei, atunci când vrem să ne uităm la realitate și nu la opinii preconcepute și lipite de cuvinte.

În felul acesta, aș putea spune, se poate arăta până în amănunte cum antroposoficul stă oarecum la cârmă și direcționează în mod corect modul de gândire contemporan. Se poate dovedi realmente în amănunt, numai că, desigur, nu toți oamenii o urmează. Dar acolo unde se încearcă să se abordeze o dată chiar și un singur aspect fără prejudecăți, lucrurile merg în această direcție. Războiul a adus la suprafață aceste cercetări despre folosirea nuiilei de alun, în special pentru că în anumite teritorii era necesar să se știe ce se află în subsolurile respective, mai ales când era vorba de apă, care trebuia folosită de aceia care trebuiau să zăbovească în acele ținuturi, dacă aveau surse de apă pe care să le utilizeze. Vedeți de aici că realmente în om, chiar dacă privim numai la lucrurile cele mai de jos, există cu mult mai mult decât pot visa filosofia sau biologia actuale.

Este acum foarte ciudat, și este necesar – cei care sunt interesați de mai mult timp de cauza noastră, înțeleg că este necesar – să se vadă că în ciuda faptului că se poate dovedi în amănunt cum antroposofia ghidează în modul corect, această antroposofie este tratată într-un mod pe vi l-am expus deja în ultimele considerații făcute aici. Dar astăzi trebuie să vorbesc despre o apariție literară care, aș spune, face parte dintre cele mai caracteristice fenomene ale prezentului în privința curentului spiritual antroposofic, caracteristic din motivele pe care le veți vedea din discuțiile înseși.

A apărut o carte, «Despre transcendența sufletului», o carte groasă, de prof. universitar *Max Dessoir* [7]. În această carte se găsește un capitol detaliat despre antroposofie. Acest capitol detaliat despre antroposofie este caracteristic în cel mai înalt grad. Ați putea avea gândul pe care l-am avut eu când am luat prima oară în mână cartea, care tocmai apăruse; m-am gândit în sinea mea: Este interesant de auzit cum se exprimă filosofia oficială, filosofia ce se

socotește universitară – și care și este socotită ca atare, deoarece persoana în cauză este profesor la universitate – despre antroposofie. Și mă gândeam că ar fi interesant. Cu siguranță, adversitate trebuie să rezulte în ziua de azi din cele mai variate motive, pe care le-am expus deja. Faptul că filosofia actuală este încă adversă antroposofiei nu este de mirare și nici nu dăunează cu nimic, dacă opoziția nu este calomnioasă sau plină de ură. Căci tocmai prin disputele dialectice poate fi generat ceva extraordinar de favorabil. Dar, vedeți dumneavoastră, în timp ce am studiat cartea considerabil de groasă, am putut să-mi spun: lucrurile nu sunt deloc interesante. Cartea nu este câtuși de puțin interesantă, și anume din simplul motiv că acest capitol deloc scurt despre antroposofie, din cartea cea groasă, și diverse alte lucruri pe care Dessoir le aduce în discuție, arată în modul cel mai caracteristic faptul că el nu are nici cea mai mică înțelegere pentru direcția spirituală antroposofică, prin aceea că el nu reușește să scrie nici măcar o singură frază – el încearcă să expună ce vrea antroposofia – care să fie cu adevărat corectă. Acest lucru este extrem de ciudat. Dar incorectitudinile sunt extrem de caracteristice.

Dacă citești lucrurile așa, superficial, îți spui: Cum ajunge un om care, de fapt, are pretenția că este deștept, să conceapă asemenea caricaturi ale unui lucru, după ce s-a preocupat cu el – căci dacă cineva este un om decent, nu poate scrie despre un lucru dacă nu s-a preocupat cu el, nu-i așa? Ei bine, dacă citești ceea ce expune el aici, ai impresia: păi omul nu pricepe absolut nimic din lucruri, el înfățișează totul anapoda, într-un mod incredibil! Atât de anapoda încât această răstălmăcire poate deveni o problemă pentru cei care iau astfel de lucruri în serios. Te întrebi: Cum ajunge un om care prin faptul că este profesor universitar trebuie, în general, să fie considerat un om deștept – măcar relativ –, cum ajunge el să nimerească pe alături pretutindeni într-un asemenea mod? Aceasta chiar devine o problemă mai presus de toate.

Acum, dacă ai o anumită experiență filologică – și nu degeaba am lucrat eu șase ani și jumătate împreună cu filologi la arhiva Goethe-Schiller de la Weimar – reușești să rezolve uneori foarte precis, foarte exact, asemenea probleme. Și vreau să pornesc chiar acum, ca să vorbim de ceva concret, de la dezlegarea unei neînțelegeri deosebit de grave. Dumneavoastră știți cu toții că cineva care a citit cărțile mele, dacă a ajuns pe parcursul acestor cărți – în **Știința ocultă** [8] există aceasta – să cuprindă cu privirea istoria timpurilor postatlanteene, nu se poate îndoi nicio clipă de faptul că: eu împart timpul postatlantean în șapte epoci succesive și socotesc timpul în care trăim noi acum ca fiind a cincea epocă postatlanteană, a cincea perioadă din intervalul temporal postatlantean. Știți cât de des spun: Ne aflăm în cea de-a cincea perioadă a intervalului temporal postatlantean. Max Dessoir scrie – după ce a ajuns la ideea că există ceva ca un fel de împărțire temporală:

„Vechea Indie nu este India actuală, așa cum de fapt trebuie înțelese simbolic toate desemnările geografice, astronomice, istorice. După cultura hindusă a urmat cea protopersană, condusă de Zarathustra, care a trăit însă cu mult mai devreme decât personalitatea care poartă acest nume în istorie. Au urmat alte perioade. Noi ne aflăm în cea de-a șasea perioadă.” (pag. 258 ș.u.)

Aici avem un asemenea nonsens grosolan, când cineva scrie într-o lucrare despre ceva spus de mine. Aceasta devine o problemă pentru cine citește, pentru că presupune că profesorul este precis în ceea ce scrie. Un profesor este precis, dar în acest caz el scrie nonsensuri. Or aceasta devine o problemă. Deschideți **Știința ocultă** la pagina 294 [p.224 în traducerea în română*]. Acolo găsiți soluția acestei probleme. Anume acolo se spune că în cea de-a patra epocă de cultură a fost pregătită treptat cea de-a cincea, și că deosebit de importante

* **Știința ocultă**, Editura Univers Enciclopedic, 2003

sunt secolele IV, V și VI ale epocii a patra, pentru pregătirea celei de-a cincea epoci. Acolo se spune:

„În secolele patru, cinci și șase după Christos se pregătea în Europa o epocă de cultură care a început în secolul XV și în care prezentul trăiește încă și acum. Aceasta urma să înlocuiască treptat cea de-a patra epocă, cea greco-latină. Este cea de-a cincea epocă de cultură postatlanteană.”

Aceasta a citit prof. Max Dessoir. Dar el citește cu atâta exactitate, încât la rândul al cincilea a uitat deja despre ce este vorba – sau nu și-a notat exact în catalogul său pe fișe, și când s-a uitat încă o dată, a citit pe primul rând „în secolele a patrulea, al cincilea și al șaselea”, când s-a pregătit cea de-a cincea perioadă; și când s-a uitat sus, el, ca profesor este precis, exact, el s-a mai uitat o dată sus, dar s-a uitat la primul rând în loc să se uite la cel de-al șaselea, și a văzut în secolele al patrulea, al cincilea, al șaselea, și scrie: „Ne aflăm în cea de-a șasea perioadă”, în timp ce în rândurile care urmează scrie „Este cea de-a cincea epocă de cultură postatlanteană”.

Aceasta este metoda omului care se încumetă să scrie despre un asemenea fenomen cum este Mișcarea antroposofică. Se poate spune: Este o superficialitate incredibilă, acoperită numai prin faptul că se consideră: profesorii sunt preciși. Așadar dacă cineva citește așa ceva fără să consulte cărțile mele, va găsi că antroposofia este discutabilă. Nu este deosebit de important dacă este cea de a cincea sau a șasea perioadă, dar problema se rezolvă în sensul că: Acest om este un superficial lipsit de conștiință! Aceasta se poate stabili în acest loc cu o precizie filologică.

Acum să privim mai departe lucrurile, pentru a dobândi în primul rând etalonul cu care trebuie să măsurăm aceste expuneri. La pagina 225 Dessoir scrie fraza următoare:

„Educarea stării superioare de conștiință începe – cel puțin pentru oamenii prezentului – prin acea că se cufundă cu toată forța într-o reprezentare, ca într-o realitate pur sufletească. Cea

mai potrivită este o reprezentare simbolică, spre exemplu cea a unei cruci negre (simbol pentru impulsurile și pasiunile inferioare nimicite), la intersecția brațelor căreia se află șapte trandafiri roșii (simbol pentru impulsurile și pasiunile purificate)”.

Acum mă întreb eu când citesc acestea la Max Dessoir: Oare este antroposofia asta cu totul smintită? Ce să mai rămână ca simbol pentru impulsuri și pasiuni purificate, când crucea neagră este simbolul pentru impulsurile și pasiunile „nimicite”? Dacă impulsurile și pasiunile, care sunt inferioare, au fost mai întâi toate nimicite, ce să mai fie transformat (purificat)? Așadar aici este un nonsens. Dar, vedeți dumneavoastră, consideră că este un citat! Acum să trecem la pagina 311 [p.236 în traducerea în română] din ***Știința ocultă***. Acolo se spune:

„După ce ne-am cufundat în astfel de gânduri și sentimente, să le transformăm pe acestea în următoarea reprezentare simbolică. Reprezentați-vă o cruce neagră. Aceasta să fie *simbol* pentru partea inferioară a impulsurilor și pasiunilor nimicită ...”*

Prof. Max Dessoir transformă cu îndrăzneală acest lucru în „simbol pentru impulsurile și pasiunile inferioare nimicite”, în timp ce la mine în carte scrie „partea inferioară a pornirilor și pasiunilor nimicită...”. Cu această exactitate citește el și cu această exactitate citează. În timp ce în știința spirituală se pune problema să dăm citate exacte, exactul domn profesor găsește necesar să superficializeze treaba în modul cel mai șleampăt – nu găsesc un alt cuvânt.

Acum mă întreb: Un astfel de om prezintă așadar antroposofia; el o prezintă în așa fel încât totul apare ca o caricatură. Ajungem la

* în germană: «das vernichtete Niedere der Triebe und Leidenschaften». Adjectivul *nieder* = inferior, josnic. Substantivizarea folosită de Rudolf Steiner, *Nieder* = inferiorul/josnicul (impulsurilor și pasiunilor), sau, ceea ce este inferior/ josnic (în impulsuri și pasiuni). (n.tr)

concluzia că el nu este în stare să redea lucrurile. Dar aici nu lipsește numai rațiunea, ci îi lipsește de fapt întreaga conștiinciozitate științifică obișnuită. Lipsa de conștiinciozitate domnește! Să luăm un alt pasaj, unde vorbește despre cum poate ajunge omul la clarvedere:

„Printr-o astfel de muncă interioară sufletul atinge ceea ce este strădania oricărei filosofii. Fără îndoială, conștiința eliberată de trup trebuie ferită de confundarea cu clarvederea visătoare și procesele hipnotice. Atunci când forțele noastre sufletești sunt intensificate, Eul se poate viețui deasupra conștiinței, oarecum într-o concentrare și autonomizare a spiritualului, da, el poate deja la perceperea culorilor și a sunetelor să excludă din trăire mijlocirea trupului” (pag. 255).

Nicăieri eu nu spun că la perceperea obișnuită de culori și de sunete omul își poate exclude trupul. Dar profesorul Max Dessoir o scrie. De la un astfel de om nu putem spera că poate pricepe ceva, pentru că el nici nu are ceea ce vrea el să înțeleagă, ci cu totul altceva! Căutați, de exemplu, la mine, expresia de „corp celular”. În contextul **Științei oculte** ș.a.m.d., expresia „corp celular” nu are sens. Da, dar ce face profesorul Dessoir? El spune:

„În cazul în care cufundarea eliberează spiritul de trupul celular, ea nu îl eliberează totuși de orice tip de corporalitate” (pag. 256).

Căci:

„Înfăptuirile trupului astral sunt multiple. El conține arhetipurile după care trupul eteric dă înfățișarea sa corpului celular” (pag. 256 ș.u.).

La mine nu se află nimic scris de vreun corp celular, ci despre trupul fizic. De îndată ce se spune corp celular, tot ceea ce spune despre trupul fizic în cazul meu nu mai are nici un sens. Vedeți așadar că el nu înțelege nimic. Un exemplu nostim este următorul:

„Nu este nevoie să dovedim în prealabil că refacerea de după somn s-ar putea explica altfel, și anume cu mult mai simplu și mai potrivit decât cu ajutorul trupului astral. La fel de puțin vom dori să <explicăm> cu Steiner <amortțirea> unui picior prin detașarea trupului eteric de trupul fizic” (pag. 257).

„Explicăm” este pus între ghilimele. Să luăm pasajul de la pag. 96 [p.79 în traducerea în română] din ***Știința ocultă***:

„Atunci când omul, de exemplu, pune o greutate pe unul dintre membrele sale, se poate ca o parte a trupului eteric să se separe de cel fizic. Despre un membru aflat în această situație se spune că a amortțit. Iar senzația specifică pe care o avem atunci provine de la separarea trupului eteric”. Mai departe se spune: „Desigur, un mod de reprezentare materialist poate nega și aici invizibilul în vizibil și să spună: Toate acestea se datorează numai perturbării fizice produsă de apăsare”.

Deci nu este contestat faptul că presiunea a provocat o perturbare fizică; aceasta este acceptată întru totul și din aceasta se explică amortțirea. Dar altceva decât amortțirea este lucrul pe care îl spun aici în carte: Senzația specifică pe care o simțim provine de la detașarea trupului eteric.

Așadar *senzația* pe care o avem la amortțirea unui membru provine de la detașarea trupului eteric.

„La fel de puțin vom dori să <explicăm> cu Steiner <amortțirea> unui picior prin detașarea trupului eteric de cel fizic” (pag. 257).

Nu detașarea voiam să o explic, ci senzația particulară care apare. Te întrebi: pot astfel de oameni, de fapt, să citească? Sunt ei în stare să citească o carte spirituală serioasă, care acordă atenție tuturor obiectelor sale? Dar de astfel de oameni sunt ocupate catedrele universităților! – aceasta este o concluzie, care are totuși o anumită importanță –, de oameni care sunt în stare să se raporteze în felul acesta la fenomenele epocii noastre. Mă gândisem, de fapt, să vă pot

oferi astăzi o expunere a modului cum se resping obiecțiile serioase, dar sunt constrâns să vă arăt că avem de a face cu un superficial, care falsifică totul în acest fel. M-aș fi bucurat de o refutare a unei obiecții serioase!

Desigur, Dessoir este gata, cum se spune, să-și lingă satisfăcut degetele acolo unde se vorbește despre condițiile de pe Saturn. Acolo desigur că el găsește deosebit de revoltătoare descrierea, pe care o expune în felul următor:

„În împrejurimile lui Saturn se mișcau spirite de diverse tipuri ca cele ale Formei (Exusiai), ale Personalităților (Arhai), ale Focului (Arhangheli), ale Iubirii (Serafimi). Mai târziu s-au dezvoltat pe Saturn prin Îngeri procese de hrănire și excreție, prin Heruvimi, stări de conștientă confuze, de vis; despre aceste stări clarvăzătorul află încă și în ziua de azi printr-o percepție suprasensibilă asemănătoare mirosului, căci stările sunt, de fapt, mereu acolo.” (pag. 258)

Așadar clarvăzătorul află (despre ele) printr-o percepție suprasenzorială asemănătoare mirosului! Este desigur așa încât poți să-ți lingi degetele, nu-i așa? – adică clarmirositorul miroase stările de pe Saturn! Dessoir nu se poate abține să spună:

„Mă miră că nu se face aici o legătură și cu <mirosul sfințeniei> și <putoarea diavolească>” (pag. 258).

Am discuta cu acest om, dacă s-ar putea. Dar să deschidem acum din nou ***Știința ocultă***, la pagina 168 [p.133 în traducerea în română], de unde are acest pasaj:

„Spre interior” (în Saturn) această voință omenească confuză se face cunoscută percepției clarvăzătoare prin efecte ce pot fi comparate cu <mirosurile>”.

Aceasta se spune acolo. Așadar prin efecte ce pot fi comparate cu mirosul. Domnul Dessoir se simte obligat să spună: „Despre aceste

stări, clarvăzătorul află încă și în ziua de azi printr-o percepție suprasensibilă asemenea mirosului” (pag. 258).

Ceea ce înseamnă că el transpune ceea ce este expus limpede, într-o prostie, și apoi își critică propria prostie. La fel de puțin pe cât am spus eu vreodată că prin Îngeri apar pe Saturn procese de hrănire și excreție; căci în acel loc se spune: În acel timp în care apar Îngerii, se desfășoară pe Saturn procese de hrănire și excreție. Aici este indicată simultaneitatea. Apar Îngerii și iau naștere procesele de hrănire și excreție. Faptul că acestea se desfășoară prin Îngeri este contribuția lui Dessoir.

Vedeți că nu ai ce discuta cu un om care se pronunță în felul acesta asupra unor astfel de fenomene.

„Christos sau omul solar a educat șapte mari învățători” (pag. 258).

Până acum nu am găsit nici un punct de reper care să justifice această desemnare: Christos sau omul solar, căci în ***Știința ocultă*** la pagina 242 [p.197 în traducerea în română] se spune în mod expres să oamenii solari Îl simțeau pe Christos drept Eul superior – ceea ce desigur că este cu totul altceva decât să spui: „Christos sau omul solar”.

Acum, vedeți dumneavoastră, astfel de lucruri ajung uneori și până la rafinament. Atunci superficialitatea ajunge foarte aproape de granița a ceea ce trebuie să facă cititorului impresia de calomnie dacă autorul ei a făcut-o intenționat. Astfel, Dessoir amintește de pasajul în care eu vorbesc despre faptul că în copilărie lucrează forțe la pregătirea creierului; Amintiți-vă numai de lucrarea mea ***Conducerea spirituală a omului și a omenirii*** [9], pe care profesorul Dessoir a răsfoit-o. Eu am expus acolo: Dacă omul își evocă mai târziu cum ar fi putut face prin propria deșteptăciune tot ceea ce apare mai târziu drept minunat în privința creierului, el ajunge să realizeze cum acționează înțelepciunea din inconștient asupra omului în copilărie, în primii trei ani de viață. Domnul Dessoir – pardon,

domnul profesor Max Dessoir de la Universitatea din Berlin citează în cazul acesta:

„În special un om care îi învață pe alții înțelepciunea – ceea ce mărturisește Domnul Rudolf Steiner – își va spune: Pe când eram copil am lucrat asupra mea prin forțe care acționau din lumea spirituală în interior, iar ceea ce pot da acum mai bun din mine, trebuie să acționeze tot din lumile superioare; pe acestea nu îmi este îngăduit să le consider ca aparținând conștiinței mele obișnuite” (pag. 260).

Așadar Max Dessoir îi face pe cititorii săi să creadă că eu aș fi afirmat tot ceea ce se spune aici despre mine. Să deschidem ***Conducerea spirituală a omului și a omenirii*** de unde a luat el aceasta. La pagina 30 [p.23 în traducerea în română*], acolo scrie:

„Conceptul astfel dobândit al conducerii omenirii poate fi extins în anumite privințe. Să presupunem că un om și-a găsit discipoli, câțiva oameni care sunt adepții lui. Un astfel de om își va da ușor seama prin adevărata cunoaștere de sine că tocmai faptul că a găsit adepți îi dă sentimentul: ceea ce are de spus nu provine de la el. Este mai degrabă așa că forțele spirituale voiau să se comunice din lumile superioare adepților, și că acestea găsesc în Învățător instrumentul potrivit pentru a se revela.

Unui astfel de om îi va veni gândul” și aici vine pasajul pe care îl citează Dessoir:

„Pe când eram copil, am lucrat asupra mea prin forțe care acționau în interior(ul meu) din lumea spirituală, iar ceea ce pot da acum mai bun din mine, trebuie să provină tot din lumile superioare; pe acestea *nu* îmi este îngăduit să le consider ca aparținând conștiinței mele obișnuite.” (pag. 260)

Până aici citează Dessoir. La mine se spune mai departe:

* ***Conducerea spirituală a omului și a omenirii***, Editura Triade, 2005.

„Da, unui astfel de om îi este îngăduit să spună: ceva demonic, ceva ca un demon – dar cuvântul <demon> este luat în sensul unei puteri spirituale *bune* – acționează dintr-o lume spirituală prin mine asupra adeptilor. – Așa ceva simțea *Socrate*.” (pag. 30) [p.23 în traducerea în română]

Așadar întregul pasaj se referă la Socrate. Max Dessoir are lipsa de gust – aş spune, doar așa, ca să nu folosesc un cuvânt mai dur aici – să răstălmăcească acest pasaj în modul următor și apoi să mai și adauge:

„Așadar faptul că cineva este purtător al adevărilor supraindividuale se amplifică aici până la ideea că o lume spirituală gândită material ar fi oarecum legată prin tuburi sau sârme cu individul; spiritul obiectiv al lui Hegel se transformă într-un grup de demoni și apar din nou toate figurile întunecate ale unei gândiri religioase nerafinate.” (pag. 260)

Acum ar trebui să citiți capitolul pe care l-am scris în ***Enigmele filosofiei*** [10] despre Hegel și să vă clarificați: faptul că aici vorbesc despre demoni se referă la Socrate, care a folosit el însuși cuvântul „daimon”. Despre Hegel spuneam eu însumi în mod categoric în ***Enigmele filosofiei*** că nu poate fi folosit același termen. Dar vă voi arăta mai târziu de ce în acest caz particular, profesorul Dessoir poate fi atât de lipsit de măsură. O astfel de superficialitate se amplifică până la a deveni realmente ceea ce este o adevărată calomnie, chiar dacă una născută doar din superficialitate. Dar aici se mai amestecă și alte sentimente.

Dacă trecem la aspectul conceptual, trebuie să spun: ești de-a dreptul uluit ce se găsește în cutia craniană a unui astfel de profesor al prezentului. Eu expun faptul că drept primă treaptă a cunoașterii suprasensibile avem cunoașterea imaginativă, care funcționează în imagini. Așadar, așa cum dobândim cunoașterea sensibilă prin concepte, care funcționează în mod abstract, ca umbrele, tot așa dobândim realitățile lumii superioare prin cunoaștere imaginativă.

Din aceasta, prof. Dessoir face ceva, nu se știe prea bine ce anume; căci atunci când el citește că se cunoaște prin simboluri, el spune: Realitățile sunt simboluri. De aceea spusese el anterior:

„Vechea Indie nu este India actuală, așa cum de fapt toate denumirile geografice, astronomice, istorice trebuie înțelese în mod simbolic”. (pag. 258)

Acum trebuie să ne gândim că un om rațional poate căpăta din expunerile **Științei oculte** impresia – dacă și conceptul actual de India nu se suprapune cu cel al vechii Indii – că eu am vrut să spun că vechea Indie trebuie înțeleasă doar simbolic. Pentru că el a citit că prima treaptă a cunoașterii, cunoașterea imaginativă, este una simbolică, el crede că vechea Indie, așadar *obiectul*, ar fi un simplu simbol.

Faptul că el crede aceasta îl aduce din nou să scrie la pagina 260 următoarele:

„Acest om s-a format într-un trecut extrem de îndepărtat, pe care Steiner îl numește epoca lemuriană a Pământului – oare de ce? – și într-un ținut care se afla pe atunci între Australia și India (ceea ce este așadar o adevărată precizare a locului și nu un simbol)”.

Vedeți așadar că Dessoir își închipuie că eu am vrut să spun că Lemuria ar fi fost un simbol și critică apoi faptul că eu expun lucrurile în așa fel, ca și cum nu ar fi nici un simbol; el găsește că acest lucru trebuie aspru criticat. Așadar aici superficialitatea devine deja prostie. Aici el se consideră deosebit de plin de spirit, când concluzionează:

„La aceste considerații ne surprind contrazicerile și o anumită insuficiență logică. Este contradictoriu faptul că se presupune că din conținuturi <contemplete> și considerate doar <simbolice> ale realității s-a dezvoltat starea de lucruri a realității.” (pag. 263)

Conform lui Dessoir, întrucât cunoașterea funcționează prin imagini, trebuie ca și starea de lucruri să aibă caracter de imagine; și acest lucru îl găsește drept o contradicție. Gândiți-vă așadar că avem situația în care cineva spune că un tablou, pe care îl pictează un pictor, este o imagine; dar el îl confundă cu realitatea și găsește că este contradictoriu ca acest tablou să exprime o realitate – sau așa ceva. Așadar ajungeți să realizați că această superficialitate devine aproape prostie pe alocuri.

Ei bine, vedeți dumneavoastră, așa este prezentată lumii în ziua de azi antroposofia. Gândiți-vă că această carte groasă, care este scrisă, așadar, de un profesor universitar, este bineînțeles discutată peste tot; oamenii citesc, desigur, acest capitol cu deosebită feroare. Pe ei nu îi interesează faptul că omul a expus o caricatură a antroposofiei, ci vor găsi probabil că trebuie să dea dreptate informării pe care autorul cărții o trimite ca anunțuri prin toate publicațiile periodice – asemenea anunțuri provin în mod obișnuit de la oameni care nu sunt deloc străini de autor. În anunțurile librăriilor se spune:

„...Apoi cartea abordează procedeul de gândire cabalistă, care nu se manifestă numai în Kabbala propriu-zisă, ci și în psihanaliza lui Freud și în rafinamentele sterile ale anumitor explicatori ai lui *Faust*, ca și în teoria Shakespeare-Bacon; toate aceste forme derivate ale științei sunt disecate și dezvăluite în nulitatea lor. La fel de temeinic și la fel de necruțător sunt criticate învățăturile false ale unui Guido von List și ale unui Rudolf Steiner; se aduce lumină în teoriile întunecate, pline de pretenții ale celor care cred că se fac sănătoși prin rugăciuni și ale teosofilor.”

Vedeți așadar, acesta este savantlâcul de astăzi, aceasta este în ziua de azi maniera în care se tratează din partea oficială lucrurile care vor să se pună în slujba adevărului. Dar superficialitatea domnului Max Dessoir urcă uneori în regiuni cu adevărat înalte. El face, de exemplu la pagina 254, observația:

„Vezi Rudolf Steiner, **Știința ocultă în schiță**, Ediția a V-a, Leipzig 1913. Pe lângă aceasta am mai folosit încă un lung șir de alte lucrări.”

Eu am demonstrat – anume preocupările mele filologice îmi permit așa ceva – că Max Dessoir nu cunoaște nimic altceva decât **Știința ocultă, Conducerea spirituală a omului și a omenirii** și *Sângele este o sevă cu totul deosebită* [11]. Este tot ce cunoaște el. Pot dovedi aceasta din articolul său. De exemplu, el nu a citit **Enigmele filosofiei** – pentru a nu menționa decât această carte. Cu toate acestea, el îl numește „un lung șir de alte lucrări”. **Știința ocultă** și un șir lung care e format din **Conducerea spirituală a omului și a omenirii** și *Sângele este o sevă cu totul deosebită*. Apoi el continuă:

„În prima publicație a lui Rudolf Steiner, **Filosofia libertății** [12] (Berlin 1894), se găsesc doar începuturile unei învățături propriu-zise.” (nota pag. 254)

Prima mea publicație! Prima mea carte [13] a apărut în 1883. Această „primă publicație” a apărut așadar la 11 ani după cartea care a fost într-adevăr prima mea publicație. De astfel de experiențe avem parte în ziua de azi!

Desigur că voi scrie o broșură despre acest capitol, corelat cu această întreagă carte. Căci este necesar. Aici este într-adevăr vorba să stabilem bine lucrurile odată în privința unei așa-zise apariții culturale, nu pentru a infirma frază de frază, ci mai presus de toate pentru a arăta întreaga superficialitate fragilă, pentru a arăta cu adevărat omului cu toată pompa lui savantă că el nu este capabil să respecte nici măcar cele mai simple reguli ale adevăratei decențe. La această chestiune nu trebuie să se răspundă luând pur și simplu frază de frază, ci arătând ce a făcut omul din ea. Căci totul, așa spune, este scris după modelul primelor rânduri. Știu, bineînțeles, că oamenii nu vor găsi acest lucru revoltător; el începe astfel:

„Un om oricum ciudat, Dr. Rudolf Steiner. El provine din Ungaria, s-a născut pe 27 februarie 1861 și a ajuns la Weimar trecând prin Viena”. (pag. 254)

Ei bine, eu am trăit în Ungaria primul an și jumătate din viața mea. Nu provin din Ungaria, ci provin cu adevărat din Austria de Jos, și anume dintr-o veche descendență din Austria de Jos, dintr-o familie germană străveche. M-am născut doar în Ungaria, deoarece tatăl meu era funcționar la calea ferată austriacă din Sud, care ducea de la Wiener-Neustadt la Groß-Kanizsa, care pe atunci aparținea încă de Cisleithan, și a fost numit acolo la o stație de pe linia ungară, Kraljevec, unde s-a întâmplat că m-am născut și am trăit până la un an și jumătate. Dar în «Kürschner» scrie, desigur: „născut în Ungaria”. Aceasta este sursa domnului Max Dessoir. Eu știu că acei oameni care sunt întotdeauna de acord cu cei care practică lipsa de scrupule, vor spune: Păi, de unde să știe omul altceva, dacă așa scrie în Kürschner? Kürschner indică locul nașterii; dar se știe, de asemenea, că omul poate proveni și de altundeva decât de acolo unde s-a născut întâmplător – ceea ce în ziua de azi se întâmplă foarte frecvent, nu-i așa, acum, când oamenii sunt amestecați laolaltă –, numai că un profesor german de filozofie nu judecă după considerațiile obișnuite.

Dar lucrurile devin uneori de-a dreptul nostime. Vedeți dumneavoastră, el mai cunoaște, după cum spuneam deja: *Sângele este o sevă cu totul deosebită*. Dumneavoastră veți găsi că eu am expus cândva, într-adevăr cu o mare băgare de seamă, cum era în vremurile vechi, cum sângele avea oarecum o acțiune mai profundă de memorie și lucruri asemănătoare. Cu toate acestea, nu am omis să spun în mod explicit că este dificil să descrii aceste lucruri, și că de aceea trebuie să vorbim de multe ori comparativ. Bineînțeles, Max Dessoir omite această introducere și citează ceea ce, dacă citiți în *Sângele este o sevă cu totul deosebită* veți vedea cu câtă precauție și cu ce tranziții este prezentat totul. Dar Max Dessoir, pentru că el crede

că în felul acesta poate acționa în mod deosebit asupra cititorilor, citează așa:

„Trupul astral urmează să-și <găsească expresia> parțial în sistemul nervos simpatic, parțial în măduva spinării și în creier”. (pag. 261)

Apoi el citează chestiunea de la mine:

„Sângele preia [14] imaginile lumii exterioare interiorizate prin creier.” După care spune:

„O asemenea desconsiderare monstruoasă a tuturor faptelor se unește cu afirmația, pe cât de nedemonstrabilă, tot pe atât și de neînțeleasă, că omul preistoric își amintea în <imaginile pe care le primea sângele său>, și experiențele strămoșilor săi.” (pag. 261)

Pur și simplu nu este îngăduit să condensezi într-o singură frază care nu are sens, ceva care a fost prezentat cu toată atenția cuvenită, și în felul acesta să înșeli cititorul. Dar înșelăciunea în acest caz deosebit de rea, pentru că lucrurile sunt prezentate în mod calomniator. Dar ce citează aici bunul Dessoir? Nimic altceva decât că ceea ce omul căpăta moștenit de la strămoșii săi, în relațiile anterioare, diferite ale sângelui, el o trăia ca o amintire. Max Dessoir găsește acest lucru ca fiind deosebit de rău. Însă acum aș dori să expun o părere proprie a lui Dessoir întrucât este deosebit de interesantă. Acolo explică el cum se ajunge ca în ziua de azi să mai trăiască încă vechi concepții, așa cum le au oamenii superstițioși de la țară și cei care cred că se pot însănătoși prin rugăciuni, sau cum le are Guido von List și antroposofii. El caută să explice de unde vine aceasta. În acest caz el spune:

„Deja din aceste exemple se poate concluziona că în *cercetarea ocultă continuă să trăiască străvechi forme de reprezentare*. Ce-i drept, cu această *Teorie a rămășițelor* nu este încă oferită o refutare convingătoare a ocultismului, deoarece se poate ca adevărul să fi fost înțeles în perioada de

tinerețe a popoarelor și cultura noastră să-l fi pierdut. Dar faptele care sunt folosite pentru a susține aceste afirmații dau greș, iar amintirea acelor idei umane străvechi ale popoarelor ar explica de ce nouă, oamenilor prezentului, ne este așa de greu să scăpăm de ele. Sângele multor milenii curge prin venele noastre. Pulsul său nu este întotdeauna regulat, ci uneori devine aritmic, precum era cândva.” (pag. 11 ș.u.)

Așa este Max Dessoir. Deci, când în antroposofie se spune într-un mod foarte explicabil: „Sângele strămoșilor noștri curge în noi și reprezintă un fel de memorie” – afirmația este ridiculizată; acolo unde are el însuși nevoie de ea, o folosește. Acesta este Max Dessoir, profesor universitar de filozofie la Berlin.

Acum o carte deosebit de curioasă, pe care am respins-o întotdeauna – ceea ce poate ști oricine care cunoaște lucrările mele despre Goethe că am respins-o –, este cartea lui *F. A. Louvier* [15]: «Sphinx locuta est», în care el explică în mod cabalistic «Faust»-ul lui Goethe. Este o carte groaznică. Dar Dessoir abordează mai întâi cabalistica. Ceea ce spune el despre cabalistică ne-ar duce prea departe, pentru că el nu înțelege într-adevăr nimic din aceasta; dar apoi el expune cabalistica modernă, și, citează printre alții, și pe Louvier: «Sphinx locuta est», care conține lucruri atât de frumoase. Nu-i așa, el își poate din nou linge degetele.

„Din multe pasaje ar rezulta că forțele spirituale apar ca persoane alegorice active. Spiritul Pământului – în realitate, desigur, una dintre cele mai întunecate figuri ale operei – este spiritul planului (nivelului) lui Faust (căci <Pământ> este echivalent cu <nivel> sau <plan>) și ca atare abstracțiunea; Gretchen este naivitatea, pudelul cel negru este dovada negativă, ș.a.m.d. Să considerăm scena <în fața porții> (*Sphinx locuta est*, pag. 122 ș.u.). Dacă Faust simbolizează rațiunea speculativă, locuința ei este capul. Prin urmare, orașul semnifică creierul, poarta goală, întunecată, gura, iar umblătorii

de toate felurile sunt exprimări audibile ale spiritului, care ies de aici, mergând în afară, în spațiu liber. Vorbirea însăși nu apare aici, pentru că este descrisă amănunțit în partea a doua drept <toiagul heraldului>. În schimb apar poeziile, anume ca soldați: castele (sediul gândirii) și tinere fete (sentimente) trebuie să se dăruiască poeziei; trâmbițele (sunetele) poeziilor indică atât bucuria, cât și pieirea... Fiica de burghez (Agatha) reprezintă cântecul popular, iar iubitul ce urmează să se unească cu cântecul popular, adică unul dintre soldați, este o poezie; căci textul și melodia formează o pereche... Alături de cântecul popular (Agatha) mai apare un <discipol>, adică un cântec studentesc, numit Krauskopf (crețul), și cu acesta un al doilea discipol – refrenul cântecului... În afară de personajele discutate mai apar și următoarele manifestări sonore, ce ies prin poartă (din gură). Acestea sunt: rugămintea, răstălmăcirea cuvintelor, pălăvrăgeala, acordul, cearta, porunca, întrebarea, politica de cafenea, da-ul, promisiunea și scuza.” (pag. 222 ș.u.)

În felul acesta el îl poate ironiza pe Louvier, care găsește expusă întreaga filosofie kantiană în «Faust». Apoi trece la teoria Bacon-Shakespeare a lui *Edwin Bormann* [16] și expune lipsa de sens a tot ceea ce au făcut oamenii Shakespeare-Bacon în mod cabalistic; apoi trece la *Stefan George* [17], unde citează trei poezii, pentru a-l caracteriza pe Stefan George. Nu vrem să ne intrăm în dedalii la toate acestea, căci ne-ar lua o oră ca să vă expun întreaga încâlceală a lui Max Dessoir; dar la ceva vrem totuși să ne referim, la alăturarea celor trei poezii. Aș vrea să vă citez mai întâi cea de a doua poezie citată de el. Nu este nevoie să fim de acord cu astfel de versificații, dar vreau să vă expun practica lui Max Dessoir. Așadar vă rog să nu o luați ca și cum eu aș fi de acord cu această poezie, care este a lui *Werfel* [18], dar nu despre aceasta este vorba:

Tu, Cer depărtat, ușor, deasupra locului!

Tu cunoști zdrențele aurite ale băilor marine

Tu cunoști prinții
Și Halali-ul de toamnă
Voi, copaci feciorelnici,
Ridicați din umeri
Ultima plasă,
Cea maro.
Umbra aruncați-o peste mine,
Aici șed eu
Citind numele
Semețe din piatră
Acum ești la bunica mea, copile
O, tu, sărbătoare subpământeană,
Pe care nimeni nu vrea să o gândească! (pag. 234)

După cum am spus, am putea avea obiecții față de această poezie, dar Dessoir are gustul să o alăture următoarei poezii. Așadar aceasta pe care vreau să o expun acum, este cea dintâi citată de el:

Băiatul nobil palid rostește:
Tu întunericule, din tine provin –
Eu cred în tot ceea ce nu s-a spus încă niciodată,
Sunt prea singur pe lume, și totuși nu suficient de singur,
Tu vezi că vreau mult!
Te clădim cu mâini tremurânde. (pag. 234)

Aceasta este așadar prima poezie; apoi vine poezia lui Werfel, și apoi urmează cea de-a treia, pe care vreau să o citesc acum:

Se poate să merg printre dealuri grele –
Tu, dealule, care ai rămas, atunci când au venit munții,
Fă-mă paznicul depărtărilor tale,
Căci, Doamne, orașele mari sunt:
Acolo trăiesc oameni, alb înfloriți, palizi,
O, Doamne, dă fiecăruia propria sa moarte!
Doamne, noi suntem mai săraci decât săracele animale.

Adu, Doamne, splendoare și măreție peste cineva; –
Fă să se întâmple ultimul semn. (235)

Poezia de la mijloc, pe care eu am citit-o prima, este într-adevăr de Werfel, dar pentru a o caracteriza Dessoir are gustul să ia un volum de poezii ale lui *Rilke* [19], fără să copieze vreuna, ci ia doar versurile de început, așa cum sunt ele date în cuprins. Așadar el alcătuiește poezii reunind laolaltă versurile de început ale poeziilor; și pe acestea le compară apoi cu poezia lui Werfel. Acesta este modul în care încearcă el să caracterizeze lirica modernă. El vrea să spună că și poezia lui Werfel poate fi formată dacă se scriu unul după altul versurile de început din «Cartea orelor» a lui Rilke. Așa procedează el.

Apoi abordează misticismul rasial al lui *Guido von List* [20]. Eu nu am altă legătură cu Guido von List în afară de aceea că am primit de la el cândva – căci l-am cunoscut pe când mai era încă un om rațional și a scris romanul «Carnutum», la începutul anilor 80 –, un tratat, pe vremea când eu mai editam încă *Lucifer Gnosis* [21]; atunci l-am trimis înapoi drept diletant și inutilizabil. Este singura legătură pe care am avut-o cu Guido von List.

Apoi Dessoir discută despre Christian Science [22]. Dumneavoastră știți câtă legătură am eu cu Christian Science. Singura legătură pe care o am cu Christian Science v-o pot citi cu aproximație. Atunci când am fost întrebat după conferințe publice despre această Christian Science, eu am spus întotdeauna în primul rând că există în mod real materie. Dar am spus că acestei „științe creștine” nu îi este îngăduit să se numească creștină, și anume din următoarele motive:

„Aici devine limpede că întreaga învățătură este ireconciliabilă cu spiritul creștinismului. Unei învățături care vrea printr-o gândire limitată să dea la o parte suferința din lume, nu îi este îngăduit să afirme că se sprijină pe Evanghelie. Căci creștinismul a proclamat cu o seriozitate teribilă adevărul că păcatul și durerea fac cu necesitate parte din natura omului; ele

nu sunt închipuiri greșite ale gândirii omenești nedesăvârșite, ci realități către care sunt îndreptate îndurarea lui Dumnezeu și jertfa prin moarte a lui Iisus. De aceea <Științei creștine> nu îi este îngăduit să se numească <creștină>” (pag. 243)

Aceasta am spus-o eu întotdeauna, numai că aici o spune Dessoir; acum v-am citit un pasaj din Dessoir; dar dumneavoastră știți că eu am caracterizat «Christian Science» în acest fel atunci când, după conferințele publice, am fost întrebat despre ea.

Apoi el caracterizează Mișcarea teosofică drept neo-budism. Dar după modul în care povestește prof. Dessoir în această carte că a participat la toate ședințele spiritiste posibile, aș putea scrie și eu o carte despre spiritism și să dedic un capitol lui Max Dessoir, alăturându-l nemijlocit spiritismului pe Max Dessoir. Căci acest lucru s-ar putea petrece cu aceeași justificare pe care o are el când alătură antroposofia teosofiei, și în special când expune fraza plină de gust:

„Acești cercetători oculți care fac parte din <Frăția universală> îi combat cu înverșunare pe <teosofii la modă sau pseudo-teosofii>, printre care îi înțeleg pe antroposofii grupați în jurul maestrului lor, Rudolf Steiner. Dar noi nu vrem să lăsăm acest fapt să ne împiedice să considerăm și această direcție.” (pag. 253)

Și prin întregul modul în care aceasta este încadrată între lucruri din care nu face parte, și prin aceasta devine evidentă lipsa de scrupule; acest lucru trebuie exprimat categoric.

Dar putem deschide cartea oriunde, căci peste tot găsim același lucru. Iată pagina 240:

„Există un pericol în faptul că astfel de confrerii pot exercita o influență mai ales în vremurile noastre alunecoase. Cel puțin există consolarea că ei oricum se disprețuiesc și se combat reciproc: misticii raselor, vindecătorii prin rugăciuni, teosofii.”

Acum, dragii mei prieteni, vă întreb dacă eu am combătut vreodată pe cineva față de care nu a fost necesar să o fac pentru că el m-a combătut *pe mine*? În cele scrise aici este lipsa de onestitate cu care se procedează mereu. Verificați dacă a fost combătut de mine vreunul dintre toți oamenii enumerați aici. Mistica rasială nu am combătut-o pentru că o consider ceva prostesc și nu găsesc că merită osteneala de a fi combătută. Iar despre cei care cred în însănătoșirea prin rugăciune nu am spus decât cele două fraze pe care tocmai vi le-am expus.

Da, cu Dessoir este o situație deosebită. El povestește toate experiențele pe care le-a avut la diversele ședințe spiritiste. Acum, la aceasta nu mă pot referi astăzi, căci din toată treaba nu rezultă altceva decât cel mult că Dessoir a ajuns în situația să scrie o carte despre aceasta, pentru că nu este altceva decât o abordare a tot felul de senzații și altele asemenea. Dar eu mă întreb: Cum de ajunge un om să scrie o astfel de carte, care de fapt este absurdă? Căci, într-adevăr, dacă parcurgi celelalte capitole, ajungi la o concluzie extrem de tristă. Omul scrie despre lucruri fără să cunoască ceva ca specialist, cum specialistul de pretutindeni trebuie să cunoască în specialitatea sa. Aș dori să știu dacă unui filosof ca Max Dessoir îi este îngăduit să scrie în ziua de azi o astfel de frază:

„Unui om pregătit temeinic spiritual și muzical îi reușește în timpul unui spectacol de operă să cuprindă simultan textul, muzica, care la rândul ei este extrem de complexă, și performanța mimică, deși aceste trei părți componente pot fi foarte independente între ele.” (pag. 35)

Da, cine l-a studiat și numai pe Aristotel, colaborarea acțiunilor senzoriale în omul unitar, nu poate alcătui un astfel de hățiș de propoziții! Așadar ajungem în ziua de azi să ne spunem că un astfel de om poate fi profesor universitar pentru o specialitate fără să fi studiat, să fi citit nici cele mai elementare lucruri din specialitatea sa. Este cu adevărat nemaiauzit.

Eu voi refuta chestiunea absolut obiectiv – desigur, aici trebuia să vorbim între noi despre aceste lucruri – dar eu voi atrage atenția asupra faptelor în mod obiectiv, fără să folosesc cuvintele tăioase pe care le-am folosit astăzi aici, pentru a vedea dacă în ziua de azi mai există oameni care, după ce le atragi atenția asupra acestor lucruri, pot măcar să fie indignați de o asemenea manifestare culturală. Aș dori să verific acest lucru. Te întrebi: cum este posibil? În orice caz, la pagina 34 dai de un lucru atât de ciudat. Aici el vorbește despre un lucru cum este conștiința, cum există o „margine a conștiinței”, și chiar o „suprafață” a conștiinței; un astfel de om vrea să aibă o imagine, nu-i așa, el spune: „Ca să folosim din nou o imagine ușor de înțeles: din centrul cercului” – el are în vedere centrul conștiinței – „alunecă un complex spre periferie, dar acolo el nu se scufundă în nebuloasă, ci își menține parțial determinarea și coerența sa. Un exemplu: La conferințierea unor parcursuri de gânduri foarte familiare, ocazional, conceptele și cuvintele mele ajung în acea regiune, și atenția mea se preocupă cu alte lucruri. Cu toate acestea, eu vorbesc mai departe, oarecum fără participarea conștiinței. De aceea s-a întâmplat să fiu surprins de liniștea bruscă intervenită în sală, trebuind să îmi clarific faptul că era urmare a propriei mele amuțiri! Așadar conexiunile obișnuite de idei și judecățile pot fi realizate și <subconștient>, mai ales cele care se desfășoară în sfera neintuitivă; exteriorizările prin limbaj legate de ele se desfășoară tot așa, fără dificultate pe căile deprinse.” (pag. 34)

Ei bine, aș vrea să știu, eu nu cred să mi se fi întâmplat vreodată, chiar și în cercul de aici, ca eu să continui să vorbesc așa și să nu fi fost aolo, la cele spuse. Este, de fapt, o mărturie despre sine ciudată, și te întrebi la cine se referă pasajul acesta. Nu vreau nici să fac presupuneri; dar nu se precizează în mod expres că s-ar referi la altcineva; așadar pare să se refere la el însuși, că uneori ține conferințe fără să fie efectiv acolo la lucrurile spuse. Atunci ne-am putea gândi că el poate să și continue să scrie pagini întregi fără să fie efectiv acolo

în ceea ce scrie. Atunci s-ar putea, desigur, explica unele lucruri. Însă întreaga carte este așa ca și cum ar fi scris-o într-o stare de conștiință atenuată; – și este din nou prea mult să se poată accepta că acest profesor Max Dessoir și-ar fi scris cartea într-un fel de stare de transă și că transa ar fi acționat într-o superficialitate mergând până la perfidie.

Dar ai parte de experiențe ciudate ca aceasta. Și dacă în ziua de azi ești dependent de faptul de a te încadra în prezent cu o mișcare spirituală, atunci există între-adevăr lucruri care nu sunt așa ușoare și nici nu trebuie luate cu ușurință. De aceea a fost și necesar ca eu să vă fi preocupat puțin astăzi cu aceste două lucruri. Pe de o parte am vrut să vă descriu pe scurt cum un om care încearcă să facă chiar și numai câțiva pași pe calea indicată, merge într-un tot în sensul antroposofiei și pe de altă parte cum, atunci când însăși această antroposofie apare, este ea tratată de acei oameni care sunt angajați în ziua de azi oficial să transmită mai departe științele filosofice și prin urmare sunt luați în serios. Acum, ea va răzbate; dar trebuie să ne devină clar că într-un om ca Max Dessoir avem de a face cu o personalitate superficială și, în fond, ridicolă.

Sper că data viitoare vom pătrunde mai adânc în considerațiile noastre, din care cele expuse astăzi ar trebui să fie doar un episod.

CONFERINȚA a V-a

Berlin, 3 iulie 1917

Ați văzut din diversele considerații, pe care le facem deja de săptămâni, că la baza acestora se află strădania de a aduce elemente de bază pentru înțelegerea timpului nostru, așa spune, greu de înțeles, în care ne aflăm și care cere de la noi această înțelegere, deoarece, așa cum am putut accentua în repetate rânduri, ceea ce se află în timpul nostru se poate dezvolta mai departe într-un mod favorabil pentru omenire numai dacă o nouă înțelegere a lucrurilor pătrunde măcar un număr mai mare de oameni. Acum aș dori să configurez considerațiile pe cât posibil de concret, așa cum a reieșit cuvântul „concret”, conceptul de „concret” în decursul expunerilor care se desfășoară deja de săptămâni. Este într-adevăr așa în evoluția omenirii, că marile impulsuri care stau la baza evoluției timpului acționează printr-o personalitate sau alta. Așa se și arată la o personalitate sau alta cât de puternice sunt anumite impulsuri într-o anumită epocă. Sau, exprimat poate altfel: cât noroc poate avea un impuls sau altul ca să fie eficient.

V-am indicat un om care a murit recent și de care am încercat să leg câte ceva aici și în alte considerații, relativ la caracteristica timpului nostru. Și astăzi vreau să-mi leg considerațiile de acest om; îl am în vedere pe *Franz Brentano* [1], filosoful care a murit de curând la Zürich, dar care într-adevăr nu a fost un filosof academic în sens îngust, ci care trebuie să apară celui ce se apropie mai mult de el, chiar dacă se apropie doar spiritual, ca fiind într-adevăr reprezentantul omenirii luptătoare a prezentului, am putea spune, al oamenilor prezentului care se luptă cu enigmele lumii. De asemenea, nu se poate spune că Brentano a fost un filosof unilateral, ci ca filosof el a exprimat esențialul pentru aspecte într-adevăr cuprinzătoare ale ființei umane. Acum, aproape că nu există enigme care să-l atingă pe om, enigme

mai profunde pe care Franz Brentano să nu fi încercat să le soluționeze. S-ar putea spune: Întrega amploare a viziunii omenеști asupra vieții l-a interesat. Puțin a fost publicat, deoarece în privința a ceea ce a lăsat să se tipărească, a fost de fapt foarte reținut. Trebuie să fie o mare moștenire acolo, care va arăta ce a scris Franz Brentano din strădania și lupta sa. Doar pentru acela care a avut oarecum dotarea de a vedea în sufletul lui Franz Brentano nu numai ceea ce a exprimat el în cuvintele sale, ci și ceea ce era în el ca luptă și strădanie, publicarea moștenirii sale literare nu va dezvălui deosebit de multe lucruri noi.

Acum aș încerca, aș spune, în aceste vremuri problematice ale noastre să pun dinaintea sufletelor dumneavoastră aspectele problematice care au preocupat tocmai o mare personalitate cum a fost Franz Brentano. Franz Brentano nu a fost în nici un caz un filosof după tiparul filosofilor actuali, ci el a fost ceea ce filosofii actuali nu sunt deloc, în primul rând un adevărat gânditor, un gânditor care nu voia să se plaseze cu gândirea sa în ceață, ci voia să se situeze cu gândirea sa pe terenul bun al dezvoltării gândirii omenirii. Prin urmare, una dintre primele publicații ale lui Franz Brentano a fost cartea despre psihologie [2], psihologia lui Aristotel, anume despre conceptul așa-numitului „noūs poetikös” la Aristotel. Această carte, de mult epuizată, este, aș spune, o realizare magnifică a gândirii prezentului. Ea arată în primul rând că Brentano a fost un om care încă putea gândi cu adevărat, dacă înțelegem prin gândire configurarea de concepte reale, formarea de concepte reale. În special partea a doua a acestei cărți despre psihologia lui Aristotel, ni-l arată pe Franz Brentano în interiorul unui proces de gândire de o finețe și de o cizelare care în ziua de azi nu se mai găsesc deloc, iar în timpul în care a fost scrisă cartea, se găseau foarte rar. Căci important este că noțiunile, conceptele lui Franz Brentano erau încă suficient de puternice, aș spune, pentru a capta cu adevărat sufletescul, pentru a desemna cu adevărat sufletescul. În ziua de azi, atunci când oamenii vorbesc despre sufletesc, mai au în cea mai mare parte doar cuvinte

goale, nu mai au idei reale, concepte reale. Cuvinte lipsite de conținut, care pot fi menținute întrucât ele au devenit parte din limbaj în procesul istoric al vorbirii și se crede că la cuvinte omul și gândește ceva; dar în realitate el nu gândește nimic la aceste cuvinte.

Este foarte ciudat că oamenii care în ziua de azi pretind că îl citesc pe Aristotel, îndrăznesc să ignore, să treacă așa, cu totul, pe lângă știința spirituală. Căci la Aristotel se vede peste tot o veritabilă scânteiere a acelei străvechi științe pe care noi am desemnat-o adesea drept un rezultat al vechii clarvederi atavice. Dacă noi vorbim în ziua de azi despre trupul eteric al omului, despre trupul senzitiv, despre sufletul senzitiv, despre sufletul rațiunii sau al afectivității, despre sufletul conștiinței, acestea sunt expresii create pentru realitățile vieții sufletesc-spirituale, de care oamenii mai întâi ar trebui să redevină conștienți.

La Aristotel se găsesc într-un tot expresii cu care el nu mai poate face ceea ce este corect, dar care amintesc de faptul că el le are dintr-un timp în care se mai cunoșteau aceste elemente individuale ale sufletului. Numai că la Aristotel ele au devenit abstracte. Și Franz Brentano s-a străduit să dobândească claritate asupra acestor concepte ale acelui gânditor al timpurilor vechi, ale lui Aristotel, la care, așa spune, aceste concepte tocmai că dispar din istoria evoluției omenirii. Aristotel diferențiază sufletul vegetativ. Cu aceasta el desemnează aproximativ ceea ce noi numim trup eteric al omului. El diferențiază apoi sufletul senzitiv, *aesthetikon*, pe care noi îl numim trup al senzației. Apoi el are conceptul corespunzător pentru ceea ce noi desemnăm suflet senzitiv sau al senzației, *orektikon*. Apoi, el are un concept corespunzător pentru ceea ce noi desemnăm drept suflet al înțelegerii sau al afectivității: *kinetikon*, și, de asemenea, pentru ceea ce noi desemnăm drept suflet al conștiinței: *dianoetikon*. Aceste concepte există la Aristotel, numai că lui îi lipsește perspectiva exactă asupra realităților. Aceasta determină ceva neclar, ceva, așa zice, totodată abstract la Aristotel. Toate acestea aderă și la cartea

menționată a lui Franz Brentano, dar aceasta este totuși o carte în care domnește încă o gândire adevărată, o astfel de gândire încât cel care s-a dăruit o dată unei asemenea gândiri, ca Brentano, nu mai poate ajunge la concepția absurdă că spiritual-sufletescul ar fi doar o funcție, un produs al evoluției fizic-corporalului. Aș spune că el a avut prea mult în concepțiile pe care le-a formulat pe baza lui Aristotel, pentru a deceda în prostul obicei al mai noului materialism.

Principală strădanie a lui Franz Brentano a fost să dobândească claritate asupra sufletului omenesc. Franz Brentano a devenit în principal psiholog, cercetător al sufletului, dar pornind de la psihologie el s-a preocupat cu cele mai cuprinzătoare viziuni asupra lumii. V-am atras atenția că din întreaga «Psihologie» a lui Franz Brentano, care era socotită să fie în patru sau cinci volume, a apărut numai primul volum. Și cine îl cunoaște bine pe Franz Brentano poate înțelege întru totul de ce nu au apărut următoarele volume. Brentano nu voia, nu putea, în conformitate cu întreaga sa predispoziție, să se îndrepte înspre știința spirituală. Dacă el ar fi vrut să răspundă la acele întrebări care au apărut pentru el după primul volum al «Psihologiei», ar fi avut nevoie de știința spirituală. Pe aceasta, el nu a putut-o găsi. Ca om onest, el a renunțat, așadar, la conceperea următoarelor volume; el a rămas la primul volum. Întreaga acțiune pe care a vrut să o întreprindă a rămas doar un fragment.

Acum aș dori să vă atrag atenția asupra a două puncte ce reprezintă enigmele pe care s-a luptat Brentano să le dezlege, dar care reprezintă totodată enigme pe care, în fond, în ziua de azi orice om gânditor trebuie să se lupte în mod conștient să le dezlege, pe care întreaga omenire – în măsura în care nu duce o existență animală, obtuză –, se luptă să le dezlege, dar în mod inconștient; inconștient fie căznindu-se să găsească aparent soluția acestei enigme într-o direcție sau alta, fie altminteri suferind psihic mai mult sau mai puțin din cauza incapacității de a reuși ceva în direcțiile trasate de aceste enigme. Franz Brentano a reflectat, a cercetat sufletul omenesc. Ei bine, dacă

se investighează sufletul omenesc așa cum o face știința, și prin aceasta găsește calea de la sufletul omenesc la spirit, atunci se poate rămâne la ceea ce este cel mai evident și poate recunoaște activarea sufletului omenesc tripartită ca gândire sau reprezentare, simțire și voință; căci acestea sunt, în realitate, cele trei elemente componente ale vieții sufletului omenesc: gândirea, simțirea și voința. Dar se poate ajunge la o satisfacție în privința gândirii, simțirii și voinței din sufletul omenesc, numai atunci când găsim prin știința spirituală calea în realitatea spirituală, de care este legat sufletul omenesc. Dacă omul nu găsește această cale – și Franz Brentano nu a putut-o găsi –, atunci el se simte complet însingurat în sufletul său cu gândirea, simțirea și voința sa. Gândirea poate da în cel mai bun caz copii ale unei realități exterioare, pur spațiale, substanțiale, simțirea poate da în cel mai bun caz neplăcere sau plăcere față de ceea ce se desfășoară în realitatea fizică spațială, și voința poate fi o satisfacere a omului fizic, a plăcerii sau neplăcerii sale. Dar prin gândire, simțire și voință omul nu se află în legătură cu o realitate în care să se poată simți oarecum la adăpost, în siguranță. De aceea Franz Brentano și-a spus: Pentru considerarea vieții sufletești omenești, împărțirea sufletului în gândire, simțire și voință, reprezentare, simțire și voință, nu îmi dă, de fapt, nimic. Eu rămân în interiorul sufletului cu gândirea, simțirea și voința. – De aceea, el împarte altfel viața sufletească. Și modul în care o împarte este caracteristic. El diferențiază, de asemenea, o împărțire tripartită a vieții sufletești, dar nu cea după reprezentare, simțire și voință, ci el diferențiază reprezentarea, judecata și lumea interioară a mișcărilor sufletești. Astfel încât, după Brentano, viața sufletească se descompune în reprezentare, judecată și lumea mișcărilor sufletești. Reprezentarea, pentru început, nu ne duce dincolo de suflet. Dacă ne reprezentăm ceva, cele reprezentate sunt în sufletul nostru. Noi credem că se referă la ceva, dar într-o câțva nu este lămurit dacă cele reprezentate se referă la ceva. În măsura în care rămânem la reprezentare, ceea ce este format prin fantezie este tot o

reprezentare ca și cea care se referă la realitate. Chiar dacă eu leg reprezentările între ele, aceasta nu înseamnă că sunt în lumea realității. Copacul este o reprezentare, verde este o reprezentare. „Copacul este verde” leagă două reprezentări între ele. Dar cu aceasta nu este lămurit, atunci când îmi reprezintă „copacul este verde”, că mă aflu într-o realitate, căci acest copac verde ar putea fi și o reprezentare a fanteziei mele. În realitate mă aflu – spunea Brentano – atunci când judec; și de fapt eu judec deja, numai că voalat, atunci când leg între ele reprezentările, cum ar fi: copacul este verde. Căci eu nu am în vedere prin aceasta faptul că leg pur și simplu reprezentările „copac” și „verde” între ele, ci am de fapt în vedere: există un copac verde. Aici trec la existență, aici nu rămân în interiorul reprezentării mele. Este o deosebire între conștiința: copacul este verde, și conștiința: este un copac verde. Cea dintâi este o simplă reprezentare, cea de-a doua este ceva ce se bazează pe recunoașterea sau respingerea în suflet, astfel încât în simpla reprezentare ne preocupăm numai cu sufletul însuși. În procesul de judecată avem de a face cu o activitate a sufletului, care se pune însă în relație cu lumea înconjurătoare prin recunoașterea sau respingerea acesteia. „Un copac verde este (există)” nu este simpla recunoaștere a faptului că mi-l reprezintă, ci că, făcând abstracție de reprezentarea mea, el este acolo. „Un centaur nu este (există)” este respingerea reprezentării: jumătate om, jumătate animal; aceasta este judecata. Aceasta este a doua activitate sufletească.

Cea de-a treia pe care o diferențiază Brentano în suflet este afectivitatea, mișcarea sufletească afectivă. La fel cum judecata se bazează pe recunoaștere și respingere, mișcarea sufletească afectivă se bazează peste tot pe a iubi sau a urî, pe plăcere sau neplăcere. Ceva îmi este simpatic, sau ceva antipatic. Brentano nu diferențiază voința de simpla mișcare sufletească afectivă. Acest fapt este foarte caracteristic, el indică adânci taine ale sufletului lui Brentano. Ne-ar duce prea departe dacă aș a detalia, dar vreau să spun numai că Brentano nu face distincția între simpla simțirea în plăcere și

neplăcere, și voință, ci pentru el acestea trec una într-alta. Atunci când vreau ceva, Brentano urmărește la aceasta numai faptul că eu iubesc acel ceva; dacă nu îl vreau, el examinează faptul că eu îl urăsc. Așadar acesta este cel de-al treilea aspect pe care el îl diferențiază în suflet. Iubirea și ura, aprobarea și respingerea, și reprezentarea în general.

Pornind de la acestea, Brentano a abordat într-adevăr două mari enigme ale vieții sufletești omenești, enigma Adevărului și enigma Binelui. Ce este adevărat? Ce este bine? Căci dacă lupti pentru justificarea judecății, trebuie să te întrebi: De unde vine faptul că noi recunoaștem, admitem una și respingem alta? Socotim că ceea ce recunoaștem ține de Adevăr, ceea ce respingem, de Neadevăr. Cu aceasta ne vârm în interiorul problemei, al enigmei: Ce este de fapt, Adevărul? – Dacă privim mișcările sufletești, ne aflăm în interiorul enigmei Binelui și Răului. Căci este foarte limpede că în modul de admitere, starea sufletească se situează în iubire – prin iubire Brentano înțelege admiterea unei acțiuni pe care o numim bună; ura este respingerea unei acțiuni pe care o numim rea –, așadar în această iubire și ură, în această mișcare sufletească, se află etica, morala și întreaga justiție. Problema Binelui și a Răului a străbătut sufletul lui Brentano atunci când el a pus în fața acestui suflet esența mișcării sufletești omenești, a iubirii și a urii.

Acum este într-adevăr interesant în cel mai înalt grad să urmărești un om ca acest Brentano, cum se luptă el de-a lungul deceniilor să primească răspuns la această întrebare: De unde vine justificarea a ceea ce este adevărat și ceea ce este fals, de unde vin admiterea și respingerea din judecată? Puteți parcurge lucrările publicate ale lui Franz Brentano, – iar cele nepublicate, care vor apărea mai tarziu, precis nu vor aduce nimic altceva –, veți putea găsi pretutindeni că singurul lucru pe care îl aduce Brentano pentru a răspunde la întrebarea: Ce este adevărat? Ce justifică așadar aprobarea în judecată? – este ceea ce el numește evidența judecății; desigur, el are în vedere evidența lăuntrică. Atunci când pot să-mi aduc în fața

privirii sufletești o stare sufletească interioară, prin care se exprimă de fapt tot ceea ce pot eu afla, în așa fel încât să o pot străbate pe deplin cu vederea, și să fie de acord cu ea sau să o respingă cu deplină înțelegere, cu alte cuvinte, dacă judec văzând lăuntric și nu lăuntric orbește, aceasta îmi dă Adevărul. La altceva nu ajunge Franz Brentano. Și este foarte important că tocmai un om care poate gândi, ceea ce ceilalți nu pot face acum, se luptă de zeci de ani să găsească un răspuns la întrebarea: Ce mă îndreptățește să apreciez ceva drept adevărat sau fals, sau să-l resping? Evidența, evidența lăuntrică. – La aceasta ajunge el.

El a conferențiat ani de-a rândul la Viena ceea ce se numea în Austria, conform terminologiei universitare: filosofia practică. Prin filosofia practică se înțelegea, de fapt, un fel de învățătură morală, un fel de etică. Și așa cum era obligatoriu ca Brentano să o prezinte, tot așa era ea curs universitar obligatoriu, prelegere obligatorie pentru juriștii începători care trebuiau să o audieze. Brentano în acest curs obligatoriu de filosofie practică nu a vorbit de obicei atât despre „filosofia practică” cât, așa spune, despre problema: cum se ajunge de fapt să se aprecieze ceva drept bun sau drept rău? – Acum Franz Brentano nu a avut deloc o poziție ușoară în această direcție cu părerile sale aparte, căci dumneavoastră știți că asupra Binelui au gândit oamenii mereu în cadrul filosofiei. Și ei au și încercat să dea răspuns la întrebarea: Ce drept avem să apreciem ceva drept bun și altceva drept rău? – respectiv să răspundă la întrebarea: de unde decurge Binele, din ce izvor vine Binele și din ce izvor vine Răul? – Putem spune că această problemă a fost abordată în toate modurile posibile. Și în timpul în care Brentano a încercat – dacă e să mă exprim pedant, așa spune: să caute criteriul Binelui –, în acel timp, în jurul lui exista o învățătură morală distinctă: cea a lui Herbart.

Herbart [3], care a fost unul dintre urmașii lui Kant, a reprezentat chiar în privința eticii concepția – pe care au reprezentat-o și alții, numai că el a făcut-o într-un mod proeminent – că tot ceea ce este etic

se bazează de fapt pe aceea că anumite circumstanțe din viața omenească ne plac, altele ne displac. Și acele circumstanțe din viață care ne plac sunt cele bune, iar cele care ne displac sunt cele rele. Astfel încât omul ar avea cumva o capacitate naturală, nemijlocită, de a atribui plăcere Binelui și neplăcere Răului. Herbart spune, de exemplu: Libertatea interioară este ceva care ne face plăcere în orice împrejurări, atunci când ne apare la un om. Ce este libertatea interioară? Ei bine, un om este lăuntric liber atunci când acționează așa cum își poate face el reprezentări despre acțiunea sa, atunci când acțiunea și imaginea pe care și-a făcut-o el în minte sa se află în armonie. Așadar, vorbind grosier, dacă A gândește despre B: De fapt, tu ești un individ rău – dar îi spune cuvinte măgulitoare, atunci aceasta nu este expresie a libertății interioare, și nu există armonie între acțiune și reprezentare. Pe acest acord dintre reprezentare și acțiune se bazează ideea, ideea etică a libertății interioare. – O altă idee etică este desăvârșirea, care constă în aceea că atunci când facem ceva pe care l-am putea face mai bine, ne displace. Dacă facem însă ceva pe care îl facem în așa fel încât, în comparație cu orice altă faptă pe care o putem face, este superior, este mai desăvârșit, atunci ne place. Herbart diferențiază cinci astfel de idei etice. Esențial pentru noi este că Herbart bazează etica pe plăcerea și neplăcerea care apar nemijlocit în suflet.

O altă fundamentare a eticii este cea kantiană, prin așa-numitul imperativ categoric. El ar trebui să conștientizeze în aceea că găsim o acțiune drept bună, dacă ne putem spune că această acțiune ar putea deveni una de felul legității omenești generale. Acest imperativ categoric duce la fiecare pas la imposibilități, de fapt la situații lipsite de conținut, și este ușor de observat că însuși exemplul pe care îl folosește Kant [4] nu furnizează, de fapt, un conținut etic propriu-zis. Kant dă drept exemplu: Dacă cineva îți încredințează ceva pe care tu ar trebui să-l păstrezi, iar tu ți-l însușești, aceasta nu poate deveni o legitate generală. Căci dacă fiecare ar vrea să-și însușească ceea ce i se

dă spre păstrare, viața laolaltă a oamenilor ar fi imposibilă. – Acum, dumneavoastră vedeți cu ușurință că Binele nu se poate baza pe păstrarea sau restituirea vreunui bun încredințat care nu îi aparține respectivului, ci că aici trebuie să fie determinante alte izvoare, alte criterii.

Franz Brentano [5] a contrazis tot ceea ce trăia drept concepție etică în perioada contemporană. El a căutat o sursă mai profundă, căci a spus: plăcerea și neplăcerea justifică, de fapt, doar o judecată etică. În cazul Frumosului putem spune, pe bună dreptate: Este frumos ceea ce ne place, este urât ceea ce ne displace. Dar trebuie să simțim foarte bine că pentru aspectul etic, pentru cel moral, mai este necesar și un alt impuls decât cel care este determinant pentru noi în cazul Frumosului. – Așa își spunea Brentano, și așa voia el să-și argumenteze în fiecare an etica sa pentru juriști. Și apoi, el a exprimat și public, în foarte frumoasele sale conferințe, această argumentare a eticii. „Despre sancțiunea naturală a dreptului și moralului” este titlul acestei prelegeri. Chiar și prilejul cu care a ținut Franz Brentano aceste conferințe este foarte interesant. Celebrul profesor de jurisprudență *Ihering* [6] a susținut la o reuniune fluiditatea conceptelor juridice; fluiditatea conceptelor juridice, adică concepția că ceea ce este drept, just nu este ceva despre care să se poată vorbi în sens absolut, ci ceva care se schimbă continuu în decursul istoriei evoluției omenirii. De fapt nu există o altă posibilitate să se vorbească despre lucruri, decât în sens istoric. Dacă ne întoarcem în timpul în care canibalismul era ceva obișnuit, nu avem niciun drept să spunem că pentru acel timp ar fi un criteriu conceptele noastre juridice sau morale, conform cărora omul nu mănâncă oameni. Aceasta ar fi fost incorect pe atunci. Pe atunci corect era canibalismul, lucru care s-a schimbat numai în decursul timpului. Așadar pentru acea vreme nu trebuia să simpatizăm cu aceia care nu practicau canibalismul, ci ar fi trebuit să simpatizăm tocmai cu canibalii. Acum, acesta este cazul cel mai radical. Dar vedeți deja despre ce este vorba la *Ihering*. Potrivit

lui Ihering, problema se pune că în decursul evoluției omenirii conceptele juridice și cele morale se modifică, așadar că ele trebuie să fie fluide. Acest lucru nu avea deloc sens pentru Brentano. El voia să găsească o sursă certă absolută a moralității. În privința Adevărului, el a stabilit criteriul evidenței: ceea ce este evident sufletește într-un mod nemijlocit cu claritate, este adevărat. Așadar judecata corectă este adevărată. Ce este bine Binele? La această întrebare, Brentano a găsit tot după decenii de luptă un răspuns, aș spune, la fel de abstract. El a spus: Binele și Răul decurg din mișcările sufletești. Mișcările sufletești trăiesc în iubire și în ură. Binele este ceea ce este cu adevărat îndrăgit; ceea ce este demn de iubire este Binele. Așadar ceea ce este îndrăgit de om în modul corect, este Binele. Și apoi el se străduiește să arate cum, în anumite cazuri individuale, omul poate iubi corect. Așa cum ar trebui el să judece corect în privința adevărului, tot așa ar trebui să iubească corect în privința Binelui.

Nu vreau să intru în amănunte, ci vreau să accentuez în principal că Franz Brentano după o strădanie de decenii, a adus într-adevăr Binele la formula simplă: Binele este ceea ce merită să fie iubit, este ceea ce este făcut cu o adevărată iubire. O abstracțiune! Fiindcă la Brentano măreția în mod real nu este rezultatul la care a ajuns. Căci veți spune: acestea sunt de fapt rezultate inconsistente: „Adevărul este ceea ce rezultă din evidența judecății”, „Binele este ceea ce este iubit cu adevărat”. Veți spune că sunt rezultate slabe. Dar caracteristică este energia, seriozitatea strădaniei; căci într-adevăr nu veți găsi la nici un alt filosof din prezent o asemenea perspicacitate aristotelică în expuneri și în același timp o împreună-participare a întregii vieți sufletești la tot ceea ce a spus. Aceste rezultate inconsistente devin de fapt valoroase abia prin aceea că ele sunt urmărite la un om care luptă în felul acesta. Și tocmai prin acest mod de viață sufletească a fost Franz Brentano un reprezentant al strădaniei spirituale. Am putea enumera mulți oameni ai prezentului – filosofi – care au făcut deja încercarea să răspundă la întrebările: Ce este Adevărul? Ce este

Binele? Mai ales la cei mai apreciați s-ar găsi că răspunsurile sunt cu mult mai goale de conținut decât la cele ale lui Brentano, în ciuda faptului că dumneavoastră, care vă preocupați de ani de zile cu știința spirituală, răspunsurile lui Brentano trebuie să vi atârde de slabe. Brentano a avut și el, așa spune, soarta oamenilor care se străduie în prezent, pentru că puțin a fost înțeles în lupta sa.

Dacă privim acum această luptă a lui Franz Brentano pentru răspunsurile la întrebările: Ce este adevărat? Ce este bine?, vom găsi la el cel mai clar, cel mai explicit, unde trebuie să dea greș un om al prezentului care nu vrea să pătrundă în știința spirituală, pentru că tocmai Franz Brentano a dus cel mai departe lucrurile, dintre toți aceia care nu vor să pătrundă în știința spirituală. El le-a dus cel mai departe, de aceea este de-a dreptul caracteristic. În întreaga amplexare a strădaniei filosofice a prezentului nu veți găsi nicăieri posibilitatea de a da răspuns la întrebările: Ce este adevărat? Ce este bine? Confuzii veți găsi multe. Confuzii interesante sunt, de exemplu, cele ca ale lui *Windelband* [7], care a predat mult timp la Heidelberg ca profesor, și la Freiburg. Windelband nu a putut găsi nimic în suflet care să ducă la a recunoaște ceva ca fiind adevărat sau a-l respinge ca fiind fals. De aceea a întemeiat și el Adevărul pe consimțământ, așa dar într-o cârtă pe iubire. O judecată pe care o putem iubi într-un anumit sens, este adevărată, iar o judecată pe care trebuie să o urâm ar fi așa dar neadevărată. Iubire și ură sunt vârâte, de asemenea, în adevărat și în neadevărat. La adepții lui Herbart vedeți că Binele și Răul etic sunt apreciate în funcție de plăcere și neplăcere, ceea ce Franz Brentano vrea să le aplice numai pentru Frumos și Urât.

Așa dar confuzii există multe. O posibilitate de a se ajunge cumva la claritate în privința acestor raporturi fundamentale ale sufletului nu există. Aceasta te aduce la disperare. Dacă te lași în nădejdea filosofilor actuali, poți uneori ajunge la disperare. Întrebările le pun ei, bineînțeles, uneori cred că dau și răspunsuri, dar tocmai atunci când vor să dea răspunsurile, atunci e cel mai rău, pentru că atunci se

observă pretutindeni că acestea nu sunt decât răspunsuri aparente, indiferent că ele sunt de aprobare sau respingere.

Acum este interesant că Franz Brentano ajunge peste tot în punctul în care, dacă ar mai merge puțin mai departe, ar ajunge la ceea ce este corect. Fiindcă nimeni nu poate răspunde la întrebările: Ce este adevărat? Ce este fals? –, nimeni care are doar părerile actuale despre ființa omenească. Nu există nicio modalitate de a avea, pe de o parte, opiniile de astăzi despre ființa omenească și, pe de altă parte, de a răspunde la întrebarea: Ce înseamnă adevărul în viața omenească? – De asemenea, nu există nicio modalitate de a răspunde la întrebarea: Ce este bine? – atunci când cineva are despre ființa omenească opinia care este curentă astăzi. Aceasta nu se poate. Vom vedea imediat de ce. Însă mai întâi aș dori să vă îndrept însă atenția asupra a ceea ce derutează oameni în ambele direcții: Acesta este Frumosul.

La adepții lui Herbart, Binele este doar o subdiviziune a Frumosului, anume a Frumosului care apare ca însușire a acțiunilor omenești. Dacă se pune întrebarea: Ce este, de fapt, Frumosul? –, atunci vom remarca mai presus de toate faptul că acest Frumos are într-adevăr un caracter puternic subiectiv. Nimic nu este mai controversat între oameni decât Frumosul. Ceea ce cineva găsește că este frumos, nu este găsit la fel de frumos de un altul, ș.a.m.d. Se poate spune: Cel mai curios lucru în viața omenească se produce de fapt în aceste dispute în privința a ceea ce este frumos sau urât, a celor îndreptățite sau neîndreptățite artistic. Căci, la urma urmelor, întreaga judecată despre Frumos și Urât, despre ceea ce este justificat sau nejustificat din punct de vedere artistic se bazează exclusiv pe însăși particularitatea omenească. Nu veți găsi niciodată o legitate generală a Frumosului. Și ea nici nu ar trebui găsită, pentru că nu ar putea exista ceva mai lipsit de sens decât o legitate generală asupra Frumosului și Urâtului. Nu ar putea exista ceva mai lipsit de sens. Se poate ca o operă de artă să nu-ți placă, dar poți ajunge să pătrunzi în ceea ce voia să exprime artistul, ceea ce mai înainte nu înțelegeai, și

atunci o poți găsi foarte frumoasă și îți poți da seama că mai înainte nu ai găsit-o frumoasă numai din cauză că nu o înțelegeai. Este într-adevăr ceva în mod legitim subiectiv, această judecată estetică, aprobarea sau respingerea estetică.

Ar dura foarte mult dacă aș vrea să dezbat în amănunt justificarea acestei afirmații, pe care tocmai am exprimat-o, dar dumneavoastră știți că are o anumită justificare afirmația: Gusturile nu se dispută. Ori ai gust pentru ceva, ori nu ai, îl ai deja sau nu îl ai încă. De unde vine aceasta? Vedeți dumneavoastră, aceasta vine de acolo că la orice percepție a celor la care folosim ideea de frumos, există de fapt o percepție dublă. Aceasta este realitatea importantă, care se dezvăluie cercetării spiritual-științifice. Când sunteți în general în situația să clasificați ceva după criteriul de frumos, atunci percepția dumneavoastră a obiectului este de fapt o percepție dublă a obiectului respectiv. Percepeți un obiect, pe care îl priviți, în primul rând prin aceea că el exercită un anumit efect asupra dumneavoastră, asupra trupurilor fizic și eteric. Acesta este un curent care, aș spune, vine de la frumosul obiect la dumneavoastră, curentul care merge la trupul fizic și la cel eteric, indiferent că aveți în față o pictură, o sculptură sau altceva, efectul are loc asupra trupurilor fizic și eteric. Și în trupurile fizic și eteric dumneavoastră trăiți experiența a ceea ce este afară. În afară de aceasta, mai trăiți în Eu și trupul astral experiența a ceea ce este afară. Dar nu le trăiți în așa fel încât să trăiți cea din urmă într-un singur act cu cea dintâi, ci trăiți realmente o dualitate. Trăiți, pe de o parte, impresia asupra trupului dumneavoastră fizic și a celui eteric, și, pe de altă parte, trăiți impresia asupra Eului dumneavoastră și a trupului dumneavoastră astral. Trăiți realmente o percepție dublă. Și în funcție de cât sunteți capabili să aduceți una cu cealaltă în armonie sau dizarmonie, găsiți obiectul corespunzător ca fiind frumos sau urât. Dacă trăiți pe de o parte ceva pentru trupul dumneavoastră fizic și pentru cel eteric, iar pe de altă parte ceva pentru Eu și trupul astral, și nu puteți reuni cele două impresii laolaltă, atunci când cele două

impresii nu se armonizează, atunci nu puteți înțelege respectiva operă de artă, atunci are efect că nu este frumos. Frumosul constă, în toate situațiile, în aceea că Eul și trupul astral pe de o parte, și trupul fizic și cel eteric pe de cealaltă parte, vibrează la unison, că ajung în armonie unul cu celălalt. Trebuie să aibă loc un proces interior pentru ca dumneavoastră să puteți trăi ceva drept frumos. Altfel, nu puteți trăi experiența Frumosului. – Gândiți-vă câte posibilități există în trăirea frumosului, câte acorduri și dezacorduri sunt posibile aici. Astfel încât Frumosul este ceva subiectiv, ceva ce trebuie trăit în interior.

Ce este, în schimb, Adevărul? În Adevăr vă aflați tot în fața unui obiect, dar modul în care se acționează aici se îndreaptă în primul rând asupra trupurilor dumneavoastră fizice și eterice. Și atunci dumneavoastră trebuie să percepeți acțiunea asupra trupurilor fizic și eteric. Vă rog să observați diferența! Când vă raportați la obiectul cel frumos, aveți percepția dublă; Frumosul acționează asupra trupurilor fizic și eteric, și asupra Eului și trupului astral, și dumneavoastră trebuie să stabiliți lăuntric armonia. Tot ceea ce poate constitui vreodată obiect al adevărului trebuie să acționeze asupra trupurilor fizic și eteric, iar dumneavoastră trebuie atunci să percepeți lăuntric această acțiune care se exercită asupra dumneavoastră. În cazul Frumosului nu percepeți acțiunea asupra trupurilor fizic și eteric, aceasta rămâne inconștientă. La obiectul Adevărului, tot așa, nu aduceți efectul asupra Eului și trupului astral jos în conștientă, ci acesta oscilează în inconștient, înainte și înapoi. Este necesar să vă dăruiti acum trupurilor fizic și eteric și să găsiți în Eu și trupul astral reflectarea a ceea ce se petrece în interiorul trupurilor fizic și eteric. Așadar în cazul Adevărului aveți în Eu și trupul astral ce aveți în trupurile fizic și eteric. În cazul Frumosului aveți altceva în Eu și trupul astral. Deci întrebarea în privința a ceea ce este Adevărat este îndreptată către ființa omenească în măsura în care trupurile fizic și eteric se vădesc a fi membrele inferioare ale acestei entități. În trupul

fizic noi trăim împreună numai cu lumea aparentă exterioară; în trupul eteric noi trăim împreună numai cu ceea ce rezultă din armonia lui cu întregul Cosmos. Prin urmare, Adevărul este ancorat în trupul eteric, și cel care nu recunoaște un trup eteric nu va putea niciodată răspunde la întrebarea: Unde este sediul Adevărului? – El poate răspunde la întrebarea: Unde se află aparența sensibilă? –, dar nu poate răspunde la întrebarea în privința Adevărului. Căci aparența sensibilă, care își are sediul în corpul fizic, este procesată devenind adevăr abia în corpul eteric. Astfel încât la întrebarea în privința Adevărului poate răspunde numai acela care recunoaște această întreagă influență a obiectului exterior asupra trupurilor fizic și eteric.

Așadar dacă Franz Brentano voia să-și dea răspunsul la întrebarea: Ce este Adevărul? – ar fi trebuit să examineze întreaga relație în care se află omul cu lumea prin trupul său eteric. El nu poate face aceasta, pentru că nu recunoaște trupul eteric. De aceea nu îi rămâne altceva de făcut decât să impună o judecată inconsistentă, un cuvânt inconsistent: evidența. Căci lămurirea Adevărului este același lucru cu explicarea relația trupului eteric omenesc cu Cosmosul. Noi ne aflăm în legătură cu Cosmosul în timp ce exprimăm Adevărului, prin aceea că noi suntem în legătură cu Cosmosul prin trupul eteric. Tocmai din acest motiv trăirea experienței trupului eteric trebuie să ne rămână câteva zile după moarte. Căci dacă nu ar fi așa, pentru noi s-ar pierde Adevărul în răstimpul dintre moarte și o nouă naștere. Noi trăim pe Pământ pentru a ne cultiva unirea cu Adevărul, și într-un fel să luăm cu noi experiența Adevărului, prin aceea că trăim câteva zile după moartea noastră în marele tablou al trupului eteric. – Așadar cercetările asupra trupului eteric omenesc ar constitui ceea ce trebuie să răspundă la întrebarea: Ce este Adevărul?

Cealaltă întrebare la care a vrut Franz Brentano să răspundă a fost: Ce este Binele? Așa cum omul trebuie să lase obiectul exterior, care devine obiect al Adevărului, să acționeze asupra trupurilor sale fizic și eteric, tot așa trebuie ca ceea ce urmează să devină impuls al Binelui,

respectiv impuls al Răului, să acționeze asupra Eului și trupului său astral. Aici ele nu pot fi încă reprezentate; ele trebuie să fie reprezentate acum prin faptul că se reflectă în trupul eteric și cel fizic. Reprezentări despre Bine și Rău avem numai prin faptul că ceea ce se petrece în Eu și trupul astral se reflectă în trupurile fizic și eteric, prin faptul că obținem imagini a ceea ce în trupul astral și în Eu este lipsit de imagine. Dar acțiunea nemijlocită care se exteriorizează în Bine și Rău, se petrece în Eu și trupul astral. Prin urmare, cel care nu recunoaște existența Eului și a trupului astral nu știe deloc unde acționează impulsul Binelui sau al Răului în om. Așadar Bretano poate doar formula afirmația: Binele este ceea ce este iubit în mod corect. Însă iubirea este ceva care se petrece în trupul astral. La perspectiva concretă, reală ajungem numai atunci când examinăm ceea ce se petrece în trupul astral omenesc și în Eu. Eul omului în stadiul actual al evoluției este în așa fel încât el arată doar cum ceea ce trăiește în trupul astral se exprimă în impulsuri și afecte. Eul omului, după cum știți, nu se află foarte departe în evoluția sa; trupul astral este mai departe. Dar omul nu este la fel de conștient de trupul astral precum este de ceea ce se petrece în Eul său. De aceea impulsurile morale sunt atât de puțin conștiente pentru om, respectiv conștiința nu ajută mult dacă impulsurile astrale nu sunt prezente. Astfel, pentru omul prezentului impulsurile morale primordiale își au de fapt sediul în trupul astral, așa cum forțele adevărului își au sediul în trupul eteric. Prin trupul astral omul este stâns legat cu lumea spirituală; iar în lumea spirituală sunt impulsurile Binelui. În lumea spirituală se desfășoară și ceea ce este Binele și Răul omului. Ceea ce știm noi despre acestea este doar reflectarea în trupul eteric și cel fizic.

Vedeți așadar, conceptele corecte a ceea ce este Adevărat, Bine și Frumos, devin posibile doar atunci când cuprindem cu privirea membrele ființiale reale ale omului. Căci nu putem dobândi un concept asupra Adevărului dacă nu avem în vedere entitatea trupului eteric. Și nu putem dobândi un concept asupra Frumosului dacă nu

știm cum interior vibrează împreună mai ales trupul eteric și trupul astral – și mai puțin Eul și trupul fizic – în trăirea experienței Frumosului. Nu putem dobândi un concept real al Binelui dacă nu știm că acest Bine reprezintă, în fond, forțe active în trupul astral.

Așadar am putea spune: Franz Brentano a ajuns până la poartă, și răspunsurile sale pot fi de fapt înțelese numai dacă sunt raportate la ceva superior celor găsite de el. De aceea la el răspunsurile au rămas inconsistente. Acolo unde el a vorbit despre faptul că în fața ochiului sufletesc trebuie să se aprindă Adevărul în claritate lăuntrică, el ar fi trebuit de fapt să spună: Adevărul îl percepi în mod real abia atunci când reușești să-ți formezi judecățile astfel încât să le eliberezi de trupul fizic, astfel încât să desprinzi trupul eteric de trupul fizic. Acum amintiți-vă că eu am susținut mereu punctul de vedere pe care trebuie să-l susțină orice cercetător spiritual: prima clarvedere este deja gândirea cu adevărat pură. Cel care-și formează un gând pur este deja clarvăzător. Dar gândirea omenească obișnuită nu este gândire pură, ci o gândire umplută cu reprezentări sensibile, cu fantasmagorii. Dar acela care-și formează un gând pur este de fapt deja clarvăzător, pentru că gândul pur poate fi conceput numai în trupul eteric. La fel de puțin poate cineva înțelege esența Binelui, dacă nu îi este clar faptul că Binele trăiește în ceea ce este pătruns de trupul astral omenesc, respectiv de către Eu.

Franz Brentano a indicat într-un mod ingenios, tocmai atunci când voia să vorbească despre izvorul primordial al Binelui, câteva lucruri pline de importanță, ca de exemplu acela că deja Aristotel spusese: Despre Bine poate de fapt vorbi doar acela care are deja Binele drept obișnuință a sa. Dar gândiți-vă, dacă această afirmație ar fi corectă, ar fi de fapt cumplit; pentru că acela care are deja Binele drept obișnuință a sa nu are nevoie să-i mai ții prelegeri despre Bine, pentru că el îl face deja din obișnuință; de ce să fie învățat despre Bine? Și dacă aceste cuvinte ale lui Aristotel ar fi corecte, ar trebui să spunem pe de altă parte: La cel care nu are Binele drept obișnuință a sa, nu

ajută cu nimic să i se vorbească despre Bine. Așadar întreaga vorbire despre Bine ar fi de fapt lipsită de sens dacă afirmația lui Aristotel ar fi corectă. La ce ar mai trebui atunci să întemeiem o etică? Dar aceasta este, de asemenea, una dintre întrebările care nu își găsesc un răspuns satisfăcător dacă nu sunt adresate și să primească răspuns în cadrul științei spirituale.

În mod sigur noi nu acționăm, atunci când acționăm ca oameni în lume, din concepte pure, din idei pure, deși, așa cum puteți citi în ***Filosofia libertății*** [8], numai acțiunea din concepte și idei pure este o acțiune liberă. Dar noi nu acționăm din concepte și idei pure pe cât de mult acționăm din impulsuri, pasiuni și afecte; din idei pure și idealuri probabil chiar foarte rar. Puteți obține o înțelegere a acestui lucru dacă folosiți ceea ce găsiți explicat în cârticica ***Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale*** [9], explicații pe care le-am expus mai departe în alte conferințe.

În prima epocă a vieții, de până la schimbarea dentiției, până la vârsta de șapte ani, și în cea de-a doua epocă, până la pubertate, acționăm de fapt în principal doar sub influența impulsurilor, afectelor și a celor asemănătoare. Pentru că de fapt noi devenim capabili abia când ajungem la vârsta pubertății să preluăm concepte despre Bine și Rău. Putem spune că în acest sens Aristotel are dreptate, că trebuie să fim de acord cu el: impulsurile înspre bine sau rău pe care le avem deja în noi în primele două perioade de viață, așadar până la vârsta de 14 ani, ne stăpânesc de fapt în mod considerabil de-a lungul întregii vieți; putem să le modificăm, să le reprimăm, dar ele sunt prezente, sunt acolo în întreaga viață. Se pune acum doar întrebarea: la ce ajută ca atunci când am ajuns la maturitatea sexuală să începem să înțelegem principii morale, să ne raționalizăm oarecum instinctele; la ce ajută? – Aceasta ajută în două privințe; și aici pășim pe un sol din care, dacă simțiți lucrurile în mod corect, veți înțelege curând cât de necesară și plină de importanță este înțelegerea acestei chestiuni în prezent. Gândiți-vă la următoarele: un

om, prin predispozițiile sale ereditare, ar fi ceea ce s-ar putea numi bine predispus, astfel încât se vede că până când a ajuns la pubertate el din ceea ce era nedefinit a dezvoltat exclusiv înclinații bune. El devine de fapt un om foarte bun. Nu vreau să examinez acum de ce a devenit el un om bun, ci vreau să vă îndrept atenția doar asupra aspectului exterior. Omul s-a născut din doi părinți buni, a avut bunici buni, ș.a.m.d.; totul s-a produs în așa fel încât el a dezvoltat numai tendințe bune, astfel încât înfăptuiește instinctiv Binele. Dar să presupunem că după pubertate se arată că el nu are nicio dorință să-și raționalizeze instinctele înspre Bine pe care le are, să-și formeze concepte despre aceste instincte. Să presupunem că această manifestare ar rezulta dintr-o anumită pricină, pe care nu o pun în discuție. Așadar, până la 14 ani el a dezvoltat instincte bune, dar apoi nu a avut nicio dorință să exprime aceste instincte în concepte. E drept că are dorința să înfăptuiască Binele, nu este în obiceiul său să facă Răul, el face ceea ce e bine, dar atunci când vrei să îi atragi atenția: Acest lucru este bine, acesta este rău, el spune: Mie nu îmi pasă dacă este bine sau este rău. – El le lasă ca atare. El nu are chef să-și raționalizeze instinctele, să le transpună în sfera intelectului. Acum gândiți-vă că a ajuns la pubertate, la maturizarea sexuală, și va avea copii – indiferent dacă este bărbat sau femeie –, el va avea copii. Acum copiii nu vor mai avea instinctele pe care le are el, dacă el nu și-a transformat aceste instincte în concepte, și copiii vor prezenta deja nesiguranță în instincte. Acesta este lucrul cel mai important. Așadar pentru sine omul respectiv se poate descurca cu instinctele sale, dar el nu va putea transmite copiilor săi instincte eficiente, dacă el nu se preocupă în mod conștient de ceea ce este Bine și Rău. Și cu siguranță el nu va putea aduce în următoarea sa viață pământească vreun instinct pentru Bine și Rău, dacă nu a admis în această viață pământească să-și formeze reprezentări despre Bine și Rău. Aici este într-adevăr așa: O plantă poate dezvolta o parte vegetală frumoasă. Dacă însă este împiedicată să înflorească nu va putea da naștere

vreunei alte plante. Ca plantă individuală, așa cum este ea, poate folosi cumva; dar ea trebuie să ajungă la înflorire și la purtare de rod, dacă e ca din ea să ia naștere o nouă plantă. Tot așa, omul cu instinctele sale o poate scoate la capăt pentru el însuși; dar el păcătuiește față de posteritatea fizică și spirituală dacă rămâne la simplul instinct. Vedeți dumneavoastră, aici lucrurile devin foarte importante. Și această înțelegere rezultă la rândul ei abia pe terenul științei spirituale.

Deci s-ar putea întâmpla ca o comunitate socială să spună: Binele se bazează totuși numai pe instincte! – Ei bine, acest lucru poate fi chiar dovedit. Dar cine spune aceasta vrând de aceea să abolească orice cunoaște conceptuală a eticului, este la fel ca un om care spune: Da, mă interesează să-mi cultiv ogorul anul acesta, dar de ce să-mi păstrez semințe pentru anul următor?! – El va consuma tot ceea ce a crescut în anul acesta. În cazul ogoarelor oamenii nu fac așa, pentru că acolo văd cum se leagă prezentul cu viitorul. Dar în viața spirituală, în însăși evoluția omenirii, oamenii o fac, din păcate. Și, vedeți dumneavoastră, aici se află lucruri care vor conduce mereu la cele mai amare neînțelegeri, prin faptul că oamenii nu vor niciodată să cuprindă diversele puncte de vedere ci, atunci când au înțeles ceva în mod unilateral, rămân la acea unilateralitate. Se poate desigur dovedi: În instincte trebuie să se afle impulsul Binelui. – Cu siguranță, dar aceste instincte sunt eficiente numai dacă e să fie impulsuri ale Binelui în Eu și în trupul astral. Dacă este însă ca ele să acționeze aici ca instincte, trebuie să-și trimită încoace acțiunea din viața precedentă. De aceea, fără a pune la bază știința spirituală, omul nu poate dobândi concepte despre conviețuirea umană nici în prezent și nici în dezvoltarea istorică.

Dacă trecem de la aceste lucruri elementare pe care le-am expus acum la ceva mai înalt, putem considera următoarele: În prezent trăiesc în cea mai mare parte oameni care, socotind de la începutul cronologiei creștine, trăiesc în medie în a doua lor încarnare. În prima viață a fost suficient pentru ei să primească impulsul lui Christos așa

cum le putea el veni din mediul lor înconjurător, din mediul înconjurător al prezentului lor. Acum, când au revenit, acesta nu mai este suficient, și de aceea oamenii pierd treptat impulsul lui Christos. Și dacă oamenii care trăiesc în prezent ar veni din nou fără înnoirea impulsului lui Christos, atunci ei îl vor fi pierdut în întregime. De aceea este atât de necesar ca acest impuls al lui Christos să se instaleze în sufletul omenesc așa cum îl dă știința spirituală, care nu depinde de vreo dovadă istorică, ci care prezintă impulsul lui Christos din astfel de baze cum au fost discutate în mod repetat aici. În felul acesta, el se unește cu sufletul omenesc în așa fel încât poate fi purtat și în epocile în care oamenii vor veni din nou pe Pământ. Dar tocmai de aceea suntem în prezent într-un fel de criză și în privința impulsului lui Christos. Nu-l mai putem asimila așa cum l-am asimilat în prima noastră încarnare, pentru că acum ne-am îndepărtat prea mult de evenimentele istorice. Cu tradiția s-a terminat. Acei oameni sunt onești, care spun: Nu există nicio dovadă în istorie pentru Christos istoric. – Știința spirituală arată cum impulsul lui Christos este acolo în evoluția omenirii. Știința spirituală poate aduce din nou realitatea impulsului lui Christos. Dar așa trebuie el să apară în evoluția omenirii, așa cum poate el apărea din știința spirituală. Aceasta o arată pur și simplu cursul exterior al existenței actuale.

Căci, nu-i așa, multe din cele trăite de oameni de-a lungul secolelor au eșuat în ultimii trei ani. Și noi suferim cu toții din greu mai ales atunci când participăm la ceea ce a trebuit să fie trăit în ultimii trei ani. Dar ce a eșuat de fapt mai mult? Ce anume a eșuat? – se mai poate, de asemenea, întreba. Cel mai mult a eșuat creștinismul! Oricât de ciudat ar putea să sune: creștinismul este cel care a suferit cel mai mult un eșec. Oriîncotro priviți, vedeți cum creștinismul este practic, se poate spune, renegat în ziua de azi. Unele lucruri sunt o batjocură directă a creștinismului, chiar dacă nu suntem suficient de curajoși să o mărturisim. Căci este oare o idee creștină cea pe care nenumărați oameni, marea majoritate a omenirii Pământului, o consideră ca fiind

cea mai valoroasă atunci când spun: Fiecare popor trebuie să se administreze singur? Eu nu vreau să spun nimic despre îndreptățirea sau neîndreptățirea acestui lucru, ci numai despre faptul de a fi creștinesc sau necreștinesc. Este oare aceasta o idee creștină? Nu, ea nu este câtuși de puțin o idee creștină. Căci o idee creștină este aceea ca popoarele să se înțeleagă prin oameni. Tocmai ceea ce se spune despre presupusa libertate a popoarelor individuale – care și așa nu poate fi înfăptuită – este cel mai necreștinesc lucru pe care ni-l putem imagina în ziua de azi. Căci creștinismul înseamnă înțelegerea tuturor oamenilor de pe întreg Pământul. El înseamnă chiar înțelegerea tuturor oamenilor din regiuni care nu se află pe Pământ, în cazul în care acestea ar fi găsite. Și de la Misteriul de pe Golgota nu s-a ajuns ca nici măcar în sensul cel mai superficial oamenii care se numesc creștini să se înțeleagă pe Pământ! Aceasta este o eșuare îngrozitoare tocmai în privința simțirii creștine, care poate conduce la ceva atât de grotesc, așa cum am menționat recent când cineva vorbește despre religia germană, sau evlavia germană, care are la fel de mult sens ca atunci când s-ar vorbi despre un Soare german sau o Lună germană.

Dar, vedeți dumneavoastră, aceste lucruri sunt legate de concepții sociale de anvergură sau de concepții greșite. Eu v-am vorbit dumneavoastră despre faptul că în ziua de azi de fapt nu există deloc o viziune asupra statului, că cei mai buni care vorbesc în ziua de azi despre viziunea asupra statului vorbesc în așa fel ca și cum statul ar fi un organism și oamenii celulele sale. Cel care vine cu o astfel de comparație arată că este foarte departe de conceptele reale din acest domeniu. Acesta este lucrul de care avem nevoie mai presus de toate: concepte care să pătrundă cu adevărat în realitate. Am spus adesea că ceea ce ne lipsește este ceea ce a provocat haosul nostru, faptul că trăim în abstracțiuni, în concepte străine de realitate. Cum să nu trăim în concepte străine de realitate dacă în prezent suntem atât de înstrăinați de unul dintre elementele componente ale realității, încât nu îl recunoaștem câtuși de puțin, anume față de spirit, de partea

spirituală a realității? Despre realitate se poate dobândi un concept abia atunci când recunoști spiritul în viața și urzirea lui.

Este ceva tragic să trebuiască să fii un spirit cum a fost Franz Brentano până la moartea sa, ceva tragic deoarece, ca să spunem așa, în sufletul lui Franz Brentano exista un sentiment în privința direcțiilor pe care ar trebui să le ia sufletul omenesc în prezent. Dacă lui i s-ar fi adus știința spirituală, ar fi vorbit despre ea aproximativ așa cum a vorbit despre *Plotin* [10]. El ar fi vorbit în așa fel că ar fi privit știința spirituală ca pe o ineptie, ca pe ceva întru totul neștiințific. Aceasta este desigur situația multora al căror zbor spiritual a fost împiedicat prin aceea că mai trăiesc încă în trupurile fizice ale secolului XIX și începutului secolului XX. Dar tocmai de aceea ne aflăm într-o criză a timpului, pe care trebuie să o depășim. Desigur că aceasta își are sensul ei bun, căci prin faptul că avem ceva de depășit ne fortificăm.

Și la ceea ce este necesar, aș spune, la o revizuire a tuturor conceptelor noastre juridice, morale, sociale și politice se va putea ajunge în omenire abia atunci când vor fi înțelese conceptele pline de realitate ale științei spirituale. Căci tocmai un astfel de spirit ca Franz Brentano ne arată: Jurisprudența este în aer. Pentru că nu se poate răspunde la întrebarea: Ce este drept, ce este moral? –, dacă nu se poate aborda ceea ce trăiește în trupul astral omenesc, adică în partea suprasensibilă a omului. La fel este cu conceptele religioase și cu cele politice. Da, dacă avem concepte ireale în domeniul naturii exterioare, în domeniul realității materiale, acest lucru se vedește repede. Gândiți-vă cum s-ar prezenta un pod pe care l-au construit ingineri care au concepte ireale în privința construcției podurilor: podurile pur și simplu s-ar prăbuși. Aceasta nu ar tolera-o oamenii vreme îndelungată. Dar în domeniul moral, în cel social și în cel politic oamenii pot avea concepte ireale, pentru că acest lucru nu se vedește repede. Întrucât atunci când se arată, oamenii nu realizează unde se află legătura. Trăim acum consecințele conceptelor ireale; dar în ce

măsură pătrund oamenii cu privirea aceste legături? Realmente nu într-o măsură mare! Acesta este ceea ce afectează atât de dureros pe cel care resimte actualele vremuri grele! Găsești că este pierdută aproape orice clipă pe care nu o dedici în ziua de azi situației dificile a timpurilor noastre. Dar cu cât dedici mai mult energia acestei situații actuale, cu atât mai mult vei găsi cât de puțin sunt de fapt înclinați oamenii prezentului să se preocupe cu ceea ce este important. Vindecarea însă va interveni doar dacă oamenii se vor preocupa cu ceea ce este important: dacă se intră în cunoașterea legăturii dintre reprezentările străine de viață pe care le-a dezvoltat omenirea de atâta timp încoace și evenimentele prezentului. Deoarece conceptele vieții spirituale, care se desfășoară în viața socială, au fost atât de ireale timp de secole, ca și conceptele inginerilor referitoare la podurile care trebuie cu necesitate să se prăbușească, de aceea trăim noi în vremurile haotice de astăzi. Dacă oamenii ar dori totuși să simtă cât de necesar este să găsească concepte înrudite cu realitatea, îmbibate de realitate în toate domeniile care au în vreun fel de-a face cu viața socială, politică, cu viața care ține de cultură în general! Dacă se va vrea să se clădească cu *acea* jurisprudență, cu *acele* științe sociale, cu *acea* politică, dacă se va vrea îmbibarea sufletului omenesc cu *acele* reprezentări religioase, care au fost uzuale până în anul 1914, atunci nu se va clădi nimic deosebit. Atunci se va vedea foarte curând cât de puțin se poate clădi pe acestea. Oamenii trebuie să învețe din nou, să învețe cu adevărat din nou. Dar să învețe din nou, aceasta oamenii vor atât de puțin, în aceasta atât de puțin vor să se implice.

Considerați ceea ce tocmai v-am spus în privința lui Franz Brentano ca venind, aș spune, dintr-o adevărată stimare a acestei personalități reprezentative. Tocmai la o astfel de personalitate se vede cât de mult efort trebuie depus atunci când te străduiești pentru un impuls care să ne ducă în viitorul omenirii. Căci Franz Brentano este o personalitate extraordinar de interesantă, dar nu o personalitate care să ofere concepte, reprezentări, sentimente,

impulsuri, care ar putea duce în viitor. Este foarte interesant că Franz Brentano ar fi afirmat cu câteva săptămâni înainte de moartea sa că va reuși să dovedească existența lui Dumnezeu. – Acest lucru îl considera el într-un fel drept țelul vieții sale științifice, dovedirea existenței lui Dumnezeu. Numai că precis nu i-a reușit, căci altfel ar fi trebuit înainte de a muri să devină un adept al științei spirituale. Existența lui Dumnezeu a mai putut fi încă dovedită până la vremea producerii Misteriului de pe Golgota, până la vârsta mergând în scădere a omenirii, de 33 de ani. De atunci, de când vârsta omenirii s-a retras la 32, 31, 30, acum până la 27 de ani, existența lui Dumnezeu nu mai poate fi dovedită prin gândire, ci ea mai poate fi găsită numai prin pătrunderea în știința spirituală. Și nu este în niciun fel comparabil cu vreun program al unei alte Mișcări atunci când se vorbește despre știința spirituală ca fiind o necesitate, ceea ce am accentuat eu adesea, ci faptele evoluției omenirii înseși ne constrâng înspre această știință spirituală. Ea însăși este o necesitate.

Este ceea ce am dorit în primul rând să așez din nou astăzi, dintr-un anumit punct de vedere, în fața sufletelor dumneavoastră. V-am oferit astăzi, în mod care constituie o excepție, o sinteză care s-a sprijinit pe o varietate de concepte filosofice. Dar cred că nu veți face bine dacă vă veți implica doar de nevoie, fără tragere de inimă în astfel de lucruri. Căci ceea ce este imperios necesar omenirii prezentului este angajamentul pentru concepte exacte. Dacă vreți să practicați doar o știință spirituală sau o antroposofie sau o teosofie, cum vreți să o numiți, după modelul pe care atât de mulți îl practică în prezent, care trăiește în concepte pe cât posibil de neclare și de confuze, atunci puteți sluji bine nevoilor egoiste: veți putea veni în întâmpinarea unor strădanii în sensul voluptății sufletești interioare. Numai că nu înspre aceasta trebuie să se tindă în aceste vremuri grele actuale. Cele înspre care trebuie să se tindă în vremurile actuale, în special atunci când omul este adept al științei spirituale, este: să lucrăm împreună, mai presus de toate să lucrăm împreună spiritual la ceea ce este necesar în

primul rând omenirii. Îndreptați-vă pe cât se poate gândurile, cât puteți de mult, tocmai înspre acest capitol: Ce este necesar omenirii, ce reprezentări trebuie să prevaleze în omenire pentru ca să mergem mai departe, pentru ca să ieșim din haos? Să nu spuneți: O vor face alții, care sunt mai îndicați pentru aceasta! În primul rând sunt chemați să o facă cei care se situează pe tărâmul științei spirituale. Condițiile conviețuirii culturale umane trebuie să fie ceea ce trebuie să ne preocupe mai presus de orice.

Despre aceasta vom vorbi data viitoare.

CONFERINȚA a VI-a

Berlin, 10 iulie 1917

Trebuie să acceptați că în aceste ore voi expune câteva concepte și idei, aş spune, ceva mai elementare, pentru că ele urmează să ne servească la clădirea altor perspective pe care vreau să le mai ofer în aceste considerații și în cele de data viitoare.

Am început deja ultima dată, aş spune, cu câteva expuneri mai principiale, care sunt necesare pentru a dobândi o perspectivă, care pregătesc tocmai ceea ce urmează să apară cu această perspectivă și care urmează să ne conducă la ceea ce vrem să discutăm data viitoare.

Este evident pentru omul care într-un fel se găsește conștient în propriul său curs al vieții, care într-un fel se trezește conștient la Eul său, faptul că el vrea să se clarifice în privința acestui Eu și a poziției sale față de lume. Acum trebuie să observăm că de fapt strădania exact după această claritate există extraordinar de puternic în vremea noastră ca un dor, că acest dor de a se clarifica în privința propriului sine s-a trezit deja, ca să spunem așa, că acest dor este tocmai foarte larg răspândit în prezent. Dar trăind acest dor oamenii prezentului fac totodată cunoștință cu toate obstacolele, dificultățile și prăpăstiile extraordinare în care ajunge omul atunci când vrea să se caute pe sine însuși. Se poate spune că atunci când oamenii tind spre cunoașterea de sine au, pe bună dreptate, credința că sunt pe drumul cel bun atunci când presupun drept conținut al acestei cunoașteri de sine o ființă mai mult sau mai puțin simplă în ei înșiși. Numai că tocmai această credință că sinea omenească, Eul omenesc, este o ființă de-a dreptul simplă, este ceea ce aduce în prezent multor oameni dezamăgiri serioase. Datorită acestei credințe încep oamenii, aş spune, să se îndeletnicească cu o astfel de îndrumare cum este dată de *Waldo Trine* [1], sau în alte expuneri și considerații. Sunt mulți oameni ai prezentului care caută pe aceste căi. Ei cred oarecum că se

pot cunoaște mai bine pe ei înșiși, prin faptul că pătrund în ei înșiși, și cred că prin aceasta vor obține mai multă claritate și siguranță în viață. Dacă omul nu realizează că poate trăi puternica dezamăgire că această cunoaștere de sine în primul rând îl îndepărtează de sine însuși mai mult decât fusese înainte de a se strădui pentru această cunoaștere de sine, dacă el suportă cu greu această dezamăgire, sau nu o poate suporta, atunci obstacolele și prăpăstiile devin cu atât mai mari.

Este bine acum să ne clarificăm, într-o anumită măsură să fie clar în principiu, pe ce se bazează de fapt această dificultate a cunoașterii de sine. Practic, nu te poți deloc strădui pe o cale simplă, necomplicată, așa, în mod direct, pentru cunoașterea de sine. Căci sinea, Eul, îl poți găsi, sau cel puțin îl poți căuta, gândind, simțind, voind. Omul găsește oarecum întotdeauna ceva pe care-l poate considera drept Eu. Fie că el încearcă să se imerseze în gândurile, în reprezentările sale, fie că încearcă să se imerseze în sentimentele sale, fie că încearcă să se imerseze în impulsurile sale de voință: el dobândește mereu simțământul că de aici trebuie să rezulte o cale pe care ajunge mai aproape de propria sine.

Acum, lucrurile stau așa că mai întâi omul poate merge pe calea vieții de reprezentare; el poate încerca să-și reprezinte Eul. Și tocmai oamenii de formație filosofică au crezut în ultima vreme că au găsit o cale sigură prin aceea că și-au spus pur și simplu: Da, ceea ce noi desemnăm drept Eu propriu-zis al nostru, rămâne de-a lungul întregii noastre vieți, de la nașterea până la moartea noastră, una și aceeași ființă. Eu am fost mereu același atunci când mă uit înapoi în amintiri la mine însumi. – Așa spun oamenii. Eu am menționat deja adesea că acest fapt este contrazis în fiecare zi pentru fiecare om normal, pentru că el nu poate ști deloc prin simpla observare exterioară cum stau lucrurile cu acest Eu, acest Eu din gândire, în răstimpul între adormire și trezire. De fapt el poate vorbi despre acest Eu din reprezentările, din ideile sale numai pentru toate stările de veghe pe

care le-a trăit, și trebuie să gândească întotdeauna înlănțuirea ca fiind întreruptă pentru toate stările de somn. Veți putea ușor înțelege aceasta, pentru că ea rezultă dintr-o simplă reflecție. Acela care crede că Eul trăiește în viața de reprezentare în așa fel încât ar putea fi găsit în reprezentări, trebuie să-și clarifice în primul rând întru totul: Da, reprezentările mele se pierd de fapt la fiecare adormire; atunci pierd și Eul reprezentărilor mele, cel puțin pentru conștiință. Ceva care se poate cufunda în fiecare zi în noaptea imperceptibilului nu poate fi desemnat de fapt ca și cum ar fi o existență sigură. Astfel încât omul, dacă își caută Eul pe calea reprezentării, din punct de vedere filosofic îi poate fi clar: ideea de Eu este așa și așa. Dar acest idee de Eu nu îl va face fericit. Acest idee de Eu nu îi poate oferi nici o certitudine deosebită, chiar dacă nu își dă seama prin simplă reflecție că această idee de Eu se întrerupe zilnic. Că ființă interioară a omului este mai adevărată decât ideea noastră o exprimă deja faptul că el este nesatisfăcut de simpla reprezentare a Eului, atunci când își caută Eul. Pentru om este prea puțin, aș spune, prea inconsistent ceea ce se găsește acolo atunci când își caută Eul doar în viața de reprezentare. De unde vine aceasta?

Vedeți dumneavoastră, acele idei și cunoștințe care iluminează distinct realitățile vieții noastre spirituale nu sunt de fapt atât de ușor de găsit; ele nu sunt ușor de găsit din motivul foarte simplu că limbajul nostru ne creează în mod real mari dificultăți în acest caz. De fapt poți face mereu experiența că te încurci în urzeala reprezentărilor limbajului atunci când reflectezi și-ți bați capul încercând să înțelegi tot felul de lucruri folosind reprezentările limbajului. Acesta este aspectul fatal al simplei filosofări, anume faptul că este atât de greu să scapi de reprezentările limbajului. Dar sentimentul aflat dincolo de toată această scormonire cu gândul în reprezentările limbajului, îl lasă pe om totuși nesatisfăcut în privința a ceea ce îi pot oferi reprezentările limbajului. Anume, el rămâne nesatisfăcut atunci când caută tocmai Eul în viața de reprezentări. Se poate face această

experiență. Încercați numai să studiați filosofii care vorbesc mult despre Eu, și veți simți că aceste gânduri ale lor sunt de-a dreptul inconsistente și că veți avea mereu în fundal sentimentul: Oare poți conta într-adevăr pe acest Eu? Este acesta o existență sigură? – Există oameni care cred că așa cum gândesc Eul, acest gând și garantează faptul că acest Eu trece prin poarta morții și intră în lumea spirituală. Dar simțirea spune: Dacă Eul se stinge de fapt în fiecare noapte, nu s-ar putea ca el să se stingă și odată cu moartea? Și acest sentiment dă atunci cu atât mai mult o anumită nesiguranță; el este un adevărat obstacol. De unde provine acest obstacol? Dacă omul cunoaște cu adevărat Eul, dacă învață să-l cunoască cu adevărat prin cercetarea spirituală, acel Eu care nu se stinge la adormire, chiar dacă conștiința în privința lui se stinge, atunci el învață treptat să-l compare cu Eul care poate fi prins în zbor într-un instantaneu în reprezentări, și atunci învață să cunoască natura reală a acestui Eu. Atunci, pentru un timp – vă rog să remarcați: pentru un timp – poți să dai o oarecare dreptate unui filosof ca *Ernst Mach* [2], atunci când spune: Eul nu poate fi salvat; de fapt, el nu este ceva real. Noi avem trăiri de-a lungul vieții noastre care se înșiruie pe un fir, ca perlele. Și pentru că noi găsim că ele țin unele de altele, formează un tot, abstractizăm din ele reprezentarea Eului, dar ea nu este nimic real. Este concluzia la care ajung astfel de filosofi. Ei consideră Eul drept un simplu gând, și în cazul unui gând omul nu îl poate considera ca fiind ceva real, ceva existent cu adevărat. Numai că în reprezentări nu avem alt Eu decât Eul care se stinge de fiecare dată la adormire. În reprezentări nu avem alt Eu; dar el este într-adevăr atât de inconsistent, atât de rarefiat, este doar ca o imagine, încât trebuie să ne întrebăm din punct de vedere spiritual-științific: Cum este de fapt cu această reprezentare a Eului? Cum stau lucrurile cu această reprezentare a Eului?

Și aici, din punct de vedere spiritual-științific, obținem ca rezultat aceasta: anume că Eul reprezentat nu este câtuși de puțin acest Eu pe care îl avem acum. – Acesta este un rezultat important, semnificativ:

Eul reprezentat nu este câtuși de puțin cel pe care îl avem acum, ci acest Eu reprezentat este lipsit în prezent de existența interioară activă. În baza acestui Eul pe care ni-l reprezentăm nu am putea deloc să ne gândim: Tu ești în prezent – nu ne putem forma deloc acest gând dacă gândim real, în conformitate cu realitatea. Căci Eul doar reprezentat nu ne poate garanta niciodată că suntem în prezent. Suntem mereu expuși pericolului ca într-un fel sau altul, combinația ideilor noastre doar să ne facă să credem că reprezentarea Eului este Eul însuși. Și aceasta este incertitudinea pe care o simțim, anume că, de fapt, ne raportăm la o simplă imagine, că nu stăm în fața unei realități. De unde vine aceasta? Aceasta vine de acolo că acest Eu pe care ni-l reprezentăm trebuie să fie așa cum este în reprezentări, pentru că în acest Eu, în acest Eu reprezentat, se află deja forțele pentru încarnarea următoare. Așadar gândiți-vă că atunci când doar ne reprezentăm Eul, nu ne avem pe noi ca forță în prezent, ci ne avem pe noi acolo deja ca forță pentru încarnarea următoare. Este exact la fel ca atunci când planta, care simte germeul în sine, ar trebui să-și reprezinte: Acest germe de fapt nu ești tu, ci este planta care va crește abia în primăvara următoare. – Tot așa, în ceea ce ne reprezentăm noi despre Eu trăiește forța care se va desfășura abia în încarnarea următoare. Și ea trebuie să se manifeste în felul acesta, această forță; pentru că dacă am avea mai mult din ea în actuala încarnare, ceea ce avem nu ar fi germinativ, ci ar fi o realitate prezentă; atunci nu am purta în noi capacitate germinativă pentru încarnarea următoare. Așadar Eul reprezentat trebuie să fie atât de atenuat încât să nu fie activ pentru prezent, ci să conțină forțele germinative pentru încarnarea următoare.

Gândiți-vă așadar ce rezultat important este acesta de fapt. Dacă îl exprimăm așa, abstract, nu avem imediat sentimentul că este un rezultat cu consecințe de o imensă extindere; pentru că avem de fapt în fața noastră, ca o umbră, următoarea încarnare. Și dacă nu facem nimic pentru ca acest aspect nedeslușit al încarnării următoare să

devină cumva mai bogat decât este el în viața obișnuită, atunci rămâne mereu nesatisfăcător; pentru că rămâne, ca să spunem așa, la reprezentare de punct: Eu, Eu, Eu, Eu. Nu trecem dincolo de acest simplu punct-Eu. Dar cum putem îmbogăți acest Eu, ca să nu rămână doar o reprezentare a unui punct? – aceasta este întrebarea care se pune.

Ei bine, vedeți dumneavoastră, aceasta nu se poate face atunci când omul stă pur și simplu și clocește în sine. Căci atunci când tot clocește în sine în sine, găsește ceea ce este acum în această încarnare. Dar acest punct-Eu este singurul pe care îl avem ca dotare germinativă pentru următoarea încarnare, astfel încât oricât de intens, sau, să spun așa, oricât de profund mistic ar cloci omul în sinea lui, oricât de frumoase învățăături își poate da sieși, nu ajunge niciodată la Eul său, pentru că acest Eu, acest Eu reprezentat, nu ne aparține în fond deloc nouă, în măsura în care suntem ființe în această încarnare, ci acum – în cadrul acestei încarnări actuale – încă aparține lumii. Lumea va face din ceea ce în noi apare ca imagine a Eului, ca imagine mintală a Eului, pentru următoarea încarnare, ceea ce va fi mai activ atunci în sufletele noastre. Prin urmare, acest Eu poate fi îmbogățit numai prin viața exterioară. Multora din prietenii noștri care m-au rugat să le scriu una sau alta într-un album de amintiri, atunci când am considerat că acesta este lucrul cel mai potrivit, le-am scris cuvintele: „Dacă te cauți pe tine însuți, caută afară, în lume; de cauți lumea, caută în tine însuți”. Dacă te cauți pe tine însuți, de cauți să ai un conținut mai bogat și mai însuflețit în reprezentările tale decât poți avea în viața obișnuită, atunci trebuie să realizezi această îmbogățire prin extinderea observațiilor tale asupra lumii. Dar aceasta nu poate fi o observare sensibilă exterioară, căci aceasta este legată numai cu încarnarea noastră prezentă, pentru că ea este de fapt atașată numai de trupul nostru, care se pierde o dată cu moartea. Noi trebuie să facem alt fel de observare. Noi trebuie într-o anumită măsură să intrăm până în sensul mai subtil al vieții. Numai astfel ne putem

îmbogăți într-adevăr Eul ca reprezentare, prin faptul că admitem să nu gândim doar așa, așa spune, abstract, așa liniar, cum preferă să gândească oamenii în prezent, ci trebuie să ne străduim, dacă vrem să îmbogățim acest Eu, așa spune, să căutăm corelațiile mai tainice ale vieții decât așa cum se prezintă ele în mod exterior. Vă rog să nu înțelegeți greșit această observație! Faptul de a căuta în viață asemenea corelații tainice este considerat de oamenii prezentului, drept o treabă foarte inutilă, întrucât ei nu se străduiesc deloc să-și îmbogățească Eul. Oamenii din prezent se străduiesc să-și formeze reprezentări prin care fie cunosc ceva exterior, fie este util în acțiunile lor. Însă acestea sunt toate pentru încarnarea prezentă. Căutarea acestor corelații tainice care urmează să îmbogățească Eul, trebuie să o vedem drept un fel de scop în sine al sufletului, trebuie să o lăsăm să fie un act intim al sufletului, un asemenea act intim prin care, așa spune, nu avem nicio altă pretenție decât aceea de a ne îmbogăți sufletul, respectiv ideea de Eu. Pentru ceea ce cere prezentul de la noi este important să recurgem la întâmplări aflate la o distanță mare între ele în viață, dar care totuși țin una de alta, să reflectăm asupra corelațiilor care nu se află la suprafața existenței, care, așa spune, se află sub suprafața existenței și care de aceea fac ca acele întâmplări să fie frapante pentru cel care privește numai la suprafața existenței. Acum, cu cât ajungem mai departe, așa spune, să ne dezlegăm enigma corelațiilor din viață între situații aflate departe una de alta, și care totuși vorbesc cu putere sufletului nostru, corelații aflate în afara noastră, cu atât mai mult vom găsi că acest Eu al reprezentării noastre devine din ce în ce mai bogat. Nu se poate indica în mod abstract o corelație, așa cum se indică o corelație între piatra ce se încălzește și raza soarelui care o încălzește. Dar le găsim în viață. Și cu cât căutăm mai mult corelațiile ascunse ale vieții, cu atât mai puternici ne simțim exact în Eul reprezentărilor, cu atât mai mult concresc în noi Eul reprezentărilor și viața interioară, care poartă apoi cu sine acest Eu al reprezentării în următoarea încarnare.

Ce fel de corelații am eu în vedere? Eu am în vedere corelații într-un tot real, numai că acele corelații pe care de obicei omul nu le caută. Aș vrea să vă dau un exemplu. Un preot mergea odată pe un drum și a întâlnit o țigancă cu un copil foarte murdar. Țiganii – războiul mondial i-a măturat și pe ei de aici, dar cel care îi cunoaște știe – erau oameni care acordau puțină valoare multor lucruri, și între aceste multe lucruri era în primul rând curățenia. Copiii țăganilor erau acoperiți cu straturi întregi de murdărie. Dar acești copii nu beneficiau și de multe alte lucruri în afară de curățenie. Or acest preot era un om bun, și s-a gândit că face o faptă bună prin aceea că salvează oarecum un astfel de copil pierdut. El a vorbit cu țigancă și i-a spus că vrea să stabilească o mică sumă de bani pe care să i-o dea, ca acel copil de țigan să fie crescut cum trebuie și să devină un om decent. Era într-adevăr o intenție foarte bună a acestui preot. Țigancă, care, bineînțeles, ar fi acceptat cu plăcere darul dacă era o pomană obișnuită, i-a răspuns în acest caz ceva foarte semnificativ. Și eu doresc să vă spun cuvânt cu cuvânt ceea ce i-a răspuns țigancă. Ea a spus nu, nu vrea să facă aceasta, să-și educe copilul sau să lase să fie educat, pentru că modul lor de a trăi îi face pe oameni mai fericiți decât știința, prestigiul, stima reciprocă și toate celelalte satisfacții pe care le aduce așa-numita cultură. Așa a spus țigancă. Această treabă a împărtășit-o un om care a trăit-o el însuși, lui *Fercher von Steinwand* [3]. Și în articolul frumos, semnificativ pe care l-a scris Fercher von Steinwand despre țigani – dumneavoastră îl cunoașteți din cartea mea ***Despre enigmele sufletului*** [4] – găsiți această remarcă. Oricine cunoaște bine viața țiganilor va crede această remarcă. Eu însumi i-am cunoscut suficient de bine pe țigani și știu că aceasta nu numai că este posibil printre țigani, ci în nenumărate cazuri este și adevărat; ei sunt de părerea pe care a exprimat-o această țigancă, anume că întreaga cultură, întreaga educație, întreaga apreciere reciprocă existentă printre ceilalți oameni și tot ceea ce poate fi învățat în general, îi face mai puțin fericiți pe oameni decât

viața inițială, elementară, pe care o duce țiganul în existența sa de țigan, în care el este un copil al naturii. Acest răspuns al țigăncii exprimă enorm de mult. El poate fi luat în primul rând ca un fapt; așa vor face majoritatea oamenilor. Dar putem, de asemenea, tocmai în această afirmație a țigăncii să găsim o asemenea conexiune în viață cum sunt cele pe care vi le-am indicat. Anume, cuiva îi poate trece prin minte ceva – și lui Fercher von Steinwand i-a venit această idee – care se află într-o relație remarcabilă cu această afirmație a țigăncii. Gândiți-vă că ar exista un alt om căruia i se pune întrebarea de către o colectivitate savantă dacă această cultură omenească îi face pe oameni mai fericiți sau mai nefericiți în dezvoltarea lor, și acest om a dat un răspuns, chiar dacă într-un tratat mai lung, dar care este exact același ca răspunsul pe care l-a dat acea țigancă preotului. Acest om este *Rousseau* [5], iar tratatul în care Rousseau dă acest răspuns ca al țigăncii a fost premiat de Academia de Științe din Paris. Gândiți-vă ce conexiune ciudată în viață: ceea ce este prezent sufletește în acea țigancă, este identic cu lucrul pe care Rousseau îl explică într-un tratat, și tocmai datorită acestei concepții a devenit Rousseau extrem de influent. Aveți aici o conexiune ciudată în viață. Găsiți la Rousseau o concepție, o viziune identică cu cea a țigăncii; numai că viziunea țigăncii nu a fost premiată de Academia de Științe din Paris. Dar în ambele cazuri aveți exact aceeași viziune. Țiganca desigur că nu ar fi scris un tratat științific; dar a spus același lucru.

Vedeți că este ceva care se găsește foarte frecvent în viață, numai că nu i se dă atenție. Dacă s-ar urmări lucrurile care sunt mereu privite dintr-un singur punct de vedere, și ar fi cercetate dintr-un alt punct de vedere, s-ar ajunge la puncte de tangență întru totul remarcabile, precum aici punctul de tangență dintre Rousseau și țigancă. Viața este nespuns de plină de înțeleșuri, și numai dacă admitem această multitudine de sensuri ale vieții suntem în stare să îmbogățim Eul în sensul pe care l-am expus, să-l facem din ce în ce mai puternic. Căci prin asemenea corelații pe care le căutăm afară în lume, dar nu le

găsim în viața obișnuită, crește într-un fel acest Eu și ca reprezentare. Este foarte important să dați atenție acestui fapt. Atunci veți găsi că tocmai căutând corelațiile aflate sub suprafața existenței, nu scormonind, clocind în propriul interior, ci oarecum clocind în interiorul lumii, chibzuind asupra unor astfel de corelații, veți găsi atunci că reprezentarea care este legată de Eu devine din ce în ce mai activă, din ce în ce mai mobilă, și că vă vin tot mai multe idei, că vă puteți gândi la multe, multe alte lucruri decât în mod obișnuit. Și aceasta este de fapt atât de important. Căci cele din cauza cărora ne îmbolnăvim atât de ușor, de la care ni se trag atâtea nemulțumiri în viață, constau tocmai în aceea că atât de puține ne trec prin minte privind lucrurile acestei lumi, încât prin gândurile noastre ne trasăm oarecum un cerc îngust, foarte îngust. Dacă ajungem în măsură să unim ceea ce ne apare în viață cu multe, multe altele, să căutăm fire îndepărtate între evenimente și experiențe și întâmplări, atunci Eul nostru va deveni mai puternic, atunci el se va simți mai capabil să facă față vieții, și ca Eu al gândurilor. De aceea este dăunătoare orice educație care le arată oamenilor numai un gând unilateral asupra unuia și aceluiasi lucru. Vreau să vă da un singur exemplu care, aș spune, a crescut în aceeași regine cu cel dat mai sus.

Mulți oameni sunt adepții unui așa-numit panteism. Acest panteism constă – dumneavoastră știți că eu am respins adesea acest panteism – esențialmente în aceea că oamenii spun: Noi căutăm pretutindeni spiritul. – Spirit, spirit, spirit este totul, și cu aceasta ei sunt satisfăcuți. Eu explic de obicei panteismul – unii îl numesc în ziua de azi și panpsihism, pentru că ei nu vor să aibă un teism – prin aceea că spun: Omul care l-ar aplica la lumea sensibilă nu ar ajunge prea departe. Căci dacă el merge pe o pajiște și spune: floare, floare, floare, aceasta este doar o abstracțiune pentru toate acestea. El nu vrea să spună: crin, lealea, ș.a.m.d. Este însă același lucru dacă ar tot spune: floare, floare, floare, floare, ca atunci când spune: spirit, spirit, spirit, spirit. Însă oamenii găsesc într-unul tot necesar să spună mereu

doar spirit, spirit, spirit; și ei resping când li se vorbește despre adevăratele spirite, despre Îngeri, Arhangheli și Arhai, precum și despre entitățile spirituale individuale, care își au existența lor spirituală concretă, la fel cum se vorbește despre entitățile lumii sensibile. Dar există oarecum ceva în spiritul omenesc care tinde să gândească așa panteist, să simplifice totul, să caute pretutindeni cele mai abstracte gânduri. Și aici este interesant să vă mai dau încă un exemplu cu țiganii, care ne arată de-a dreptul cât de țigănesc este de fapt ca omul să caute pretutindeni aceste gânduri abstracte.

Același domn care a trăit celălalt exemplu a găsit un țigan care mânca cu cea mai mare poftă un animal mort, pe care-l găsisese pe stradă sau pe câmp. Căci țiganii fac acest lucru; ei mănâncă mortăciuni fără nicio reținere, și le pot suporta chiar bine. Persoana în cauză a vrut să-i clarifice țiganului: Oamenii nu trebuie să mănânce mortăciuni, ei trebuie să mănânce numai animale sacrificate. – Aici țiganul s-a dovedit a fi suficient de abstract pentru a-i spune: Da, dar animalul pe care-l mănânc eu acum a fost sacrificat de Dumnezeu! – Vedeți, el are un concept de Dumnezeu pe care-l aplică la toate, întru totul după modelul panteismului. Bineînțeles, dacă cineva gândește ca panteiștii, atunci gândește întru totul corect când gândește: Un animal mort a fost sacrificat de Dumnezeu. Și cum să nu mănânci – a spus el – ceva sacrificat de Dumnezeu?

Se pot descoperi conexiuni largi pentru îmbogățirea Eului, și apoi ele însuflețesc în continuare Eul, în măsura în care el este un Eu al gândurilor. Cu siguranță unii dintre dumneavoastră vor spune acum: așadar ce ni se cere aici? Capacitate de combinare! Dar aceasta este foarte abstractă. Ceea ce am eu în vedere este mult mai viu decât capacitatea de combinare. Capacitatea de combinare obișnuită se raportează în mod real la ceea ce am eu în vedere, ca o mașină la un organism, la o ființă vie.

În acest fel devenim mai conștienți de puterea care trăiește deja în noi din încarnarea noastră următoare, dacă ne străduim astfel să

gândim lucruri disparate, să le relaționăm, pentru a ne îmbogăți Eul. Ne dedăm mai degrabă iluziei că ne îmbogățim Eul dacă scormonim în noi. Nu ne îmbogățim deloc Eul când doar scormonim sau clocim în noi, ci ne îmbogățim Eul atunci când pătrundem în lumea ce se află sub suprafața existenței obișnuite, așa cum am indicat, și cultivăm cu adevărat această cugetare asupra vieții spre deosebire de simpla reflectare care constă într-o clocire în sine însuși. A cuprinde cu iubire viața și a nu respinge în mod filistin corelațiile care nu au altă însemnătate decât tocmai aceea de a reuni laolaltă lucruri disparate, numai pentru îmbogățirea Eului, aceasta ne aduce tărie. Încercați o dată în viața cea mai obișnuită – veți vedea că ocazii pentru aceasta se oferă la orice oră –, încercați în viața obișnuită să lăsați să răsunе în asemenea conexiuni tainice lucrurile pe care le trăiți. Desigur că nu trebuie însă să deveniți fanțaști. Oamenii devin fanțaști atunci când caută în asemenea corelații tainice mai mult decât sunt ele, atunci când vor să cunoască ceva anume prin intermediul lor. Dar nu se pune problema să cunoaștem ceva anume prin intermediul lor, ci să le lăsam să acționeze în sine. Astfel încât putem indica într-adevăr cum ne putem familiariza cu acea forță care există acum la nivelul gândirii în noi, în timp ce realitatea ei corespunde abia încarnării noastre următoare.

Dar există și posibilitatea de a cuprinde nu numai Eul care va fi forța aflată la baza vieții noastre în următoarea încarnare, de a cuprinde nu numai acest Eu ca Eu al reprezentărilor, ci există și o posibilitate de a înțelege cum trăiește acest Eu între moarte și o nouă naștere. În acest caz trebuie totuși să privim mai mult la modul în care ne încadrăm noi înșine în viață sau în care se încadrează în general omul în viață. Dar atitudinea grosieră față de viață nu conduce la acel tip de trăiri lăuntrice subtile de care este nevoie dacă e să avem o percepție în privința modului în care suntem între moarte și o nouă naștere, a modului în care suntem după moarte. În ziua de azi oamenii caută numai pe căi grosiere, dar pe căile grosiere nu pot fi găsite

lucrurile ce pot fi căutate ca lucruri în lumea spirituală, ca ființe în lumea spirituală. Aici trebuie să ne implicăm în corelații mai subtile. De fapt nu puteți să fiți surprinși că trebuie să ne implicăm în corelații mai subtile, căci, la urma-urmelor, viața în lumea spirituală este totuși altceva decât cea în care ne aflăm aici în lumea sensibilă. De aceea nu trebuie să vă mirați dacă ceea ce gândim, simțim și voim noi nu se poate aplica direct la lumea spirituală, dacă aici este nevoie de o rafinare a întregii noastre vieți.

Ei bine, pentru cultivarea bogăției vieții noastre de reprezentare, această căutare a corelațiilor, așa cum am caracterizat-o acum, este ceea ce ne fortifică; pentru cultivarea Eului așa cum trăiește el între moarte și o nouă naștere, în general pentru cultivarea acestei situări înăuntrul lumii în care ne aflăm între moarte și o nouă naștere, este necesar această căutare a corelațiilor să o legăm de omul însuși. Aici trebuie să ne spunem: Viața ne oferă suficiente aspecte tainice, dacă nu vrem să luăm aceste aspecte tainice în sensul că prin ele obținem ceva palpabil, ci, așa spune, dacă le abordăm într-un mod nefilistin, cu o anumită delicatețe; atunci ajungem într-adevăr la ceea ce este corect. În ziua de astăzi, atunci când prezinți astfel de lucruri, cuvintele pe care trebuie neapărat să le folosești sunt luate în sens materialist. Prin aceasta se ajunge la o anumită dificultate, dacă cuvintele se iau în sens materialist. Vreau să vă clarific printr-un exemplu ce anume am în vedere.

Ceea ce vreau să spun acum poate fi caracteristic în mod special oamenilor care au în întreaga structură a caracterului lor ceea ce aș dori să numesc un fel de viață sufletească visătoare, nu în sensul că ar fi pe de-a-ntregul visători, dar în sensul că ei au un fel de viață sufletească visătoare. De aceea veți găsi, ceea ce am eu în vedere, deosebit de puternic configurat la oameni care trăiesc mai înspre est. Cu cât înaintăm înspre vest, cu atât mai puțin își trăiesc oamenii acele corelații care indică acest tărâm spiritual tainic pe care îl am eu în vedere. Din acest motiv și îi este vestului Europei de exemplu, care

este mai dependentă de corelațiile grosiere, atât de extraordinar de dificil să înțeleagă particularitatea sufletească a poporului rus, în ciuda faptului că în prezent această înțelegere ar fi deosebit de necesară. Aș spune că poporul rus este, în ziua de azi, încă cu o nuanță mai puțin treaz decât popoarele Europei Occidentale, și chiar decât popoarele Europei Centrale. De aceea se leagă acele lucruri despre care vorbim acum, mai ușor de viața sufletească a unui rus decât de viața sufletească a unui om din Europa Occidentală. Ele se leagă, desigur, și de viața sufletească a unui om din Europa Occidentală, dar nu sunt atât de frapante, nu sar în ochi. În această privință, un scriitor german, *Eduard Bernstein* [6] a dat o descriere foarte interesantă pe care aș dori să o expun ca exemplu. Cu siguranță el mi-ar lua-o în nume de rău dacă aș considera drept mistic ceea ce povestește el, experiența respectivă. Dar de aceea, ceea ce vreau să expun este totuși un bun exemplu pentru un context de viață care, pentru persoana care gândește materialist nu este altceva decât o coincidență obișnuită. Eduard Bernstein povestește că a frecventat mult la Londra casa lui Engels, a prietenului lui Marx. Casa lui Engels era foarte ospitalieră, un loc unde se întâlneau mulți oameni, unde se întrunea o societate internațională. Și acolo, printre oamenii care frecventau acea casă, Eduard Bernstein l-a cunoscut și pe *Sergius Kratschinsky*, cel care ca scriitor a purtat numele de *Stepniak*. El este foarte cunoscut sub acest nume. Ei bine, el îl descrie extraordinar de interesant pe acest Stepniak, și mai întâi descrie viața exterioară a acestui Stepniak:

„Un bărbat solid construit, cu un cap puternic, ce corespundea întru totul în ființa sa imaginii pe care ne-o facem noi despre slavi. El, care participase în Rusia ca om de acțiune remarcabil atât la eliberarea lui Peter Krapotkins din închisoare, cât și la atentatul reușit asupra dictatorului polițist din Petersburg, Mesenzow, avea o predispoziție puternic visătoare și era foarte sentimental. El era sufletul asociației întemeiate în Anglia, Free Russia, care-și stabilise drept sarcină să strângă fonduri pentru a sprijini luptătorii ruși

pentru libertate. Pentru aceasta Stepniak a făcut în mod repetat turnee de conferințe în Anglia, ca și unul în America, în care în special umoristul american Mark Twain i-a venit în întâmpinare cu foarte multă prietenie. În anumite cercuri literare ale Angliei, Stepniak, care activase cu succes și ca romancier, era o persoană stimată.”

„La masa lui Engels, ca de fapt în general în societate, el era de obicei un oaspete tăcut care vorbea aproape numai atunci când i te adresai în mod direct. Dar se observa totuși la el că îi plăcea să vină la Engels și acorda o mare valoare prieteniei acestuia. De asemenea între el și mine” – așadar Eduard Bernstein vorbea despre sine și Stepniak – „s-a dezvoltat o relație de-a dreptul prietenească”.

Acum, în societatea în care erau Bernstein și Stepniak a fost o dată o ceartă ca acelea ce pot rezulta cu ușurință la oamenii care se interesează cu o anumită emoție de viața cea mare. S-au certat în privința raportului dintre ruși și polonezi. Într-un astfel de caz este foarte probabil ca omul normal din Europa Centrală să țină, într-un mod de la sine-înțeles, cu polonezii. Și atunci a existat acolo o ceartă foarte dură. Bernstein și alții erau de partea polonezilor, Stepniak lua partea rușilor împotriva polonezilor. Cearta, care a fost foarte aprinsă, a dus la faptul că Stepniak nu a mai apărut în societate. Ani de-a rândul Bernstein nu a mai auzit nimic de Stepniak. El, Stepniak, se despărțise complet de oamenii cu care fusese până atunci împreună în acea societate. Într-o zi, după vreme îndelungată, Bernstein a primit o scrisoare în care cineva care nu făcea parte din societate îi scria întrebându-l dacă nu ar dori să vină la el într-o seară din următoarele zile; dar persoana știa că el nu era în relații bune cu Stepniak, că odată, cu mult timp în urmă, avusese o divergență și că ar fi posibil să vină numai în cazul în care nu se dă în lături să-l întâlnească acolo pe Stepniak. Bernstein nu numai că nu a găsit în aceasta o piedică, ci chiar a găsit foarte frumos faptul că îl putea întâlni pe Stepniak, și așa s-au regăsit cei doi acolo. Acum, desigur, inițial poți să nu găsești nimic deosebit în faptul că doi oameni care s-

au văzut cu drag cândva, care au fost despărțiți vreme îndelungată, se regăsesc după ani de zile, poți să nu găsești nimic mai mult în aceasta decât că regăsirea lor este o pură întâmplare, coincidență. Bineînțeles, gândirea materialistă va vedea în aceasta o simplă întâmplare. Ei bine, așa cum descrie Bernstein lucrurile, trebuie să spunem că într-adevăr reîntâlnirea din acea seară a arătat că în special pentru Stepniak chestiunea era extraordinar de importantă. Descrierea atmosferei redă faptul că pentru Stepniak era importantă revederea lui cu Bernstein în acea seară. Au fost foarte bucuroși. Iar două zile mai târziu – după ce Stepniak spusese în seara acelei zile că este foarte bucuros că s-au regăsit din nou și că speră să mai petreacă timp împreună cu el –, două zile mai târziu Bernstein a citit în ziar că Stepniak a murit. El mergea pe stradă citind dintr-o carte sau dintr-un ziar, a trecut peste o cale ferată și l-a lovit trenul. Totul fusese foarte clar că nu putea fi vorba de o sinucidere, că nu putea fi vorba decât de un accident. Din nou o întâmplare. Dar aceste lucruri încetează, vedeți dumneavoastră, să fie o pură întâmplare. Eu aleg tocmai un exemplu eclatant, despre cum ar trebui ele căutate în viață, pentru corelațiile care nu sunt întru totul evidente, care sunt ceva mai ascunse, în care sunt implicați oamenii cu viața lor sufletească. Aceste lucruri încetează să fie o simplă coincidență, dacă se ia în considerare faptul că de fapt viața noastră sufletească mai subtilă, care se desfășoară în principal în reprezentări, în reprezentări cu o tentă de sentiment, atunci când este întru câtva visătoare indică într-o măsură cu totul eminentă înspre viitor, fiind profetică. De fapt fiecare vis este profetic. Atunci când visați, visați de fapt mereu viitorul, numai că nu vă puteți forma reprezentări despre viitor, și de aceea cufundați ceea ce de fapt visați despre viitor, în reprezentările trecutului. Pe acestea le îmbrăcați ca pe o haină peste ceea ce este de fapt trăit în sufletul dumneavoastră. Întrucât viitorul se află în legătură cu trecutul, deoarece aici acționează karma, este o conexiune mai profundă între ceea ce visăm în privința viitorului și haina pe care o îmbrăcăm atunci

când devenim conștienți de visul nostru. Lucrurile pe care le știm le îmbrăcăm în imaginile trecutului, în imagini care ne sunt deja familiare. Noi visăm mereu de la adormire până la trezire, numai că nu o știm; știm doar o parte foarte mică. Dacă omul este visător în viață, această visătorie acționează, și acționează în karmă. De aceea cel care înțelege corect o asemenea corelație tainică, cum este cea pe care v-am descris-o, va putea, așa zice, prinde karma cu mâinile. Desigur că dacă acest Stepniak nu ar fi fost acel om sensibil emoțional și totodată visător, conexiunea dintre viața sa conștientă și fluxul tainic al karmei nu ar fi acționat atât de puternic încât deja în ultima seară, ca să spunem așa, în ultimele ore ale vieții sale, să se producă această acțiune, această întâlnire pe care v-am descris-o. Însă cu cât reprezentarea abstractă, cotidiană, coboară mai mult în sfera visătoriei, cu atât mai multe forțe de atracție posedă omul pentru a aduce înspre el corelațiile karmice. Sper că înțelegeți corect această corelație subtilă. Omul poate să și fie neatent în viață față de lucrurile pe care-i ies în cale. Căci dacă ar fi fost atent ar fi înfăptuit poate, sub impresia respectivă, o acțiune sau alta. Aici avem cazul că omul respectiv, care era mai visător, este adus în situația – nu în deplină conștientă, ci în această conștientă visătoare – de a atrage ocazia care îl mai aduce o dată împreună cu celălalt, înainte de a trece prin poarta morții.

Asemenea corelații mai subtile în viață, pe care nu trebuie să le luăm drept altceva decât scopul propus: îmbogățirea vieții noastre interioare, ar trebui să nu treacă pe lângă cel care vrea să-și îmbogățească viața interioară, ca o perspectivă asupra vieții dintre moarte și o nouă naștere. Trebuie să căutăm într-adevăr și aceste fire aflate sub suprafața vieții, care înglobează în rețele largi însăși viața omenească. Desigur că nimeni nu ar trebui să ia aceste lucruri în mod materialist și să spună: Așadar tu afirmi că Stepniak a atras această întâlnire cu Bernstein în seara de dinaintea morții sale prin forța de atracție din sufletul său. Să fie luate așa materialist, ca și cum ai fi vrut

să spui ceva despre o dovadă naturalist-științifică materială, ar fi ceva complet greșit. Căci lucrurile nu sunt atât de grosiere. Lucrurile sunt cu mult mai subtile. Nimănui nu ar trebui nici măcar să-i vină gândul să vrea să fixeze o opinie materialistă în privința acestor lucruri, ci trebuie să se mulțumească să accepte descrierea unor astfel de corelații; el nu trebuie să aibă câtuși de puțin nevoia să le trateze la fel de grosier ca pe lucrurile din viața materială obișnuită. Dacă ne ocupăm să observăm viața în privința unor astfel de corelații subtile, atunci sufletul va fi din nou îmbogățit. În fond, toate corelațiile pe care le oferă știința spirituală sunt astfel de corelații mai subtile. De aceea viața este de asemenea îmbogățită prin aceste corelații – dacă această viață nu se află tocmai în corpul lui Max Dessoir.

Așadar corelațiile care nu iau în considerație omul, cum sunt cele pe care le-am caracterizat mai înainte, îmbogățesc Eul pe care îl purtăm acum în noi, dar care este de fapt numai ca o dotare germinativă pentru următoarea reîncarnare, astfel încât noi avem o putere mai mare în privința acestui Eu-umbră. Corelațiile de tipul că nu facem abstracție de om, ci îl încadrăm pe om în ele, îmbogățesc viața în modul că fac sufletul mai bogat în simțirea, în perceperea acelei regiuni pe care o străbatem între moarte și o nouă naștere. Este extrem de remarcabil că de fapt la oamenii care sunt înclinați să căute asemenea corelații, multe nu se înțeleg deloc corect atunci când se dorește abordarea materialistă a lucrurilor. Stilul lui Goethe, de exemplu, care în foarte multe locuri extraordinar de importante ale operelor sale trebuie luat în sensul că în acele locuri Goethe nu vrea de fapt niciodată să fie bătut în cuie în mod materialist, poate fi înțeles corect numai dacă se ia în sensul că Goethe în acele locuri ale operei sale se exprimă despre ceva care se află într-o anumită măsură sub suprafața vieții.

Vedeți, oamenii greșesc atunci când cred în mod grosier – și, de exemplu, modul de a proceda al lui Waldo Trines este grosier – că prin adâncirea în sine pot găsi acea îmbogățire a Eului care să fie o

cunoaștere de sine care îi face mai puternici. Omul trebuie exact să se desprindă de sine pentru a deveni mai puternic. De aceea sunt practic conducători răi către cunoașterea de sine cei care îl îndrumă pe om către sine însuși, cei care nu îl îndrumă să iasă din sine, care nu îl aduc pe om să fie împreună cu lumea și corelațiile sale care nu sunt evidente.

Așa cum omul se poate lăsa în voia unor astfel de erori, obstacole și prăpăstii în privința Eului care-și face reprezentări, tot așa, așa spune, se poate el lăsa în voia acestora și în privința Eului volitiv. Voinței îi dăm, de fapt, la fel de puțină atenție în viața obișnuită – mă refer la Eul volitiv –, ca și Eului gânditor. Puteți deduce aceasta deja din faptul că oameni cum este *Theodor Ziehen* [7], citat de mine cu câțva timp în urmă, nu ajung deloc la voință. Ei la rândul lor nu găsesc voința în omul actual, și cu aceasta, după cum am expus eu în conferințele publice din multe locuri, nu greșesc. *Franz Brentano* [8] scoate din funcțiune chiar total vrerea din forțele sufletești, diferențiind doar reprezentarea, judecata și fenomenele emoționale ale iubirii și urârii, astfel încât el de fapt nu se uită deloc la voință în suflet. El o scoate din funcțiune și în calitatea sa de psiholog. Și într-un fel este corect, fiindcă atunci când vrei să examinezi omul în privința voinței, așa cum este el în încarnarea sa prezentă, nu găsești deloc voința. Din voință nu găsești în omul actual decât că îl face pe om satisfăcut sau nesatisfăcut, că îi produce bucurie, tristețe sau altele asemănătoare. Ca să spunem așa, din vrere se găsește doar impresia sentimentală sau emoțională, dar vrerea însăși rămâne tainică. Dumnezeu voastră nici nu știți de ce ridicați o mână; știți ce sentiment v-a condus la aceasta, ce reprezentare, dar *cum* o faceți, ce acționează propriu-zis ca voință, aceasta nu o puteți găsi în omul prezent. De ce? Pentru că nu se află înăuntrul omului prezent. Eul voitor nu este deloc înăuntru în omul actual, ci el este rezultatul încarnării precedente. Ceea ce a fost în încarnarea precedentă se manifestă acum ca voință care se curge din Eu. Când spun „eu sunt”,

eu trăiesc în acest gând, „eu sunt”, în germenul încarnării următoare. Când spun: „eu vreau” atunci trăiesc în ceea ce acționează din încarnarea precedentă în cea actuală.

Acest lucru este extraordinar de interesant pentru că ne poate permite înțelegerea faptului că aici pot exista cu ușurință decepții în viață. Satisfacția sau insatisfacția depind de prezent, ele țin de omul actual, dar voința vine de la omul încarnării precedente. De fiecare dată când fac ceva exprimat prin cuvintele: eu vreau aceasta sau cealaltă –, voința din încarnarea precedentă vine înăuntrul stării mele de spirit actuale. Gândiți-vă ce conexiune tainică este aceasta. Dar omul în viața obișnuită le face talmeș-balmeș. El crede că acest Eu este ceva substanțial misterios în interiorul său, și că acesta spune uneori: „eu gândesc”, alteori „eu am fost”, alteori „eu sunt”, alteori „eu vreau”. Dar lucrurile nu stau așa, căci atunci când spun: „eu sunt” dezvolt o forță care este acum în mine la fel ca forța germinativă în planta anuală actuală, care însă se desfășura abia anul viitor. Îndată ce spun „eu sunt”, mă aflu într-o forță care va deveni om abia într-o încarnare viitoare. Atunci când spun: „eu vreau” acționez dintr-o forță care era în mine în viața pământească precedentă.

Dacă ați înțeles acestea așa cum trebuie, atunci știți că de fapt trăim la timpul prezent al verbului „a trăi” doar în simțirea noastră – așa cum spune filosoful: *im modus praesens*. La timpul prezent reală este de fapt doar trăirea sentimentului; și din punct de vedere temporal noi suntem într-adevăr, într-un fel, o entitate formată din trei părți vârâte una în cealaltă. Suntem atât de adunați la un loc, împachetați, încât în noi trăiește ceea ce acționează din încarnarea precedentă, ceea ce este simțit acum, și ceea ce va acționa în următoarea încarnare. Așa cum planta crește din ceea ce a fost sămânță din anul precedent, care se usucă, tot așa partea care se usucă din încarnarea precedentă, care trece treptat în restul lumii, este voința, care izvorăște din Eu. Germenul pentru încarnarea următoare este ceea ce gândim noi ca fiind Eu. Din acest motiv, pentru că așa stau lucrurile,

am scris eu în articolul conținut în Caietul din aprilie 1916, primul caiet din «Reich», revista lui Bernus [9]: „Drumul în lumea spirituală se parcurge așadar prin a scoate la iveală ceea ce este conținut în gândire și vrere”, pentru că gândirea și vrerea, așa cum trăiesc ele în noi, realmente nu trăiesc în noi doar ca prezente, ci prin conexiunile spirituale indică din viața pământească anterioară în viața pământească ulterioară. Putem spune atunci cu adevărat: nu poate fi dezvoltată în mod similar, printr-un impuls sufletesc interior, trăirea sentimentelor, deoarece viața de simțire este totodată trăită în mod real și ca viață spirituală de simțire. De aceea este ceea ce corespunde sentimentului, dincolo, în lumea spirituală, ceva care trebuie să vină el însuși la om. Meditând, concentrându-se omul își poate cultiva voința și gândirea, dar nu își poate cultiva viața de simțire. Pe aceasta omul trebuie să o lăse să îl ghideze, și ea se arată atunci.

Mulți întreabă iar și iar: Cum ajung eu la un raport mai intim cu acea entitate pe care noi o numim Christos? – Nu se poate da o formulă simplă: Fă așa sau așa! –, ci anumite lucruri mai importante din întreaga știință spirituală sunt astăzi așa încât îl conduc pe om în sfera lui Christos, așa cum este El acolo. Considerați numai faptul pe care îl cunoaștem bine: Ca om fizic, Christos a umblat pe Pământ numai în perioada Misteriului de pe Golgota. Așadar a avea parte de El ca om fizic în evenimentele fizice, s-a putut numai pe atunci. Dacă vreți să vă apropiați de El în ziua de azi, atunci trebuie căutat așa cum trăiește El în sfera Pământului. Numai că El nu trăiește în contextele grosiere, ci în contextele mai subtile. Astfel încât tocmai ceea ce v-am povestit eu astăzi: căutarea de corelații mai subtile, mai îndepărtate, autoeducarea față de corelațiile subtile și mai îndepărtate, îi poate aduce pe oameni în acea regiune a conștiinței unde îl trăiesc cu adevărat pe Christos. Bineînțeles, din nou, poate cineva lua lucrurile în mod materialist. Ar putea spune: Acum ne povestești că nu îl putem înțelege pe Christos cu modul obișnuit de reprezentare, pe care îl aplicăm asupra lucrurilor din natură! – Oamenii care folosesc de fapt

astfel de gânduri, care vorbesc așadar de fapt din simțire: este justificat numai ceea ce poate fi reprezentat după modelul lucrurilor naturii – ceea ce fac toți materialistii – nu pot fi deloc îndrumați în așa fel încât să perceapă spiritualul.

Este poate exprimat puțin radical, dar imaginați-vă că ar exista o ființă de asemenea natură încât să poată fi percepută numai dacă o vizezi. Ea nu se arată ochilor, urechilor noastre, și nici măcar gândirii cotidiene obișnuite; dar se arată în vis. În cazul acesta, omul care vrea să trăiască ceva relativ la această ființă va trebui să învețe să dezvolte arta visării, pentru că altfel ființa nu poate exista pentru el. Or atunci când cineva spune: Visele nu îmi dau nimic real! –, atunci este vina lui că el nu se poate apropia de această ființă. În această privință, oamenii gândesc tocmai pe dos, stabilind cerințe pornind de la ei înșiși; și atunci când ceva nu îndeplinește aceste cerințe, nu există pentru ei. Da, dar dacă lucrul respectiv este de un asemenea gen încât nu există pentru acea cerință, atunci el trebuie să le scape oamenilor care stabilesc asemenea cerințe. Astfel încât trebuie să ne fie deja limpede că trebuie să ne formăm un mod specific de gândire sau de viață interioară în general, căruia să i se poată arăta ceea ce nu se află în natura exterioară. Noi trebuie să ne ducem la aceste ființe: nu vin ele la noi. Aceasta este important!

Aș spune, iar și iar: aș dori atât de mult să găsesc mai mult decât simple cuvinte pentru ca oamenii prezentului să găsească într-adevăr calea din simțirea lor materialistă grosieră înspre asemenea lucruri subtile. Căci chiar și cei mai buni din vremurile noastre nu găsesc cu ușurință calea înspre lucruri ca acelea pe care vi le-am expus eu acum. Ei le consideră fantezie și îl ridiculizează pe acela care ar zice chiar și: Ei bine, lasă să fie fantezie, numai că ființele sunt tocmai așa încât trebuie să ai forța fanteziei, altfel nu îți apar. – Ele consimt să apară ca ființe reale numai dacă omul are și forța fanteziei. Spuneam că aș dori să am mai mult decât simple cuvinte pentru a face de înțeles cât de necesar este tocmai în prezent te angajezi în asemenea reprezentări

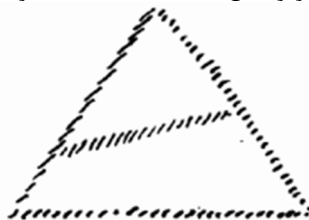
subtile. Reprezentările sunt subtile, dar sufletul prin aceste reprezentări subtile devine puternic, atât de puternic încât găsește o înțelegere pentru realitate, încât poate privi într-adevăr mai adânc în contextele reale decât o poate face modul de reprezentare care vrea să se educe doar din reprezentările materialiste ale științelor naturii prezentului. Chiar și la spirite remarcabile găsim în ziua de azi, așa spune, faptul că gândirea a uitat cu adevărat să se manifeste cu subtilitatea necesară. Cred că v-am făcut să înțelegeți data trecută, prin niște cuvinte cu adevărat pătrunzătoare, faptul că eu îl prețuiesc extraordinar de mult pe Franz Brentano tocmai pentru faptul că prin studiul lui Aristotel el și-a dezvoltat gândirea până la o anumită subtilitate. Dar am spus că el nu a ajuns la știința spirituală. Au fost mai multe de vină pentru aceasta, dar mai presus de toate că nu avea totuși acea subtilitate a gândirii care trebuie avută în primul rând pentru pătrunderea în adevărata lume spirituală; trebuie măcar să te străduiești să o ai. Citiți ultimele capitole din **Teosofia** [10] mea, sau în partea a doua din **Știința ocultă** [11]. Poți vedea cum colo uneori oamenii se poticnesc cu actuala gândire. Îi poți surprinde. Așa poți să îți dai seama și de Brentano. Trebuie să spun că mi s-ar fi părut enigmatic ca un om atât de perspicace ca Brentano să nu fi găsit anumite căi, dacă nu așa fi reușit să îl surprind în punctul în care se află problema. Și el poate fi surprins în multe locuri, dar eu vreau să expun un singur astfel de lucru.

El spune: Viața sufletească trebuie să fie individualizată în privința materiei, în care se află această viață sufletească, pentru că anumite animale inferioare pot fi tăiate și fiecare parte prezintă din nou aceeași viață ca și întregul care a fost tăiat în părți. Dumneavoastră știți că anumite animale inferioare pot fi tăiate în două, că asta nu le dăunează câtuși de puțin, că ele trăiesc apoi mai departe ca două exemplare. Apoi, el spune: Da, aici nu ne putem forma nicio altă idee decât că de acum încolo în fiecare dintre părți trăiește un sufletesc de sine-stătător. Așadar dacă eu am tăiat un vierme în două bucăți și

fiecare dintre ele trăiește în continuare, atunci în fiecare bucată este un suflet. El conchide de aici că sufletescul este unit cu corporalul ca un întreg cu totul omogen. Și el folosește apoi o comparație, gândiți-vă, el spune: Așa este și la triunghi. Dacă trasăm o linie, el se împarte în două triunghiuri, aici l-am împărțit, și fiecare din cele două este un triunghi. Acum, eu vreau să spun doar atât: El compară așadar gândul pe care îl are la împărțirea în două a unui vierme, cu gândul pe care îl are la împărțirea în două a unui triunghi, și își clarifică una prin cealaltă. Împărțirea în două a unui triunghi este un gând mai simplu decât împărțirea în două a unui vierme, așadar se poate clarifica a doua prin cealaltă. Dar este valabil acest lucru? Lui Brentano îi apare drept extraordinar de important. Dar este valabil acest lucru? Nu este valabil! Căci presupuneți că aveți aici un triunghi. Desigur că dacă trasăm aici o linie, îl împărțim în două triunghiuri.

Fiecare parte este la rândul ei un triunghi, ca la vierme atunci când este împărțit în două părți. Dar dacă îl împărțim așa,

atunci nu obțineți două triunghiuri, ci una este un patrulater. Ceea ce înseamnă că obțineți numai în anumite circumstanțe două triunghiuri; aici, una dintre figuri este un patrulater.

Așadar comparația nu este valabilă. Un om foarte perspicace face o comparație. Dar comparația nu este valabilă. Gândirea sa, așadar, nu este suficient de mobilă, nu este suficient de vie pentru a găsi o comparație valabilă. El se poticnește. Însă acest lucru are consecințe. Căci dacă el nu s-ar fi lăsat indus în eroare printr-o astfel de comparație că un vierme se împarte în două părți la fel ca un triunghi, el ar fi ajuns la ceea ce este corect. Dar el nu ajunge la ceea ce este corect. Pentru că atunci când eu împart un vierme în două părți, aceasta nu are nimic de a face cu două suflete, ci sufletul-grup acționează în cele două părți, la fel cum eu m-aș uita la imaginea mea în oglindă și sparg oglinda la mijloc în două părți, încât atunci am două imagini, dar eu totuși nu m-am împărțit. Am obținut două imagini, dar eu însumi nu m-am împărțit în două, ci am împărțit numai oglinda, și astfel s-au format două imagini. La fel de puțin pot împărți sufletul viermelui; el a rămas unul, așa cum eu am rămas unul atunci când mă oglindesc în două oglinzi, așa este un singur suflet prezent în cele două bucăți de vierme. Brentano nu a putut ajunge la această reprezentare, care corespunde realității, pentru că el printr-o gândire insuficient de mobilă s-a lăsat amăgit de o comparație falsă. Dacă el ar fi făcut corect comparația, acolo unde sunt într-adevăr două triunghiuri, atunci ar fi trebuit să-și spună: Da, dar simpla împărțire nu face ca aici să fie două triunghiuri, ci la aceasta trebuie să se adauge altceva. Atunci când am împărțit, trebuie ca ideea de triunghi să fie aplicabilă și la cele două părți. Numai faptul de a împărți nu dă două triunghiuri. Aici, în al doilea caz, trebuie să folosesc două idei: ideea triunghiului și ideea patrulaterului. Dacă el ar fi realizat că trebuie să aplice una și aceeași idee la această împărțire, că doar aplicarea aceleiași idei și pentru părți îi oferă garanția de a fi împărțit în două triunghiuri, atunci comparația ar fi fost corectă. Dar lui nu i-a trecut prin minte că un singur suflet al viermelui se află în ambele bucăți, dar privite din afară, ca acela care stă în fața oglinzii și se privește în cele două bucăți de oglindă.

Ne aflăm într-adevăr într-un asemenea moment în care totul strigă după subtilizarea gândirii. Cu adevărat nu vom avansa dacă nu intervine o asemenea subtilizare a gândirii, dacă gândirea nu devine mai mobilă, dacă ea vrea să rămână mereu lipită de exterioritatea grosieră. Și chiar dacă în ziua de azi rezistența împotriva acestei subtilizări a gândirii este cea mai puternică, trebuie lucrat cu atât mai intens în obiectul științei spirituale, căci aceasta nu se înfăptuiește altfel decât dacă recurgem la reprezentări mai subtile; ea este totodată potrivită, prin ceea ce este ea, și să facă mai puternic Eul omului. Tot restul îl poate conduce pe om pe calea spre care tinde dorul actual; dar putere reală poate da numai știința spirituală, tocmai prin ceea ce i se reproșează în mod deosebit: anume că trezește reprezentări care de fapt nu pot fi folosite așa direct, care în viață nu se arată în mod exterior. Dar tocmai prin faptul că ele nu se arată în mod exterior în viață ne fac puternici lăuntric, cea ce înseamnă conformi cu realitatea.

Pornind de aici vrem să vorbim data următoare într-o perspectivă mai amplă despre raporturi importante ale vieții.

CONFERINȚA a VII-a

Berlin, 17 iulie 1917

Vrem să evaluăm acum treptat reprezentările pe care le-am dobândit în ultimele noastre considerații. În ansamblu, voi avea să vă vorbesc, în aceste considerații și în cele următoare, despre esența Adevăratului, despre esența Binelui, asupra cărora am indicat deja în expunerile precedente. Dar astăzi vom avea de considerat, într-o anumită măsură episodic, ceva din aceste corelații pe care le-am expus, care trebuie să fie deosebit de remarcabil pentru istoria timpului. Mai întâi, ați văzut din ultimele conferințe pe care le-am ținut aici că omul își poate face foarte bine anumite concepte și reprezentări privind legătura vieții noastre pământești actuale cu viața pământească anterioară și cu acea viață pământească ce va urma vieții noastre actuale. V-am expus faptul că în vrerea noastră, în măsura în care ne percepem însuși Eul în vrerea noastră, acționează ultima noastră viață pământească. Și în măsura în care ne formăm gândul Eului, acest gând, cu tot ceea ce poate el conține, este atât de fin țesut încât acționează, după cum știm, în următoarea viață pământească – așa cum v-am spus – așa cum germenul care se află acum în acest an într-o plantă acționează pentru viața plantei de mai departe, din anul următor. Așadar, într-o anumită măsură germenul următoarei noastre vieți pământești trebuie să-l căutăm în tot ceea ce țesem ca gânduri, dar în așa fel încât această țesătură să aibă în punctul său central reprezentarea Eului, gândul de Eu. De aici vedeți că intrând în viața noastră pământească venim, într-o anumită măsură, cu toate condițiile preliminare care ne vin din viața pământească precedentă; dar, bineînțeles, și cu tot ceea ce se face din noi în timpul în care viața pământească anterioară este într-un fel prelucrată între moarte și o nouă naștere, așadar acea naștere prin

care am intrat noi în actuala viață pământească. Acesta este un grup, așa spune, al reprezentărilor pe care le-am dobândit.

Acum faceți un mare salt într-un alt grup, un grup de reprezentări pe care le-am dobândit asupra cursului vieții omenești pe Pământ, o considerare care a culminat cu, putem spune, minunata taină a vârstei la nivel global al omenirii din prezent. Am expus faptul că, după ce a trecut catastrofa atlanteană, oamenii au intrat în prima epocă postatlanteană, în epoca protohindusă, și că atunci omenirea ca întreg neam avea vârsta de la mijlocul anilor cincizeci, 56 de ani, ș.a.m.d. Și, de asemenea, am expus mai detaliat ce înseamnă aceasta. Aceasta înseamnă că pe vremea aceea oamenii rămâneau capabili de dezvoltare, așa cum noi acum suntem capabili de dezvoltare doar în copilărie, până la vârsta de 56 de ani, până la care așadar trăiau paralelismul dintre dezvoltarea sufletesc-spirituală și cea fizic-corporală, așa cum noi îl trăim în copilărie, în care dezvoltarea sufletesc-spirituală este legată de dezvoltarea trupului nostru, de creșterea noastră, de întreaga noastră dezvoltare. Așadar așa cum noi străbatem aici un paralelism între dezvoltarea sufletesc-spirituală și cea fizic-corporală, dar apoi încetăm atunci când atingem o anumită vârstă – am expus care anume –, să purtăm ca ceva real în noi această legătură între spiritual-sufletesc și corporal-fizic. Spiritual-sufletescul devine apoi mai independent, și noi nu ne putem dezvolta în continuare prin ceea ce vine de la sine. Astfel, mai presus de toate, noi nu mai putem parcurge mijlocul vieții omenești, vârsta de 35 de ani, în dependență de trup; trupul nu ne mai dă atunci nimic. Deci noi nu trăim deloc în noi înșine Rubiconul care se trece aici, și în primul rând nu trăim ceea ce a fost trăit în această primă perioadă postatlanteană: noi nu trăim întreaga coborâre, prăbușirea, sclerozarea, calcifierea trupului, și cu aceasta eliberarea spiritului ca printr-o evoluție naturală, fără să facem noi ceva în acest sens. Noi nu mai trăim aceasta. Dar pe atunci o trăiam. Știm apoi că această vârstă a omenirii ca întreg a scăzut; oamenii au ajuns la vârsta de 55, 54, 53, 50 ș.a.m.d.,

până când, la sfârșitul primei epoci au mai rămas capabili de evoluție doar până la vârsta de 49 de ani. Apoi, în perioada protopersană, neamul omenesc a parcurs vârsta de la 49 la 42 de ani; în cea de-a treia, perioada egipteano-caldeeană, vârsta de la 42 la 35 de ani, în cea greco-latină de la 35 la 28 de ani. Astfel încât grecii și romanii au rămas capabili să se dezvolte până în perioada care este delimitată de la al 35-lea la al 28-lea an de viață. Și aici avem adus în fața sufletelor noastre marea, aș spune, incredibil de marea taină că atunci când vârsta omenirii a scăzut până la 33 de ani, a trăit în întâmpinarea ei Christos Iisus, că exact la vârsta omenirii scăzândă ajunsă la 33 de ani, a intervenit Misteriul de pe Golgota: Christos Isus, în vârstă de treizeci și trei de ani. Acest lucru este atât de minunat încât de fapt nici nu găsești cuvinte pentru a exprima ceea ce poate simți sufletul atunci când este capabil să trăiască în sine pe deplin acest adevăr tainic.

Apoi vârsta omenirii scade; noi trăim, după cum știți, începând din secolul XV în cea de-a cincea epocă postatlanteană. Ea a început cu aceea că omenirea a ajuns la vârsta de 28 de ani, că ea ca atare are acum vârsta de 27 de ani, ceea ce înseamnă că până la vârsta de 27 de ani mai suntem încă într-un fel dependenți cu spiritual-sufletescul nostru de corporal-fizic, dar că apoi noi nu mai progresăm prin faptele care ne înconjoară, nici chiar, cum ar fi, prin dezvoltarea naturală, ci, dacă e să progresăm ulterior, trebuie să avem un impuls sufletesc interior pentru acest progres, și în ziua de azi, așa cum am expus eu amănunțit, el nu poate veni decât din cunoașterea spirituală, din simțirea și trăirea a ceea ce se poate ști despre procesele spirituale, și ceea ce, în modul în care este corect, vine numai prin impulsul lui Christos. Astfel încât este pur și simplu corect faptul că în ziua de azi un om – chiar dacă ar atinge vârsta de o sută de ani –, dacă se lasă în seama doar a ceea ce îi dau natura și viața socială, în seama a ceea ce face lumea de la sine din om, nu va putea ajunge prin aceste influențe la o vârstă mai înaintată decât cea de 27 de ani. Și chiar dacă el va ajunge în vârstă de o sută de ani, la 27 de ani el rămâne pe loc și este

dependent în evoluția sa mai departe de ceea ce impulsionează el în sufletul său, fără ca evoluția să se poată produce de la sine prin participarea evoluției trupesti. Astfel, oamenii actuali ajung oarecum de la sine la vârsta de 27 de ani; și aceasta este lucrul caracteristic evoluției culturale actuale. Înțelegem această evoluție culturală actuală, anume în raportul ei cu treptele anterioare de cultură, numai dacă ne înscriem în mod real în fața sufletelor acest fapt pe care-l poate constata știința spirituală.

Acesta este legat de anumite lucruri din primul grup de adevăruri spiritual-științifice pe care le-am adus astăzi recapitulativ în fața sufletelor noastre. Noi parcurgem o anumită evoluție în răstimpul dintre moarte și o nouă naștere. Anume, în această evoluție acționează, așa cum ați văzut din considerațiile mele de data trecută, impulsurile de voință ale încarnării precedente. Ceea ce am parcurs noi între moarte și o nouă naștere, așadar ceea ce am adus într-o anumită măsură cu noi în această viață, acestea se desfășoară, le trăim acum în această viață. Dar există particularitatea că pentru un om al prezentului acțiunea reciprocă dintre trupul astral și Eu, așadar dintre sufletescul și spiritualul propriu-zis și trupul eteric se oprește la vârsta de 27 de ani. În răstimpul dintre moarte și o nouă naștere noi suntem pregătiți în așa fel încât ne putem constitui, organiza noul nostru trup eteric astfel încât Eul și trupul astral să poată acționa în acest trup eteric și prin acest trup eteric și în trupul fizic. Pentru un om de la începutul epocii greco-latine, așadar în jurul anul 747 înainte de Misteriul de pe Golgota, era așa că această oprire, acest moment la care trupul astral nu mai putea acționa însuflețitor asupra trupului eteric, era la vârsta de 35 de ani. Pe vremea Misteriului de pe Golgota era vârsta de 33 de ani. Acum este vârsta de 27 de ani. Astfel încât un om care se lasă cu totul în seama a ceea ce îi dă în ziua de azi natura însăși și se revarsă în noi din afară, din societate, ca urmare a evoluției pe care a parcurs-o înainte de nașterea sa, de conceperea sa, până la vârsta de 27 de ani își menține trupul eteric atât de mobil, încât trupul

astral, care se află în interacțiune cu acest trup eteric, poate însufleți mereu acest trup eteric înspre noi concepte, noi reprezentări, noi sentimente. Prin ceea ce vine înspre noi până la vârsta de 27 de ani noi ne putem îmbogăți de la sine reprezentările noastre despre lume, idealurile noastre. Toate aceasta încetează la vârsta de 27 de ani să mai vină de la sine. Acestea, dacă este ca ele să dureze în continuare, trebuie stimulate prin impulsuri interioare.

De această oprire relativ timpurie pentru omul prezentului a interacțiunii dintre trupul astral și trupul eteric și în felul acesta și cu trupul fizic, de această oprire relativ timpurie sunt legate multe stări prin care trece sufletul omului prezent, multe nemulțumiri. În fragedă tinerețe avem, mai ales în regiunile inferioare, o interacțiune activă între sufletescul nostru, așadar trupul astral, și trupul nostru eteric. Apoi aceasta se oprește și, de fapt, dacă nu ne însuflețim reprezentările și conceptele noastre așa cum am descris eu data trecută, nu putem prelua în noi decât concepte cu caracter de umbră. Căci dacă aceste concepte ar fi pe deplin vii, ele ne-ar paraliza continuu. Atunci ele ar fi ca atunci când un germen ar dori încontinuu să fie plantă, și ar vrea să crească până la planta deplină. Reprezentările și conceptele noastre nu pot face aceasta. Ele trebuie să rămână germen pentru următoarea viață pământească, pentru următoarea încarnare. De fapt noi vrem, dacă acest lucru nu este îndreptat prin educația noastră, prin autoeducația noastră, să avem întotdeauna mai mult decât ne poate da viața. Și de acest „a vrea să aibă mai mult decât poate da viața” suferă în ziua de azi relativ mulți oameni. Dacă reprezentărilor și sentimentelor noastre nu le dăm prin impulsuri interioare astfel de stimulente așa cum am descris eu data trecută, viața ne poate da numai concepte care ajung la maturizare abia în încarnarea următoare, așadar care au caracter de umbră în încarnarea prezentă. Noi simțim aceasta. Dacă am pătrunde cu privirea faptul că noi configurăm germenul pentru încarnarea următoare, așadar dacă ne-am încadra viața noastră într-un context

mai larg, atunci am fi mult mai mulțumiți de viață. Însă acest lucru este necesar și el este legat de ceva care a fost mereu accentuat începând cu *Pascal* [1] și apoi reînnoit de *Lessing* [2]. Căutăm adevărul și simțim: în Adevăr suntem într-un anumit sens mulțumiți. Însă Lessing a exprimat afirmația, pe care Pascal o exprimase deja înaintea lui într-un mod mult mai amănunțit, într-un mod paradigmatic frumos, spunând: Dacă Dumnezeu ar avea într-o mână Adevărul deplin și în cealaltă mână strădania după Adevăr, el ar alege strădania după Adevăr. – În spatele acestei afirmații se află foarte multe. În spatele acesteia se află anume faptul că fiind încarnați într-un trup omenesc, trebuie să avem mereu sentimentul că nu vom avea niciodată Adevărul deplin. Pentru că în trupul omenesc noi putem avea din Adevăr – căci Adevărul trăiește în conceptele, în reprezentările străbătute de Eu –, doar ceea ce este germenul pentru următoarea încarnare. Așadar ceea ce trăiește în noi ca Adevăr trebuie să trăiască în așa fel încât să fie mobil, să se găsească în strădanie. Înainte de a intra în această încarnare, noi ne-am pregătit trupul eteric în așa fel încât el conținea Adevărul. Dar încarnarea noastră constă tocmai în aceea că ea paralizează întregul Adevăr până la o copie, până la o imagine a Adevărului, și această imagine este germen pentru următoarea încarnare.

Dacă ne încadrăm astfel ca oameni individuali în întreaga omenire, abia atunci poate pătrunde mulțumirea în sufletele noastre. În practică, ea nu vine fără să dezvoltăm astfel de concepte vii cum v-am expus eu ultima oară, fără să asimilăm de fapt în noi, într-o anumită măsură, concepte care nu se află la suprafața vieții, care ne revelează corelații ale vieții care se află departe una de cealaltă. La satisfacție nu va ajunge în prezent nici un om care nu are un interes viu față de lumea sa înconjurătoare, dar un asemenea interes care caută spiritul și corelațiile spirituale ale lumii înconjurătoare. Cine nu vrea decât să clocească în sine, nu găsește în sine nimic altceva decât ceea ce ne poate fi dăruit în ziua de azi până la vârsta de 27 de ani, conform

evoluției noastre dintre moartea precedentă și această naștere. Datorită acestui fapt, această epocă este și cea care trebuie să se străduiască înspre libertate, pentru că omul trebuie să găsească din proprie inițiativă ceea ce face ca sufletul său să crească împreună cu lumea înconjurătoare, ceea ce îi trezește interesul pentru această lume înconjurătoare, dar un interes care nu vine numai prin simțuri, ci vine din contexte mai largi, în modul pe care vi l-am expus ultima oară.

În aceste lucruri se află mult – și data viitoare vom mai vorbi despre acest mult –, mult din ceea ce ne poate limpezi în privința poziției noastre față de Adevăr în prezent, și din ceea ce ne poate lămuri în privința poziției noastre față de Bine, de Binele moral, față de aspectul etic, în prezent. Astăzi ne va interesa mai mult ceva care decurge tocmai din aceste adevăruri și ne poate lămuri asupra unor lucruri pentru o înțelegere a prezentului nostru nemijlocit.

Omul de știință spiritual trebuie de fapt să facă cu totul altfel cu adevărurile sale decât omul de știință naturală. Prin considerații realizate de-a lungul anilor ați văzut că cercetătorul în știința spirituală ajunge la adevărurile sale prin imaginație, inspirație, intuiție, ceea ce înseamnă că el își desfășoară activitatea prin acele cunoștințe care duc dincolo de lumea sensibilă nemijlocită – că el se lasă condus în domeniul lumii spirituale, care trece dincolo de ceea ce percepem noi cu simțurile, dar de care este guvernat pretutindeni acest sensibil-perceptibil, fiind temelia sa spirituală. Așadar știința spirituală trebuie să-și obțină adevărurile din regiunile spirituale, care sunt accesibile capacităților de cunoaștere omenească. Astfel de adevăruri ca acela al întineririi neamului omenesc, al scăderii vârstei omenirii, cum l-am dezvoltat eu în fața dumneavoastră, de la 56 până la 27 de ani, pe care o putem atinge noi ca oameni în prezent, dacă nu ne ducem noi înșine pe noi mai departe, asemenea adevăruri, care nu se găsesc pe calea etnografiei obișnuite, a antropologiei obișnuite, trebuie extrase din lumea spirituală. O considerare pur istorică a desfășurării evenimentelor începând de la catastrofa atlanteană, după

metoda prin care procedează științele naturii nu ar putea, desigur, da la iveală aceste corelații. Așadar aceste lucruri trebuie aduse din spirit. De aceea – și aceasta veți înțelege ușor –, și în ceea ce privește lumea exterioară, așadar lumea naturii și cea a istoriei, lumea proceselor naturale și lumea proceselor sociale, cercetătorul în știință spirituală trebuie să procedeze puțin diferit cu adevărurile sale decât cercetătorul în științele naturii. Căci cum procedează specialistul în științele naturii? El are faptele naturii, fenomenele naturii în fața sa, după care își formează conceptele și reprezentările sale. Conceptul, reprezentarea, sunt pe locul doi. Legea este lucrul la care el ajunge. El merge așadar de la fapt la lege. Percepția senzorială se află la mijloc. Noi percepem faptele. Apoi ne formăm reprezentarea, legea naturii și așa mai departe.

Cercetătorul spiritual va trebui să o facă într-un mod similar în privința lumii spirituale; aici cercetarea de fapt nu este diferită, dar relativ la lumea sensibilă exterioară vor exista totuși diferențe. Cercetătorul știe în primul rând faptele, prin cuprinderea, înțelegerea lor în lumea spirituală. Dacă vrem așadar să căutăm semnificația acestor fapte spirituale în lumea sensibilă exterioară, trebuie să căutăm ulterior faptele vieții exterioare. Mai întâi am dat spiritualul, apoi căutăm acea realitate sensibilă sau realitate a vieții care se explică prin ceea ce am cuprins în spirit. Din spirit explicăm ceea ce ar trebui explicat din punct de vedere spiritual din viață. Acest lucru este pentru unii extrem de greu de înțeles, anume că în privința spiritualului trebuie să avem mai întâi legea și apoi legea îți indică înspre realitatea sensibilă respectivă. Faptul din realitatea fizică furnizează oarecum o confirmare a legii. Cercetătorii mai vechi ai spiritului au exprimat aceasta mereu spunând – dacă e să vă expun această expresie didactică, care este irelevantă de fapt –: Examinarea exterioară a naturii procedează inductiv, de la fapt la concept, știința spirituală trebuie să procedeze deductiv, de la concept la fapt. Să luăm, plecând

de la acest punct de vedere, un exemplu care trebuie să fie deosebit de ușor de înțeles în prezent.

Noi am găsit din cunoașterea spirituală că omenirea prezentului ajunge, în general, prin ceea ce pot da natura și viața socială prin ele însele, la vârsta de 27 de ani. Așadar omul tipic al prezentului, care se ține departe de impulsurile de cunoaștere spirituală, omul tipic al prezentului se dezvoltă până la vârsta de 27 de ani. Dacă el este un om mare, un om important, un om în care clocotește și acționează multă viață, atunci se va dezvolta puternic până la vârsta de 27 de ani, ceea ce înseamnă că el va dezvolta tot ceea ce poate dezvolta cineva ca om în ziua de azi pur și simplu prin faptul că ajunge fizic la vârsta de 27 de ani, tot ceea ce se află în legătură cu forța de gândire, în legătură cu impulsivitatea acțiunii în prezent. El va dezvolta o asemenea voință așa cum se dezvoltă în om prin faptul că mușchii cresc până la vârsta de 27 de ani, că nervii se configurează, ș.a.m.d. Și atunci, dacă în afară de aceasta, el este receptiv la ceea ce îi oferă viața socială, viața omenească, atunci el va dezvolta până la vârsta de 27 de ani o sumă de idei, de idealuri, în privința reformelor sociale pe care vor să le înfăptuiască oamenii, ș.a.m.d. Acestea trăiesc în el până la vârsta de 27 de ani, cu acestea este el ticsit – dacă îmi este îngăduit să spun așa –, până la vârsta de 27 de ani; atunci totul se oprește, dar acestea îi rămân și el va vrea să le transpună în viață de atunci înainte. Și el poate ajunge la vârsta de 100 de ani – și dacă este un mare om, va realiza lucruri pline de importanță și cu efecte adânci –, dar el va aduce în viață idei și impulsuri ale vârstei de 27 de ani. El va fi așadar de-a dreptul un reprezentant al prezentului, va fi un om despre care se poate spune: Acesta este un om pe care prezentul trebuia să-l producă ca pe propriul său produs, dar care respinge să meargă cu progresul omenirii dacă nu primește impulsuri spirituale interioare, care pot să-l ducă dincolo de vârsta de 27 de ani, în care se trăiește mai departe cu sufletul odată cu anii. Trebuie primite impulsuri spirituale. Un astfel de om nu le va putea primi, și deci el nu va putea

nici să le aducă în prezent. El nu va putea aduce în prezent nimic din ceea ce conține germenul dezvoltării viitoare a omenirii. El va aduce doar ceea ce este nemijlocit caracteristic pentru prezent. Și dacă este de-a dreptul un mare om – , desigur că poți fi un mare om, rămânând la vârsta de douăzeci și șapte de ani –, atunci el va aduce în prezent ceea ce corespunde pe deplin acestui prezent într-un anumit domeniu, ceea ce i se potrivește, dar care nu conține germeni pentru viitor. Acesta va aduce el.

Cum putem să ne reprezentăm un asemenea om în prezent, un astfel de om tipic? Cum ni l-am putea reprezenta? Vedeți, acum parcurgem calea de la cuprinderea spirituală a unei reprezentări, în jos, în realitatea sensibilă; acum coborâm. Căutăm oarecum unde se află aceasta în realitatea fizică. Acum vrem să căutăm unde s-ar putea afla acest om, unde am putea să-l întâlnim în mod sensibil-senzorial în viața socială. Aceasta ar putea fi în prezent conform circumstanțelor prezentului. Cum ar trebui să se încadreze în prezent un astfel de om? El ar trebui să se încadreze în prezent în așa fel încât desigur că în primul rând al 27-lea an este un punct remarcabil în viața sa, un punct deosebit de proeminent, dar un astfel de punct încât de la vârsta de 27 de ani el este cumva încadrat în viață în așa fel încât poate aduce în viață tocmai ceea ce este specific vârstei de 27 de ani, nici mai mult nici mai puțin, ca totul să fie predispus în așa fel în poziția sa socială din viață încât el să poată îndeplini aceasta, iar lipsa faptului de a merge mai departe să nu iasă în relief peste măsură imediat. El ar trebui să aibă așadar, într-o oarecare măsură, ocazia să poată rămâne pe loc la vârsta de 27 de ani, într-un mod rodnic. Căci dacă ar avea 27 de ani și ulterior nu ar mai aduce nimic important în lumea socială din ideile și impulsurile sale – el ar ajunge la vârsta de 28, 29 de ani și ar avea în el într-un fel ceva mort. Dacă apoi la vârsta de 30, 31 de ani s-ar afla în anumite circumstanțe sociale, el ar purta ceea ce între timp a murit, s-a împotmolit în mlaștină, în vârstele de 28, 30, 31 de ani, și nu ar mai aduce pe deplin în acestea vârsta de 27

de ani, și atunci nu ar fi un reprezentant deplin al timpului nostru. Da, în circumstanțele noastre actuale ne putem gândi că acolo unde există acum condiții normale mult lăudate pentru viața prezentului, așadar în statele guvernate democratic, un asemenea bărbat este ales în parlament la vârsta de 27 de ani, pentru că acolo el are pe deplin ocazia să intre de acum înainte într-o poziție socială care înseamnă oarecum o finalizare a ceea ce a dezvoltat. Căci dacă el intră ca om important la vârsta de 27 de ani în parlament și activează, el oarecum se angajează față de viață: o tratează ca atare; el nu-și poate schimba cariera în diverse moduri, căci s-a stabilit la ceva. Așadar el va purta atunci în viață, într-adevăr, începând de la vârsta de 27 de ani, ceea ce a dezvoltat până atunci în sine. Dacă ulterior el este ales din parlament în funcția de ministru – cei din Europa Centrală pot să cunoască acum avantajele și dezavantajele acestui fapt – aceasta nu va fi o perioadă atât de importantă pentru el ca aceea în care a ajuns în parlament, ci ca ministru el va realiza ceea ce a adus cu sine în parlament atunci când a fost ales în el la vârsta de 27 de ani. Astfel încât puteți spune: Omul tipic al prezentului în privința vieții social-politice, ar fi un om care a fost ales la vârsta de 27 de ani într-un parlament, și anume într-un parlament democratic, care dă unui astfel de om și ocazia să-și manifeste pe plan social impulsurile sale de om aflat la vârsta de 27 de ani.

Dar probabil că trebuie să mai impunem și alte cerințe unui asemenea reprezentant. În vremea noastră domnesc în privința dezvoltării libere a omului – acea dezvoltare unde ajunge la înflorire ceea ce dă natura însăși – forme prejudiciatoarele. Dacă cineva urmează gimnaziul, ceea ce are să îi ofere natura de la sine este deja afectat. Dacă el mai face și o facultate oarecare în modul actual normal, atunci lucrurile merg și mai strâmb, căci el este împins să într-o direcție unilaterală. Dar noi vrem să privim un reprezentant, un om care aduce în specificul vârstei de 27 de ani ceea ce vine în mod natural, un om care a parcurs o dezvoltare cât se poate de neîmpiedicată,

neîmpiedicată de normele prezentului, până la vârsta de 27 de ani. Astfel încât dacă cercetătorul în știința spirituală ar dori să caute un om care să se poată raporta cu adevărat la prezent cu toți cei 27 de ani ai săi, și cu voința să refuze complet să abordeze ceva care include dezvoltarea pentru viitor, ar trebui să-și caute un om care are toate aceste însușiri și să fi trăit în aceste condiții de viață pe care – dumneavoastră puteți spune: le-am construit – cercetătorul în știința spirituală va spune: le-am dedus din însăși știința spirituală. Și dacă un astfel de om ar exista în prezent, existența unui astfel de om ne-ar explica imens de mult, pentru că am înțelege că acest om este aici ca un exemplu prin viața sa al omenirii la vârsta de douăzeci și șapte de ani și că demonstrează realitatea că oamenii care se opresc oarecum într-un anumit loc la 27 de ani, își paralizează într-un mod brut germenii pentru viitor.

Acum, există oare un asemenea om care să poarte în sine însușirile și vârsta omenirii, care să facă din el un reprezentant tipic al prezentului? Da, un asemenea om există, acesta este *Lloyd George* [3]. Pentru el se potrivește tot ceea ce am dedus eu pentru dumneavoastră prin considerații spiritual-științifice. Considerați acum din acest punct de vedere, după ce ați parcurs într-o anumită măsură drumul nu prin considerare exterioară, ci pornind de sus, din spirit în jos, considerați acum viața acestui Lloyd George: născut în 1863, rămas orfan de mic – dumneavoastră cunoașteți cu aproximație această viață –, ajuns la unchiul său care era cizmar și predicator în Țara Galilor, de sânge celtic, așadar având o mobilitate interioară remarcabilă tocmai în anii tinereții. Avându-l neconținut în fața sa pe unchiul său, cizmarul, care era predicator, tinzând el însuși după idealul predicatorului dar neputând deveni predicator, nici măcar îngărdit de acele șabloane și norme, deoarece secta din care făcea parte unchiul său nu avea voie să plătească un preot, acolo fiecare trebuia să practice o meserie și să predice gratuit, tânărul devine un adorator înfocat al independenței. El nu are atâtea încât să i se

cumpere mereu pantofii, el umblă desculț, trece prin toate stadiile unui om sărman și crește astfel încât nu frecventează regulat o școală, nu are parte de o educație adevărată, ci lasă să se apropie de el ceea ce îi dă viața însăși, nu parcurge nici măcar o carieră de avocat în sens obișnuit, ci, la vârsta de 16 ani, intră pur și simplu în biroul unui avocat, evidențiindu-se acolo prin judecata sa sănătoasă și devenind, la vârsta de 27 de ani, avocat. Așadar el nu crește pe calea formării academice, ci fiind educat de viață, din practica vieții, din ceea ce oferă viața însăși omului prezentului. Este dotat de viață și cu toate impulsurile împotriva oricărui privilegiu pe care îl conferă nașterea sau poziția socială. – Scoțându-și cu o anumită mânie pălăria în fața moșierului său, un moșier din ținut, pe care trebuia să-l întâlnească de câteva ori în fiecare zi. Și ce se întâmplă? În anul 1890 – Lloyd George s-a născut în 1863, în 1890 are 27 de ani –, când un membru al parlamentului moare, el este propus drept contracandidat al celui om pe care se înfură el că trebuie să-l salute zilnic; este propus pentru că se remarcase printr-o serie de discursuri pătrunzătoare care străbăteau ca focul sufletele oamenilor, care acționau în sensul că Țara Galilor trebuie să se elibereze din încercuirea engleză, că naționalitatea celților trebuie să ajungă la o nouă viață, că, mai presus de toate, Biserica nu trebuie să se afle niciodată în vreo conexiune organizatorică cu statul, ci trebuie să fie liberă în raport cu statul. Și pentru că se evidențiasse în felul acesta, el câștigă cu o majoritate restrânsă locul în parlament, în 1890, la vârsta de 27 de ani! Viața îl învățase din experiența nemijlocită, ce era necesar pentru prezentul său. Aceasta aduce el cu sine în parlament. Timp de două luni de zile, tânărul în vârstă de douăzeci și șapte de ani privește totul și nu rostește nici un cuvânt. Dar cu ochii săi, care iau mereu o poziție a axelor ușor convergentă și apoi putând scânteia, cu mâna în spatele urechii, pentru a asculta pe cât posibil de exact totul, urmărește el timp de două luni tot ceea ce îi oferă situația. Și de atunci încolo începe să fie un vorbitor temut în parlament. Oameni care până atunci își

priviseră de fapt oponenții cu o anumită indiferență, cu un calm englezesc, cum erau Churchill sa Chamberlain, deveneau furioși atunci când îl aveau pe Lloyd George drept oponent, pentru că el, ca om neînvățat, ca ne-academician, avea o dialectică pătrunzătoare și un mod sarcastic de a respinge pe oricine, oricât de înalt ar fi fost prestigiul respectivului. Gladstone era cel mai apropiat de el, și cu toate acestea chiar și Gladstone trebuise să suporte câte ceva de la Lloyd George datorită sarcasmului acestuia, datorită siguranței și preciziei dialecticii sale, cu care știa Lloyd George să apară cu orice ocazie. Aici se arată aspectul remarcabil al unui om învățat de viață: multilateralitatea. Oamenii care nu au fost învățați de viață, devin unilaterali, se pricep numai la un domeniu sau altul. Lloyd George era bine informat în privința oricărui subiect, și vorbea în așa fel încât chiar și oamenii cei mai respectabili pe care îi ataca se înfuriau, deveneau agitați, în timp ce mai înainte șezuseră liniștiți în calmul lor englezesc.

Este așadar chiar interesant să-l vedem pe marele bărbat ca reprezentant al prezentului, să-l studiem pe acela care a unit caracterul vârstei de 27 de ani cu specificul celtic, adică a manifestat caracterul specific vârstei de 27 de ani cu întreaga forță a elementului celtic. Cele mai renumite au devenit discursurile în care el respinge în mod incisiv războiul burilor, întreaga rușine, cum o numea el mereu, întreaga mârșăvie a războiului din Africa de Sud, pe care el a adus-o în cuvinte mereu noi în fața sufletelor celor din Parlament. Și el apărea neînfricat, de o neînfricare celtică, astfel încât odată, după un discurs, a fost lovit cu o măciucă în cap, încât a căzut la podea. Altă dată a trebuit să-i dea un polițist uniformă lui, ca să poată pleca pe una din ușile din dos, deoarece se spunea că Lloyd George va vorbi despre ceva de care oamenii se temeau. Un om cum realmente nu mai existase în cadrul relațiilor engleze, cum erau ele pe atunci, în anii 90! Și a rămas un critic acerb până mai târziu, în secolul XX. Bineînțeles, sub guvernele reacționare doar un critic. Dar atunci când, la începutul

secolului XX, a venit primul ministru liberal Campbell-Bannerman, oamenii și-au spus: Da, ar fi bine, foarte bine să guvernăm liberal, dar ce facem cu Lloyd George? Ce se face într-un asemenea caz – Europa Centrală vrea să obțină acum o cunoaștere exactă a unor astfel de lucruri, cum probabil ați auzit – ce se face într-un astfel de caz în țările democratice? Se aduce persoana în cauză în minister, dându-i-se un portofoliu într-un domeniu în privința căruia se crede că el nu înțelege nimic. Este ceea ce a făcut ministrul Campbell-Bannerman cu Lloyd George. I s-a dat lui Lloyd George, tocmai lui, care nu a avut niciodată ocazia să se preocupe de comerț, Departamentul de Comerț. Acum deținea Lloyd George portofoliul Comerțului începând din 1905. Lloyd George era un om autodidact, un om pe care l-a format viața, nu un academician. Care a fost consecința acestui fapt? El a devenit unul dintre cei maieminenți miniștri ai comerțului pe care i-a avut Anglia.

După studii relativ scurte, din care au făcut parte și călătoriile la Hamburg, Antwerpen, Spania, pentru a studia acolo relațiile comerciale, el a procedat la elaborarea unei legi a brevetelor de invenții, care este o binecuvântare pentru țară. Tot așa, a reușit în introducerea și adoptarea unei legi pentru reglementarea portului din Londra, o lege la care se istoviseră deja mulți miniștri ai comerțului dinaintea lui. El a înfăptuit-o în așa fel încât oamenii au fost mulțumiți. De asemenea, el a reușit în soluționarea unei crize feroviare care devenise foarte acută la acea vreme. Pe scurt, ca ministru al comerțului, și-a dovedit valoarea într-un mod cu totul extraordinar. Și apoi a urmat înlocuirea prim-ministrului liberal Campbell-Bannerman cu Asquith-Grey. Lloyd George trebuia, bineînțeles, să fie în guvern! Doar oamenii se convinseseră deja: Lloyd George este un om care poate orice. Un autentic reprezentant al timpului, astfel încât i s-a dat postul cel mai important: a fost făcut ministru de finanțe. Așadar Lloyd George a devenit acum ministru de finanțe.

Acum, gândiți-vă: cu întreg specificul vârstei de 27 de ani pe care l-a păstrat, cu toate impulsurile afective ale elementului celtic, cu toate reacțiile afective pe care le trăise atunci când, ca băiat desculț, trebuia mereu să-l salute pe moșier – care ulterior nu a mai fost ales în parlament neîntrunind majoritatea –, cu toate impulsurile afective față de tot ce înseamnă privilegii și cele asemănătoare – pentru că el nu îmbătrânea, el a rămas ceea ce devenise până la vârsta de 27 de ani –, cu toate acestea a devenit acum Lloyd George ministru de finanțe. Până atunci existase în Anglia de-a dreptul un elixir magic pentru toate afacerile financiare: este ceea ce se numea legea tarifelor. Legislația fiscală era, de fapt, o lege a tarifelor și aceasta consta în aceea că tot ceea ce era privilegiat era impozitat pe cât posibil de puțin, și că prin întreaga legislație a tarifelor se favoriza pauperizarea în cea mai eminentă măsura. Se poate spune, dacă vrem să căutăm pe undeva o școală pentru acea metodă de a adresa invective pe care o aplică acum anumite ziare englezești împotriva germanilor, dacă vrem să căutăm undeva o școală care trebuie urmată în acest sens, ea se află acolo, când a apărut prima dată Lloyd George cu proiectul său cu totul nou al bugetului. Atunci, jurnaliștii englezi au trecut printr-o astfel de școală, acoperindu-l cu invective pe Lloyd George împreună cu imposibilul său buget. I s-au reproșat toate lucrurile posibile, reproșuri care au aflat o intensificare doar acum, în sfera pe care v-am indicat-o. Și cea mai violentă opoziție a găsit-o omul chiar în parlament, unde stătea întotdeauna în așa fel încât buzele sale știau să se strângă într-un anumit sarcasm, constant, dar mereu mai departe cu mâna după ureche, cu ochii puțin convergenți dar strălucitori, cu un calm și o certitudine absolute. Căci acest bărbat se încadrase ca om în prezent. Înaintea lui au mai existat miniștri ai finanțelor, fabricanți de bugete, care au fabricat bugete care purtau un nume sau altul; dar bugetul lui Lloyd George era atât de individual, încât în Anglia el se numea pur și simplu bugetul Lloyd-George. Atât de mult era crescut acest om din prezentul însuși, și într-un mod atât

de reprezentativ s-a încadrat în el. Și pentru el nu exista o altă școală decât viața. El a reunit laolaltă tot ceea ce putea fi adunat din experiențele de impozitare din America, Franța, Germania, și a încercat să le valorifice. Așadar chiar și în studiile sale, în studiile sale desfășurate asupra vieții, el nu se ia după cărți, ci după ceea ce oferă însăși societatea în prezent. Cu adevărat foarte interesant, într-un totu remarcabil! Dar acum, gândiți-vă cum se simte Lloyd George în acest prezent al său, că într-un an, când a trebuit să prezinte bugetul avea un anumit deficit. Niciodată până acum nu se comportase cineva în privința unui deficit, altfel decât acoperindu-l, așadar creând un fond pentru acoperirea lui. Lloyd George a spus: Da, este un deficit aici, dar îl lăsăm, nu facem nimic pentru a-l compensa, căci prin ceea ce am făcut, diferitele ramuri cărora aceste măsuri le-a fost în beneficiu, vor prospera așa încât pur și simplu prin această prosperare a diferitelor ramuri ale vieții se va acoperi deficitul la timpul potrivit. Așadar, acest om a știut și să trăiască cu viața. El și credea în viață, pentru că se simțea ancorat în viață. Și, cel mai important: unii cred în viață, dar încetează să creadă atunci când treaba începe să meargă prost. Iar treaba pe care tocmai v-am expus-o, a mers prost. Deficitul s-a menținut, nu s-a constituit nici un fond de acoperire și lucrurile au mers prost. Lucrurile nu au prosperat așa cum spusese el din pură încredere. Dar el a rămas calm, căci era profund ancorat în viața prezentului. Și ce s-a întâmplat? Trei dintre cei mai mari și mai bogați dușmani ai săi au murit. Erau cei mai puternici opozanți ai săi pentru modul în care întocmise legea impozitului, lege pentru care a fost numit jefuitor al lorzilor englezi; este una dintre expresiile care i-au fost aruncate în față. Așadar trei dintre cei mai puternici dușmani ai săi au murit. Dar el ridicase mai înainte taxa pe succesiune atât de mult, încât – puteți să o numiți acum o coincidență –, din taxele pe succesiune ale celor mai puternici adversari ai săi s-a încasat atât de mult încât s-a acoperit deficitul.

A fost remarcabil cum încetul cu încetul s-a întors treptat foaia, cum lumea a început treptat să-l laude pe Lloyd George. Fără îndoială, el trăiește într-adevăr prin ceea ce ia formă din raportarea la propria sa natură și la mediul înconjurător, și nu putem să ne gândim la nimic altceva care să meargă împreună mai bine decât omul care rămâne la vârsta de 27 de ani și omenirea la vârsta de 27 de ani. Când el ajunge la vârsta de 28, 29 de ani ș.a.m.d., și a prezentat bugetul pentru 1909 desigur că era de fapt mai în vârstă atunci, dar conform teoriilor pe care le-am prezentat, el continua să aibă vârsta de 27 de ani. Și când el este astfel acordat la ceea ce îl înconjoară în omenire și are puterea de a trăi în mod conștient această armonie, atunci întâmpină și forța care se poate manifesta împotriva. Și așa s-a ajuns iar și iar, deoarece Lloyd George a introdus înnoiri în toate domeniile asupra cărora avea influență, toate îndreptându-se în direcția de a combate pauperismul, de a combate anumite lucruri care erau cu adevărat daune sociale de cel mai rău tip în Anglia, că a fost dușmănit și atacat. Uneori trebuia să asculte discursuri lungi de zece ore, intervenind iar și iar; cei mai puternici bărbați din parlament își pierdeau monoculul, dacă aveau, așa de violent răbufneau ocărându-l. Lloyd George rămânea liniștit, răspundea timp de zece ore dacă trebuia, cu perspicacitatea sa dialectică promptă, nimerind pretutindeni la țintă cu sarcasmul său. Și în acest mod a reușit el să fie adoptate legi cu efect profund, adânc în viața socială: o lege pensiilor, o lege a asigurărilor sociale și legi de acest fel, care au acționat în mod igienic, care au acționat în mod util împotriva patimii beției, etc. Așadar omul acesta, ca reprezentant al prezentului, a luat în piept opoziția, s-a opus tuturor ne-reprezentanților.

Acum, dacă vrem să înțelegem pe deplin lucrurile, trebuie să mai adăugăm la acestea un alt adevăr fundamental. Trebuie să ne fie limpede că în prima perioadă protohindusă, se află în special în dezvoltare pentru omenire trupul eteric, apoi, în perioada protopersană trupul senzitiv, în cea egipteano-caldeeană sufletul

rațiunii sau al simțirii; acum este sufletul conștiinței. Dar toate celelalte popoare nu se află în epoca actuală în situația englezilor, care, dintre toate popoarele Pământului, sunt făcuți exact pentru sufletul conștiinței. Noi știm: sufletul senzitiv se dezvoltă prin popoarele italian și spaniol, sufletul rațiunii sau al simțirii prin popoarele franceze, sufletul conștiinței prin englezi, Eul prin noi, în Europa Centrală, și Sinea spirituală se pregătește prin ruși. Așadar englezii sunt într-o anumită măsură reprezentanții prezentului materialist, care este legat de dezvoltarea sufletului conștiinței. Lloyd George este, la rândul său, legat în mod intim de aceasta, așa spune, este predestinat în orice direcție, să fie reprezentativ pentru prezent. Faptul de a avea vârsta de 27 de ani în cadrul poporului englez care are vârsta de 27 de ani, spune infinit de mult! De aceea, ceea ce a spus el nu este ca și cum ar fi vorbit numai din evoluția generală a omenirii în prezent – luată în sensul că nu dorește să o ducă mai departe, ci dorește să impună cu o forță de taur tocmai ceea ce are ea în prezent –, ci în plus a fost rostit de un englez reprezentativ. Așadar sufletul poporului englez, exprimat de un om reprezentativ al prezentului!

Așa a acționat el începând din anul 1890, de la vârsta sa de 27 de ani. Pretutindeni, în ceea ce s-a manifestat din punct de vedere social în Anglia, se găsesc urmele lui Lloyd George. De aceea nu trebuie să ne minunăm că tocmai în anii care au precedat nemijlocit războiul se auzea de la el că englezii nu trebuie să se lase buimăciți de cei care, ca niște furii ale războiului, le împuiau continuu urechile englezilor că germanii vor să invadeze Anglia; că ei nu trebuie să creadă asemenea lucruri, că nu ar trebui să dea din fiecare penny ce se duce la stat, jumătate de penny pentru înarmare. Acestea au fost rostite întru totul din atitudinea lăuntrică a englezilor și a omului lor reprezentativ. Acestea au fost, de asemenea, rostite întru totul din idealul vârstei de 27 de ani. Căci celelalte lucruri erau toate reminiscențe ale altor idealuri, ale altor vârste omenesti. Lloyd George își exprima prezentul său nemijlocit, prezentul nemijlocit nerăzboinic, la care tocmai

ajunsesse poporul englez. Trei trepte, spunea el, există care duc la ruină, și de aceste trei trepte oamenii trebuie să se ferească. El a bătut moneda cu aceasta iar și iar oamenilor. Cea dintâi treaptă către ruină este bugetul pentru înarmare, a doua este înarmarea, a treia este războiul. Acesta a fost moto-ul lui Lloyd George: La ruină, oamenii sunt conduși în primul rând prin bugetul pentru înarmare, în al doilea rând prin înarmare, în al treilea rând prin război.

Acum, gândiți-vă: acest om, care în afară de aceasta a visat și la idealul tipic abstract al vârstei de 27 de ani al unui tribunal mondial de arbitraj, acest om și-a lăsat, ca să spunem așa, în perioada liberală a Angliei, pecetea asupra tot ceea ce Anglia liberală a putut să-și dea tocmai prin liberalism, tocmai printr-un om reprezentativ. Acum, de toate acestea pe care vi le-am expus în privința lui Lloyd George, ține faptul că este că el este omul reprezentativ al vârstei de douăzeci și șapte de ani. De aceea el va avea în sine, în mod corect, cu tot ce v-am spus până acum, tot ceea ce este reprezentativ pentru englezime și, de asemenea, ceea ce este bun pentru englezime și prin care englezimea poate fi utilă lumii. Dar el nu este în stare să înainteze cu această vârstă a sa. Este în sensul celor pe care vi le-am expus eu faptul că el se oprește la vârsta de douăzeci și șapte de ani. Așadar dacă intervine ceva care acționează din alte vârste omenesti, el este imediat luat pe sus, pentru că nu are nicio legătură cu acestea. Căci cum ar putea el, care respinge ceea ce viața nu dă de la sine, să aibă o legătură cu ceea ce provine din alte unghere ale evoluției omenirii? Și de aceasta se leagă ceea ce este un adevăr absolut pentru acela care privește astăzi în culisele istoriei lumii, chiar dacă acest adevăr este atât de puțin recunoscut: pentru ceea ce trăiește la suprafața poporului englez, pentru specificul poporului englez, pentru ceea ce vroia englezimea ca atare, pentru aceasta este Lloyd George reprezentantul. Și aceasta voia mai presus de toate ceea ce se află în sensul cuvintelor: la ruină conduc în primul rând bugetul pentru înarmare, în al doilea rând înarmarea, în al treilea rând războiul; adică nu voia război. Căci în

ciuda faptului că în esență războiul nu a fost împiedicat de Anglia, așadar nici generat, este totuși adevărat că el a fost generat de forțe pe care trebuie să le vedem de-a dreptul ca forțe oculte, pe care trebuie să le vedem tocmai drept acele forțe care trag sforile, precum cu niște marionete, cu oamenii aflați la conducere. Aș spune că putem dovedi momentele în care au intervenit aceste forțe oculte, în care aceste forțe oculte au apucat sforile manipulându-i pe oamenii care conduceau, care conduceau în mod aparent. Cei care au provocat războiul pornind din Anglia stau în spatele acelor care sunt pe post de oameni de stat cu numele. Și ei acționează din impulsuri care nu sunt deloc impulsuri ale vârstei de 27 de ani, ci provin din vechi tradiții ale omenirii, care au izvorât din cea mai temeinică cunoaștere a forțelor popoarelor Europei, din cunoașterea a tot în privința a când și în ce diversele popoare, diversii oameni, diferitele conduceri ale statelor pot fi puternice sau slabe, dintr-o cunoaștere exactă, intimă, a lucrurilor, dar dintr-o cunoaștere care a curs secole de-a rândul pe canale într-un totuș tainice și care trăiește tot tainic, căci aceia care o posedă doar i-au luat de sfori pe ceilalți fără ca aceștia să știe că sunt manipulați. Astfel încât un *Grey* [4], un *Asquith* [5] au fost în realitate doar marionete, care au crezut ei înșiși până la începutul lui august 1914 că pentru Anglia nu va veni nici un război, că ei vor să facă totul ca să nu poată veni nici un război, și care s-au trezit brusc trași și împinși de forțe oculte. Față de aceste puteri [6], care-și au originea în cu totul alte personalități decât cele ale căror nume sunt menționate, față de aceste puteri care acționau din cu totul alte vârste omenesti, pentru că acționau din vechi tradiții și au luat aceste vechi tradiții în slujba egoismului englez, față de aceste impulsuri Lloyd George, care rămâne la vârsta de 27 de ani, este și el doar o marionetă. Și ceea ce acționează sub influența acestor puteri va fi un val care în Anglia trece și peste Lloyd George, care este un mare om, dar chiar de aceea un reprezentant, într-un totuș un reprezentant al prezentului. În timp ce în spatele acestor impulsuri care stau în Anglia la baza acestui

război se află o cunoaștere precisă a impulsurilor popoarelor și statelor europene, astfel încât cel care știa ce se petrece în Anglia știa și că ceea ce domnește acum drept cuvânt de ordine reprezentativ a domnit deja ca idee, care trebuia să se înfăptuiască, în anii '80, '90.

Acela care știa ce spun cei care vorbeau într-adevăr în Anglia despre politica viitorului, care vorbeau din cunoașterea ocultă a devenirii popoarelor europene, acela știa că ei vorbesc în felul următor: Imperiul rus va pieri în privința raporturilor sale de stăpânire, pentru ca poporul rus să poată trăi. La sfârșitul anilor 80 exista deja formula pentru ceea ce s-a înfăptuit în martie 1917 drept revoluție rusă, și existau, de asemenea, firele prin care a fost condusă și ghidată aceasta. Dar aceste lucruri erau știute numai de acel mic cerc care prin ceea ce întreprindea în mod tainic a devenit mai în vârstă de vârsta pe care o avea Lloyd George. Toate evenimentele din Balcani au fost întipărite în formule de acei oameni pe care îi putem numi „oamenii din fundalurile întunecate”. Este tocmai destinul omenirii ca astfel de lucruri să trebuiască să fie trăite. Căci atunci când a intervenit venind tot din Anglia ceva cu totul diferit decât esența engleză propriu-zisă, care fusese reprezentată prin Lloyd George, atunci Lloyd George – care atâta timp cât a fost el însuși, a văzut din cele mai profunde impulsuri ruina omenirii în bugetul pentru înarmare, înarmare și război –, când a devenit marioneta acelor care trăgeau sforile din spatele scenei, a devenit ministru al munițiilor! El și-a menținut numai capabilitatea. A devenit un ministru al munițiilor capabil. Omul care vorbise împotriva armamentului din convingerea cea mai lăuntrică, a înfăptuit ca Anglia să fie la fel de înarmată ca celelalte țări.

Vedem aici întâlnirea reprezentantului prezentului ce rămânea la vârsta de 27 de ani cu puterile întunecate care pot fi în culisele evoluției omenirii, care răstoarnă chiar și convingeri profund înrădăcinate, pentru că ceea ce trăiește doar aici în cadrul lumii sensibile este întotdeauna dirijat din spiritual și poate fi așadar dirijat

și dintr-un spirit care acționează în sensul egoismului unui anumit grup. Probabil că au existat puține cazuri în lume în care convingerile să fie așa răsturnate în opusul lor, cum au fost răsturnate convingerile lui Lloyd George de către puterile aflate acum în spatele său. De ce? Pentru că aceste convingeri se înrădăcinau în mod absolut în ceea ce fusese pregătit pentru momentul prezentului în cadrul specificului vârstei de 27 de ani. Atât timp cât specificul vârstei de 27 de ani al unei individualități omenеști acționa în interiorul omenirii având vârsta de 27 de ani, ele se armonizau pe deplin; în clipa în care a intervenit ceea ce se baza pe studii străvechi, pe o înțelepciune străveche, lucrurile s-au întors cu susul în jos tocmai din cauză că ele se înrădăcinau numai în prezent.

O conexiune interesantă, o conexiune extrem de interesantă! O conexiune care cred că ne explică multe despre procesele prezentului, care ne îndepărtează de la a judeca după simpatie și antipatie, făcându-ne posibil să ne formăm o judecată asupra a ceea ce se petrece, pe baza realităților și a mersului evoluției omenirii. Căci abia atunci când știm cum sunt ancorate în întreaga evoluție a omenirii lucrurile care se petrec, abia atunci înțelegem gravitatea anumitor evenimente. Dar înțelegem, de asemenea, cât de necesar este să privești în interiorul a ceea ce se petrece în culisele istoriei exterioare a lumii. Da, până la vârsta de 28 de ani a omenirii, până în secolul XV, omenirii i-a fost îngăduit să se dezvolte în așa fel încât oamenii să nu se implice în impulsurile spirituale conducătoare de care depinde istoria. În ziua de azi este necesar ca oamenii să cunoască ceea ce acționează, ceea ce acționează realmente ca impulsuri sub suprafața lucrurilor. Și de acest lucru avem nevoie în special în Europa Centrală. Căci mai întâi trebuie să cunoști dușmanul în toate puterile sale, dacă vrei să te aperi de el în mod corect. Nouă ne este necesară cunoașterea celor ce se petrec. Dar nu există nicio altă posibilitate să privim în mod real în substratul actualei evoluții a omenirii decât prin legile pe care ni le clarifică știința spirituală în privința acestei evoluții a omenirii.

Noi înțelegem timpul nostru până în ființele omenști individuale numai dacă putem să îl înțelegem pornind din spirit.

La astfel întrebări: Cum se face că o personalitate atât de enigmatică cum este acest Lloyd George, se află exact în acest loc? trebuie să răspundem, pentru că noi trebuie să știm cu ce avem de-a face. Dar în ziua de azi cunoaștem omul individual, chiar dacă este reprezentativ pentru omenire, numai prin știința spirituală. Și la acest Lloyd George totul va fi de interes, așa cum a fost și până acum. Interesant a fost fiecare pas pe care l-a făcut el începând din anul 1890. Interesant a fost modul în care a stat el în fundal la izbucnirea războiului, cum a fost propulsat la suprafață, cum a devenit apoi un fel de ax în jurul căruia se învârt multe în lume, în jurul căruia se învârtie chiar și celălalt bărbat având vârsta de 27 de ani, Wilson. Și interesant este cum interioritatea lui Lloyd George a trebuit să eșueze în fața forțelor și puterilor spirituale, cu toate că acestea erau dubioase. Și interesant va fi să vedem cum va cădea cândva Lloyd George [7] și ce devine viitorul său. În privința aceasta trebuie să așteptăm.

CONFERINȚA a VIII-a

Berlin, 24 iulie 1917

Pe lângă conținutul celor pe care aş dori să le ilustrez prin aceste considerații, aş dori să fac vizibil prin aceste considerații că în sensul spiritual-științific adevărul este ceva viu. Și pare să fie necesar în special în prezent să dobândim un sentiment în privința a ceea ce înseamnă de fapt: Adevărul este ceva viu. Căci, vedeți dumneavoastră, ceva viu este într-un fel la un moment dat, și altfel în alt moment. Da, ceva viu poate să nu existe deloc într-o anumită formă precisă la un moment dat, iar la alt moment are o anumită formă. Ceva viu, ca om, atunci când este copil, nu este încă deloc bătrân. Ceva viu este într-o continuă transformare. Și acel om care poate își va desfășura activitatea în ultimele decenii ale secolului XX, este așa, încât acum încă nu putem vorbi despre el ca despre ceva care există pentru planul fizic. Toate acestea sunt adevăruri banale, de la sine-înțelese. Dar ele încetează să fie banale dacă învățăm să nutrim într-adevăr în noi sentimentul că Adevărul este ceva viu.

V-am vorbit ultima oară aici despre ființa unui anumit om de stat al prezentului, despre Lloyd George. Dacă cineva ar fi vrut să povestească aceleași lucruri în Anglia anului 1890 – cu excepția celor biografice, cu excepția celor pur exterioare, faptice, care la vremea aceea nu ar fi putut fi povestite pentru că se petrecuseră doar în cea mai mică parte, deci atunci când Lloyd George avea 27 de ani –, așadar dacă ar fi vrut să vorbească pe atunci despre întreaga semnificație a acestei vârste de 27 de ani, cum am făcut-o noi cu opt zile în urmă, acesta ar fi fost în sens spiritual-științific o absurditate. Nu ar fi putut și nu ar fi trebuit să o facă.

Adevărul este pentru oameni de cele mai multe ori ceva despre care ei cred că poate fi exprimat în același mod oricând, în orice timp. Dar nu este cazul, de îndată ce este vorba de anumite adevăruri mai înalte.

Întreaga viziune asupra vârstei omului în raport cu vârsta omenirii este, ca să spunem așa, abia acum coaptă pentru a fi spusă. Căci adevărul în acest sens trebuie să fie în același timp ceva activ. Este suficient să luați în considerare doar aspectul exterior, care constă în aceea că, dacă ar fi vorbit cineva în 1890 despre Lloyd George, pe când avea vârsta de 27 de ani, și tot programul său de viață – așa cum s-ar fi putut face în anumite limite, dacă ar fi trebuit să se facă –, atunci s-ar fi procedat aproximativ ca atunci când s-ar fi vrut sădirea unei anumite plante în pământ iarna, în timp ce ea ar trebui sădită în pământ doar în altă perioadă a anului. La asemenea adevăruri important este nu doar ca ele să nu ajungă la sufletul nostru în formă abstractă, ci ca ele să ajungă la sufletul nostru la timpul în care pot fi eficace. Este ceva care nu e valabil numai pentru adevărurile istorice, pentru adevărurile care se referă la marea evoluție a lumii, ci ceva care se aplică întru totul adevărului în privința eficienței sale asupra sufletul omenesc individual. Eu am dat câteva îndrumări în acest sens deja de data trecută.

Trebuie să menționez iar și iar aceasta din motivul că noi ne aflăm într-adevăr în prezent într-o stare de tranziție a conceptului de Adevăr. Știința spirituală trebuie să creeze o anumită stare în înțelegerea Adevărului. Într-o anumită măsură, raportul omenirii față de Adevăr trebuie să se schimbe într-o anumită privință, trebuie să treacă printr-o anumită dezvoltare.

Am indicat data trecută că sufletul omenesc individual poate ajunge cu ușurință să simtă, în special în prezentul nostru, că este nemulțumit. Și, pentru început, vrem să ne ocupăm de nemulțumirea sufletului omenesc, prin anumite reprezentări. Știm, desigur, că sufletul omenesc are nevoie de anumite reprezentări despre lume, despre propria sa ființă, despre probleme fundamentale ca aceea a nemuririi, despre prolema evoluției lumii. Sufletul omenesc are nevoie de reprezentări cu care cumva să poată trăi. Dacă el nu poate dezvolta asemenea reprezentări, dacă el nu poate dezvolta în această

privință decât reprezentări nesatisfăcătoare, atunci rămâne într-o stare de nemulțumire, oarecum într-o stare maladivă. Căci într-o asemenea stare maladivă sunt multe suflete ale prezentului, mai multe decât vor ele să admită. Și vor fi mult mai multe astfel de suflete în viitorul apropiat, decât ne putem imagina în ziua de azi, dacă oamenii nu vor să se îndrepte înspre o asemenea umplere a sufletescului cum poate veni printr-o știință spirituală.

Natura în funcționarea și esența ei este în multe privințe o imagine a celor mai înalte și mai tainice procese; trebuie numai să luăm conceptul de imagine în sens corect, să nu-l lăsăm să degenereze într-un concept materialist. Aceasta ni se poate arăta în următoarele. Oamenii tind cu ușurință să obțină o anumită sumă de reprezentări, despre care pot spune: Ele îmi satisfac sufletul, dau sufletului meu ceva cu care el poate trăi. – Cel mai mult își doresc oamenii reprezentări „de-a gata”. Atunci când este cazul să sfătuiești pe cineva care are reprezentări nesatisfăcătoare în sufletul său, și prin urmare un suflet nesatisfăcut, el are adesea impresia că ar trebui să-i recomanzi una sau alta, o carte sau ceva de acest gen, pe care să o parcurgă într-un timp relativ scurt, pentru ca să aibă apoi ceva care îi satisface sufletul, cu care să poată trece mulțumit prin restul vieții sale. Pentru cel care recunoaște chiar și numai puțin în sine esența adevărului viu, o asemenea presupunere este ca și cum ar veni cineva cu cerința să i se dea, ca om viu, o mâncare pe care să o poată mânca și care să-i mențină apoi organismul pentru tot restul vieții sale. Ar vrea să-i dai ca sfat ceva pe care el să-l poată ingera astfel încât de acum înainte să nu mai aibă nevoie să mănânce. Acesta este, desigur, o absurditate. Aveți aici o imagine din natură a ceea ce se poate da, de fapt, numai spiritual. Știința spirituală nu poate da omului ceva pe care el să-l preia așa o singură dată și să-i fie suficientă de-a lungul întregii sale vieți. Eu am spus adesea: Nu există un mod de a vedea lumea în buzunarul de la vestă, nu există o versiune prescurtată a unui mod de a vedea lumea, ci știința spirituală pune în locul conceptelor

încheiate, al reprezentărilor încheiate, ceva care trebuie să fie mereu supuse unor noi și mereu noi procesări de către suflet, cu care sufletul trebuie să fie împreună mereu din nou, în moduri mereu noi. Adevărurile exterioare, așa cum ni le dau științele naturii, atunci când avem o memorie bună, le primim și apoi le avem. Dar așa nu poate fi în cazul adevărurilor spiritual-științifice. Căci adevărurile natural-științifice sunt date în concepte care sunt într-o oarecare măsură moarte. Legile naturii ca noțiuni, concepte, sunt moarte. Adevărurile spiritual-științifice trebuie date în concepte vii. Dar dacă condamnăm adevărurile spiritual-științifice să devină concepte moarte, ceea ce înseamnă, dacă vrem să le luăm așa cum luăm adevărurile naturale, atunci ele nu sunt o hrană pentru suflet, atunci ele sunt pentru suflet pietre, care nu pot fi prelucrate.

Este remarcabil cum evoluția spirituală a secolului XIX a lucrat totuși într-o anumită direcție în sensul a ceea ce ar trebui să fie și să devină știința spirituală în timpul nostru. Dar în ultimele decenii mult din ceea ce a fost elaborat astfel, a fost îngropat și uitat. Aș dori să vă indic astăzi ceva cu titlu introductiv: Mult a fost greșit înțeles în a doua jumătate a secolului XIX, ceea ce, de exemplu, a fost numit „pesimismul lui Eduard von Hartmann”. Și totuși, pesimismul lui Eduard von Hartmann, de fapt, nu are sensul așa cum a fost el interpretat în mod obișnuit, pentru că la această interpretare s-a pornit de la șablonul conceptual: Pesimismul este viziunea că lucrurile lumii nu ar fi pe deplin bune, că ele ar fi nesatisfăcătoare, așadar că de fapt lumea ar fi rea. Și așa au judecat oamenii, conform cu acest concept pe care și l-au format despre pesimism, și filosofia lui Hartmann cu conceptul ei de pesimism. Nu ai putea niciodată să o apreciezi corect privind din acest punct de vedere. Și în ziua de astăzi este încă dificil să-ți clarifici despre ce este vorba, căci tocmai în acest domeniu, aș spune, este vorba de ceva de-a dreptul radical, dar ceva radical ce trebuie să se desfășoare în adâncurile sufletului omenesc.

Orice copil de școală învață în ziua de azi la fizică despre conceptul de impenetrabilitate a corpurilor. Copiii trebuie să-l învețe acest lucru în așa fel încât, atunci când profesorul întreabă: Ce este impenetrabilitatea?, să spună: Impenetrabilitatea constă în aceea că într-un loc în care este un corp, nu poate fi un altul în același timp. Impenetrabilitatea fizică! În ziua de azi oamenii nu se pot gândi deloc că poate vor trebui să-și schimbe modul de gândire asupra unor astfel de lucruri. În legătură cu aceasta vreau să expun doar pe scurt despre ce este vorba. În vremurile viitoare nu se va mai spune: Impenetrabilitatea constă în faptul că într-un loc unde se află un corp, nu mai poate fi alt corp în același timp –, ci se va spune: Corpurile care au proprietatea că în locul în care se află unul nu poate fi un altul în același timp, sunt corpuri fizice, ființe fizice, care așadar au asemenea proprietăți încât, atunci când ocupă un anumit spațiu, exclud din acel spațiu o altă ființă de același tip. – Caracteristica de bază a definiției se va schimba. În timpurile viitoare nu se va mai porni de la conceptul dogmatic, ci va trebui să se pornească de la viața nemijlocită. În ziua de azi se vorbește mult de faptul că oamenii au depășit vechea dogmă a credinței și altele asemenea. Viitorul va arăta că în privința formării mai subtile de concepte, nici un timp nu a fost atât de închistat în dogmatism ca timpul nostru. Suntem întru totul ticsiți de dogmatism, în special științele noastre, dar și mai mult gândirea noastră publică; nimic nu este mai ticsit de dogmatism, de exemplu, decât gândirea noastră politică.

Dacă luăm în mod viu conceptul de pesimism – și acum doar în privința conceptului de pesimism al lui Hartmann –, rezultă ceva de genul următor. *Eduard von Hartmann* [1] spune: Există mulți oameni care tind spre fericire; ei tind spre satisfacția nemijlocită din sufletul lor și numesc aceasta fericire. Dar aceasta nu poate întemeia niciodată o existență demnă de om în sensul cel mai înalt, căci simpla aspirație spre satisfacerea propriei ființe nu ar duce la nimic altceva decât la închiderea propriei ființe față de lumea exterioară. Aceasta ar

conduce la un egoism mai mult sau mai puțin grosolan sau subtil. Nu poate fi aceasta sarcina omului, să tindă doar înspre satisfacerea ființei sale, ci trebuie să fie sarcina omului să-și încadreze ființa vie în întregul proces al lumii, să se dăruiască procesului lumii, să colaboreze cu el, să conlucreze la procesul lumii. El ar fi reținut de la aceasta dacă în vreun moment al vieții sale ar putea fi satisfăcut în sensul cel mai deplin de existența exterioară sau de armonia interioară. Numai atunci năzuim să lucrăm în continuare noi înșine împreună cu procesul formator al lumii, când nu suntem satisfăcuți de nicio stare de lucruri. Acesta însă este pesimismul [2] în sentiment. Dacă nu am avea acest pesimism – este de părere Eduard von Hartmann –, de a nu fi satisfăcuți de nicio stare prezentă, atunci ne-ar lipsi impulsul să conlucrăm cu evoluția. Astfel, Eduard von Hartmann trebuia să se exprime încă foarte filosofic și să spună că el reprezintă evoluționismul empiric, pentru a argumenta cu aceasta evoluționismul teleologic. Dar se vede că aici pesimismul devine într-o anumită măsură altceva decât atunci când se pornește de la conceptul dogmatic al pesimismului și se trag concluzii din el. Cu acest concept al pesimismului, pe care nu vreau să-l expun acum în continuare, Eduard von Hartmann se află deja într-un anumit sens pe drumul care trebuie să fie bătut de știința spirituală.

Căci această știință spirituală ne arată cu mult mai mult! Această știință spirituală ne arată ce anume ar fi de fapt, pentru viața noastră sufletească, o reprezentare pe deplin satisfăcătoare. O reprezentare pe deplin satisfăcătoare este pentru viața noastră sufletească exact același lucru cu un aliment exterior – pe care nici nu putem să-l numim aliment – pe care l-am mânca, și pe care nu am avea posibilitatea să-l digerăm, ci l-am purta în noi nedigerat. Este într-adevăr așa, că cineva care ia o carte de *Trine* [3] sau de *Johannes Müller* [4] și ar vrea să fie satisfăcut cu aceasta, are aceeași năzuință ca cineva care ar vrea să preia un aliment pe care să-l poată purta acum cu sine în corpul său. Da, însă dacă nu îl poartă cu sine, atunci

este digerat, dar în felul acesta dispare, se dizolvă ca entitate. Însă aceasta nu se întâmplă la nici una dintre reprezentările noastre pe deplin satisfăcătoare. O reprezentare pe deplin satisfăcătoare ne rămâne mereu, dacă îmi este îngăduit să spun așa, în stomacul sufletului. Și cu cât credem noi mai mult că avem într-un moment dintr-o reprezentare, cu cât credem mai mult că putem absorbi dintr-o reprezentare oarecum satisfacția, spre voluptatea noastră sufletească, cu atât mai mult vom vedea că, dacă vrem să trăim o vreme numai cu această reprezentare, ea nu ne mai poate satisface, ci ea se dezvoltă în așa fel în noi încât ne plictisește, ne face să simțim că ne-am săturat de ea, ș.a.m.d.

De aceasta este legat ceea ce i se reproșează adesea științei spirituale, așa cum o susținem noi aici. Această știință spirituală, așa cum o susținem noi aici, caută totodată la reprezentările pe care le dezvoltă față de lume, mereu noi puncte de vedere. Ca să spunem așa, noi am putea vorbi mereu pentru că am găsi mereu noi și noi puncte de vedere. Aceasta numesc apoi unii oameni „contradicții”. În realitate este vorba de faptul că lucrurile iau o formă nouă care indică caracterul viu al acestor adevăruri spiritual-științifice. Concepte încremenite, de felul cum suntem obișnuiți în ziua de azi, această știință spirituală nu poate da. Ea poate prezenta realități spiritual-științifice în mod univoc, dar ceea ce trebuie să ne satisfacă ca conținut al viziunii asupra lumii, aceasta este dat de ea în concepte vii, care trebuie asimilate de noi iar și iar. Cel care preia aceste concepte va găsi, dacă le lasă să-i străbată o dată sufletul, că ele îi spun una; dacă le lasă să-i străbată altă dată sufletul, aceleași concepte îi spun cu totul altceva. Și iarăși îi spun cu totul altceva dacă le lasă să-i străbată sufletul în starea de bucurie, de fericire, sau dacă le lasă să-i străbată sufletul în starea de tristețe, de suferință. Dar dacă le-a cuprins corect în însuflețirea lor, ele îi spun întotdeauna ceva. Pentru că aceste concepte spiritual-științifice sunt menite nu numai să dea doar o imagine, ci pentru că ele sunt menite să stabilească o legătură

vie între sufletul omenesc și întreaga lume nesfârșită; și pentru că lumea este nesfârșită, ele nu pot fi niciodată complet epuizate, ci sunt nesfârșite. Ele trebuie să stabilească întotdeauna, în fiecare caz individual, o legătură între suflet și lume. Dar noi trebuie să ne păstrăm oarecum receptivitatea liberă pentru tot ceea ce se poate apropia de noi venind din lume și, mai presus de toate, noi trebuie să ne obișnuim în gândire cu faptul că anumite concepte principiale, fundamentale, care în ziua de azi li se par oamenilor de la sine-înțelese, nu se vor mai putea folosi deloc în viitor. Luați nenumărate filosofii: găsiți aproape mereu apărând în aceste nenumărate filosofii problema existenței. Existența unitară este ceva ce apare iar și iar. Și deja din modul cum se pune această problemă izvorăsc nenumărate imposibilități pentru sufletul omenesc. Aș dori tocmai prin aceste conferințe să provoc în dumneavoastră un sentiment, că tot ceea ce desemnăm noi drept existență, sau ceea ce atribuim noi lucrurilor, ființelor, ca existență, se află într-o relație vie cu devenirea și, mai precis, într-o relație particulară cu devenirea. În realitate nici vechea afirmație a lui Parmenides despre existența încremenită și nici cea a lui Heraclit despre devenire nu sunt adevărate. În lume este existență și devenire, numai că: devenirea este vie, existența este mereu moartă; și fiecare existență este un cadavru al devenirii. Dacă găsiți pe undeva o existență, de exemplu natura ce se întinde în jurul nostru, știința spirituală vă spune în acest sens: Această existență – puteți citi aceasta în **Știința ocultă** [5] – a luat naștere prin aceea că a existat cândva o devenire, și această devenire a lăsat în urmă cadavruul său, ceea ce ne înconjoară în prezent ca existență. Existența este moartă, devenirea este vie!

Remarcabil este faptul că acest lucru își găsește o importantă aplicare în viața sufletului. Dacă vrem să avem în suflet satisfacție printr-o anumită reprezentare încheiată, sau printr-un șir de reprezentări încheiate, atunci vrem să avem satisfacție printr-o existență. Și nu putem! Noi putem fi mulțumiți doar printr-o

devenire, putem avea satisfacție doar prin ceea ce acționează asupra sufletului nostru în așa fel încât, asimilându-l în sufletul nostru, el devine inconștient, dar prin aceea că se unește cu sufletul nostru, ne stimulează iar și iar să punem astfel de întrebări despre veșnica devenire. Este desigur un aspect care și el iarăși îi face pe mulți nemulțumiți de știința spirituală, pentru că ei ar vrea să aibă ceva încheiat, gata făcut. În timp ce știința spirituală poate da doar o îndrumare relativ la „cum se mănâncă spiritualul” – dumneavoastră mă veți înțelege –, oamenii vor să aibă mâncare „de-a gata”. Este ceva de care timpul nostru trebuie să țină cont, pentru că el este complet îmbibat de sentimentul contrar față de ceea ce este necesar.

De ce este plin timpul nostru? Timpul nostru este plin de sentimentul complet opus, de sentimentul că omul ar trebui să preia în sine pe cât de repede posibil o viziune încheiată asupra lumii. Mult din ceea ce, așa spune, trăiește maladiv în sufletul nostru își va putea avea vindecarea numai prin aceea că oamenii dobândesc interes pentru trăitul în mod viu cu adevărul, și nu dezvoltând pofta de adevăruri „de-a gata”. Adevăruri clar conturate, acelea care se exprimă în concepte încheiate, se referă întotdeauna la ceva din trecut. Ceea ce este imprimat în concepte încheiate este întotdeauna referitor într-un fel sau altul la ceva trecut. Acel adevăr pe care trecutul într-o anumită măsură l-a lăsat deoparte, îl putem asimila în noi, el trăiește atunci în noi; și trăind în noi, noi trăim cu adevărul.

Acum timpul nostru este, în această privință, în mijlocul unui proces de transformare, și acest proces de transformare ni se arată într-un contrast polar remarcabil, contrastul dintre vestul și estul Europei; iar noi, în Europa Centrală, suntem situați în mijlocul acestui contrast polar. Ceea ce constituie unul dintre poli, Occidentul, a ajuns oarecum deja până la hipertrofie, până la supramaturare; ceea ce înseamnă Orientul nu se arată nici măcar în primele sale începuturi; abia dacă este în stadiul embrionar. Să ne fie limpede în această privință: ceea ce se vede în acest ciudat Orient, părând pentru noi atât

de haotic în ziua de azi, este prost înțeles în Europa Centrală, și cel mai prost în Europa Occidentală. Câte controverse nu se găsesc acum în privința esenței poporului rus, în privința a ceea ce se afirmă acum în Europa de Est. De exemplu, am citit recent cum un domn expune în mod foarte spiritual, după cum crede el desigur, că poporul rus parcurge acum același stadiu pe care Europa Centrală și Europa Occidentală l-a parcurs în Evul Mediu. Atunci era, spune el, în Evul Mediu, în popoarele Europei Centrale și Occidentale, mai multă credință, mai mult ca un fel de crepuscul, de apus mistic; același lucru este acum în Orient. Așadar Orientul parcurge acum Evul Mediu. Dar la noi a venit de atunci intelectualitatea, cultura rațiunii cu anexele ei natural-științifice, iar oamenii din Orient trebuie să le ajungă din urmă.

Nimic din toate acestea nu este o realitate! Adevărul este mai degrabă că rusul are în orice caz predispoziții mistice, dar că această mistică acționează totodată intelectual – mistică intelectualistă – și intelectul acționează mistic – intelectualism mistic –, ceea ce, de fapt, nu a existat deloc în Europa Centrală. Este cu totul altceva, ceva nou, care se apropie, așa cum crește copilul și devine altceva decât bătrânul care stă lângă el, care care ar putea fi bunicul său. Dar este important ca oamenii de azi să nu treacă pe lângă aceste lucruri dormind și visând. Și tocmai noi în Europa Centrală avem necesitatea stringentă să căutăm înțelegerea acestor lucruri. Și dacă nu încercăm să căutăm o înțelegere a acestui contrast polar, în mod real nu ieșim din haosul prezentului.

Este în orice caz foarte dificil să-ți clarifici întru totul acest contrast dintre est și vest, căci ceea ce este în vest, este oarecum dincolo de maturitate; ceea ce este în est, abia este, după cum am spus, în stadiu embrionar; și cu toate acestea trebuie să dobândim o înțelegere a acestor lucruri. Avem în Occident și de asemenea în Europa Centrală o foarte specifică, să o numim superstiție, pe care oamenii nu o au în Orient, sau, dacă o au, este doar preluată din vest. Ei bine, exprimată

în modul cel mai grotesc, așa spune, este superstiția privind cartea, privind ceea ce stă scris în carte. Este doar exprimat puțin grotesc, dar cuprinde un întreg complex de fapte culturale. Noi, în vest, ne agățăm de ceea ce poate fi scris într-o carte, poate fi oarecum notat, fixat, cu alte cuvinte, ceea ce ca omenesc poate fi desprins de om și obiectivat, și aceasta prețuim noi mai presus de toate. Noi prețuim acest lucru nu numai în sensul că bibliotecile noastre au crescut devenind monstruozități gigantice, și că aceste biblioteci, în special atunci când vrem să lucrăm științific, înseamnă imens de mult pentru noi, ci îl prețuim și într-o altă privință: Îl prețuim, de exemplu, prin aceea că avem o sumă de concepte pe care le-au gândit oamenii, și care s-au desprins de oameni. O sumă de concepte o numim liberalism, și dacă un număr de oameni, un grup de oameni se declară partizanii ei, atunci numim acel grup de oameni „partid liberal”. Un astfel de partid liberal nu este în realitate nimic altceva decât ceea ce se obține atunci când peste un număr de oameni se întinde ca o pânză de păianjen ceva ca o teorie liberală; adică ceva ce poate fi într-o carte. Și așa este și cu alte lucruri. Și ajungem tot mai mult, datorită superstiției acestei teorii, ca totul să fie stabilit în acest mod ca să se știe cu ce avem de a face.

Am văzut apărând în Occident într-o succesiune de-a dreptul rapidă o întreagă serie nu numai de teorii obișnuite, ca liberalismul, conservatorismul, ș.a.m.d., ci am găsit scrise în cărți și teorii universale cuprinzătoare: configurarea Universului conform lui *Proudhon* [6], *Bellamy* [7]; o mare sumă de utopii [8], și cu cât mergi mai departe în vest, cu atât sunt mai multe; Europa Centrală a produs relativ puține utopii, dacă se urmăresc lucrurile, chiar niciuna; utopiile sunt cu toatele produse ale raselor anglo-saxone și romane. Au apărut ocazional și în Europa Centrală deoarece lucrurile apar și strămutate. Această desprindere a ceea ce trăiește, de fapt, în om, faptul de a face din el ceva exterior, care poate fi fixat, și trăirea cu cele fixate, este ceea ce face parte din superstițiile Occidentului, și pe care

Europa Centrală a adoptat într-o anumită măsură de la acest Occident. În anumite Mișcări, în special mistice, și în tot felul de alte Mișcări, aceasta a căpătat chiar un caracter foarte rău, prin aceea că s-a acordat o mare valoare faptului de a nu avea ceva viu, actual, ci numai ceva vechi, care poate fi extras din cărțile vechi sau din tradițiile vechi, pe scurt, ceva care este desprins de om, deși trebuie să fi trăit cândva în om. Pe unii oameni nu îi interesează deloc când le este prezentat un concept sau altul despre lumile spirituale în forma nemijlocită. Dar dacă li se povestește: Aceasta au gândit vechii rosicrucieni, aceasta este înțelepciune rosicruciană –, sau atunci când o anumită sectă vrea să spună că întemeiază o societate, vorbește despre „vechile temple, templele mistice”, „templele mistice orientale” ș.a.m.d., și indică cât de vechi sunt lucrurile, ceea ce înseamnă când au fost depozitate, fixate, atunci unii se simt extraordinar de satisfăcuți.

Acesta este, aș spune, aspectul general, dar el s-a hipertrofiat într-adevăr în vest și se va amplifica tot mai mult, până la extrem. Căci aceasta se leagă strâns de un anumit despotism pe care îl exercită spiritualul desprins de om, asupra omului însuși. În cele din urmă apare domnia spiritualului expulzat, asupra a ceea ce este elementar-omenesc imediat. Omul urmează să fie atunci scos din circuit, și ceea ce el a zămislit în afară urmează să devină dominant într-o formă oarecare. Dar ceea ce a fost zvârlit afară, în lume, tinde spre materializare, nu numai spre interpretare în sens materialist, ci spre materializare. Și în această privință lumea a mers deja foarte, foarte departe. Numai că în mod obișnuit nu se caută legitatea interioară în astfel de lucruri, dar aceste legi interioare există, și în viitorul apropiat ele se vor răzbuna din plin pe oameni, pentru că aceștia nu caută legile interioare.

Există un om în prezent care, după ce mai înainte a purtat un nume burghez, acum poartă numele de *lord Northcliffe* [9]; marele magnat al ziarelor din Anglia, și acum pe cale de a fi și din America. Omul a

început de câțva timp să se gândească la ideea: Cum poate fi făcută viața socială, conviețuirea oamenilor, independentă de oamenii înșiși? Cum se poate întemeia, ca să spunem așa, domnia a ceea ce a fost desprins de om asupra oamenilor? – El a început într-o câțva mai întâi cu teorii, spunând: Fiecare provincie își are ziarul său; acolo scriu oameni individuali locali, și prin aceasta ziarul din fiecare provincie este diferit de cel din altă provincie. Cât de minunat ar fi totuși, dacă s-ar ajunge treptat să se toarne un șablon unitar peste diferite prese provinciale, astfel încât să se adune într-un birou central toate articolele bune din domeniul chimiei, pe care le-au scris chimiștii renumiți, toate articolele bune din domeniul fizicii, scrise de buni fizicieni, toate articolele bune din domeniul biologiei, scrise de biologi celebri, și așa mai departe. Iar acestea vor fi apoi distribuite ziarelor individuale și astfel toate editează același lucru. Și dacă e să fie diferite, tot sediul central se organizează diferențierea. Desigur că nu se poate aduce același lucru peste tot, fie doar din cauză că limbile diferă, dar totul poate fi centralizat.

Și iată: omul acesta a parcurs o cale lungă în această direcție, și în ziua de azi el este oarecum suveranul invizibil al unei mari părți a presei britanice, franceze, americane, întrucât într-o anumită presă din Anglia, Franța și America nu apare nimic care să nu provină din această sediu central. Și celelalte prese, care încă este independentă de el, îi este foarte greu să supraviețuiască concurenței create de ceea ce curge prin canalele lui. Dar idealul său este să măture din calea lui tot ceea ce nu curge dintr-o asemenea sursă unică. Gândiți-vă ce posibilitate se deschide astfel credinței care domnește în ziua de azi în ceea ce s-a desprins de om, dar se apropie apoi de om în acest mod! Gândiți-vă ce posibilități de a exercita o tiranie imensă din această parte, asupra oamenilor individuali!

De a reintegra omul individual în deplina sa validitate, de a face ca omul individual să se bazeze din nou într-un tot pe sine însuși, aceasta este în realitate predispoziția omului din Est; învingerea cărții,

învingerea a ceea ce este fixat, și punerea omului în locul lor. Starea ideală înspre care tinde Estul este ca omul să citească mai puțin, să se lase mai puțin înrâurit de cele fixate, în schimbul a tot ceea ce este legat de omul individual nemijlocit. Omul individual îl va asculta din nou pe celălalt; omul individual va ști că este o diferență dacă cuvântul vine de la omul însuși sau dacă s-a separat de el și a parcurs calea ocolită a tiparului și a celor asemănătoare. Cu siguranță, în anumite domenii sunt abia începuturi în această privință, dar începuturi foarte, foarte semnificative, începuturi teribile, adică: în Vest s-au făcut începuturi în aceste lucruri cu separarea de om, dar începuturi înspăimântătoare.

Faptul că există această separare de om ne-a adus în multe domenii, în special ale artei, la procedeul reproducerilor, care sunt într-adevăr potrivite să alunge simțul pentru realizarea artistică. În multe cazuri s-a pierdut prin aceasta posibilitatea de a mai vedea individualul în opera de artă, în special în operele de artă de uz cotidian, și oamenilor le este greu să înțeleagă opunerea față de acest aspect nefast al timpului nostru. Probabil că ați văzut că unele dintre doamnele noastre poartă inele sau alte obiecte ornamentale, dar fiecare este diferit, pentru că li se acordă o valoare în sensul că în ele există ceva individual, ceva ce reprezintă o relație nemijlocită individuală între obiectul individual și cel care l-a făcut. Oamenii nu mai au prea multă înțelegere pentru de astfel de lucruri în vremea în care totul se produce multiplicat, adică este obiectivat, desprins de om. În lucrurile noastre se află foarte frecvent intenții care sunt într-adevăr legate de evoluția timpului și care poate sunt considerate doar predilecții, dar care sunt voite din asemenea contexte. Dar ceea ce se pregătește în Est, clădirea pe individual, creșterea valorii nemijlocite a omului, este abia la începutul său embrionar. Căci ce se pregătește acolo? În Vest s-a constituit acum, să spunem, marxismul. Ce este marxismul? – Puteam, la fel de bine, să menționez altceva –; ce este marxismul? O teorie care exprimă în concepte o astfel de structurare

a realității încât prin această configurare a realității toți oamenii să poată trăi laolaltă în mod corespunzător în privința socială.

În Est se pregătește un mod spiritual care consideră drept un nonsens deplin așa ceva, că se poate născoci ceva care să fie o teorie general valabilă în privința traiului laolaltă al oamenilor; aceasta va apărea drept un nonsens deplin modului de a vedea lumea care se dezvoltă în Orient. Căci oamenii vor spune: Nu se poate fixa modul cum să trăiască oamenii laolaltă; aceasta trebuie să o spună fiecare în parte; aceasta trebuie să o arate fiecare om în parte, aceasta trebuie să se dezvolte în însăși conviețuirea umană. Este un anumit – dacă îmi este îngăduit din nou să folosesc un concept șablon; nu-mi place să o fac, dar trebuie să folosim anumite concepte –, un anumit individualism, dar un individualism cu adevărat creator se pregătește în Est.

Trebuie să putem cuprinde, să putem înțelege aceste lucruri, căci aceste lucruri reprezintă forțele prin care se configurează în prezent lumea. Noi ne situăm în mijlocul acestei configurări a lumii. Nu poți ajunge la o idee rodnică în privința configurării lumii, dacă nu iei în considerare aceste lucruri. Și nici nu vezi cum cineva le anticipează. Pentru că acel lord Northcliffe a cumpărat nu numai ziare britanice, americane și franceze, ci, de exemplu, el a cumpărat și ziare rusești. «Novaia Vremia» este cu totul în posesia sa, și cu aceasta el își întinde rețeaua spre est, desigur sub instrucțiunile acelor oameni care cunosc deja lucrurile într-un anumit sens, prinzând astfel ceea ce este viitor în plasa trecutului său. Și aceasta este vârat ca ceva mult mai profund decât se poate bănuși în ziua de azi, în alianța Est-Vest, în care este împănată Europa Centrală. La acestea s-a lucrat temeinic și mult – și în alte domenii –, mai mult decât își pot imagina oamenii în ziua de azi, și cu mult mai sistematic decât își dau seama oamenii în ziua de azi. Căci este o idee îngrozitoare să inoculezi germinativului Estului, Vestul pe cale de a muri. Dar cine apreciază în ziua de azi în mod corect – unii observă ce se întâmplă – că, dintr-o dată, după răspântia

secolelor XIX, XX, în presa engleză a apărut o serie întreagă de pseudonime: Ignotus, Argus, Spektator, ș.a.m.d.; cine judecă dintr-un anumit punct de vedere superior că, pe de o parte, este cumpărată «Novaia Vremia», dar că reprezentantul «Novaiei Vremia» scrie sub un astfel de nume la Londra, încât are loc un schimb complet între ceea ce domnește în Vest ca hipertrofie, și embrionarul, germinativul Estului? Acestea se află în culise vieții noastre actuale, și sunt legate de legile devenirii omenirii, sunt legate de legile evoluției Pământului.

Cine crede că fantazez făcând afirmația: La începutul secolului XX spiritul european-estic a fost cuplat cu spiritul european-vestic, și s-a lucrat sistematic la apariția unei opinii publice – mai întâi în redacții, de acolo în parlamente, de acolo prin canale subterane, dar mai întâi în cu totul alte domenii –, cine crede că fantazez să citească acele scrisori care au fost publicate de doamna *Novikoff* [10], soția ambasadorului rus la Viena, la începutul secolului XX, pe care doamna Novikoff le-a scris d-nei *Campbell Bannerman*, pe care a cunoscut-o în Anglia, și să încerce să-și aducă într-adevăr în fața sufletului ceea ce poate învăța din aceste scrisori. Veți vedea că nu fantazez, dar veți găsi explicație pentru multe lucruri care astăzi stau ca inexplicabile în fața sufletelor Europei Centrale.

Avem nevoie de alte concepte decât cele care ne-au fost transmise din vremuri străvechi, dacă vrem să înțelegem într-adevăr schimbările semnificative din timpul nostru. Și cel mai important: noi suntem dotați pentru aceasta, să ne educăm, să ne formăm astfel de concepte. Trebuie să nu trecem dormind peste faptele care se petrec în ziua de azi. Sute și sute de astfel de fapte am putea menționa, ca de exemplu acesta: În vara anului 1911 a fost o mare adunare la Oxford. Au fost prezenți în veșmintele lor de ceremonie, în splendide ținute, toți demnitarii și profesorii Universității de la Oxford. Pentru că Haldane, *lordul Haldane* [11], a ținut un discurs. Și care a fost conținutul acestui discurs? Așadar Secretarul de stat pentru război din Anglia a ținut un discurs, și conținutul acestui discurs a fost unul

strict științific, și el s-a ocupat să explice ce progrese imense a făcut dezvoltarea omenirii prin esența spiritului german; lordul Haidane explicând oamenilor că acesta este în primul rând un exemplu din care se poate vedea că purtarea înaintea a culturii omenești nu se face prin forță brută, ci prin puterile morale care acționează în cultură. Întregul discurs a fost un panegiric asupra siguranței și temeiniciei interioare a vieții spirituale germane. Când a izbucnit războiul, lordul Haldane a făcut parte dintre aceia care erau pe deplin de acord cu opinia că esența germană se manifestă de fapt prin militarismul său, și că militarismul german este iadul pentru lume. El a subliniat cu fermitate acest lucru. Același lord Haldane care a apărut ca tânăr la Göttingen șezând plin de venerație la picioarele filosofului *Lotze* [12], care a scris frumoasele cărți despre «Educație și stat» și frumoasa carte «O cale spre realitate», același lord Haldane, care a rostit frumoasele cuvinte despre deosebirea dintre Hegel și Goethe: Că Goethe ar sta mai sus, pentru că Hegel spune, așa, cu aproximație, că natura ar exprima cele mai înalte taine, numai de am putea să o auzim, în timp ce Goethe are Cuvântul mai înalt ca bază a întregii sale viziuni asupra lumii, că, dacă natura ar avea într-adevăr de spus tot ce are nevoie omul, atunci ea ar putea vorbi. Este un cuvânt adânc, un cuvânt imens de profund, căci în felul acesta nu se spune cu nimic mai puțin decât: Goethe profesează adevăratul spiritualism. Dacă natura ar conține tot ceea ce este în lume, ea ne-ar spune-o; dacă nu o spune, aceasta este o dovadă că mai există și altceva, anume spiritualul în afara existenței naturii. Pe toate acestea le-a rostit Haidane din relația sa cu viața spirituală germană. Și cu toate acestea – putem invoca sute de alte exemple – îl vedem schimbându-și brusc opinia.

Aceste manifestări nu sunt dintre acelea peste care se poate trece cu afirmația banală: Dacă vom încheia pacea, va fi iarăși bine, atunci totul se echilibrează! Așa cred foarte mulți oameni. Nu va fi așa! Avem nevoie de un lucru esențialmente diferit. Nici măcar nu avem nevoie să-l dobândim, căci, în fond, îl avem; putem, numai să vrem. Căci în

Europa Centrală avem în noi acea esență care ne face posibil să înțelegem într-adevăr Vestul și Estul, dacă vrem. Noi putem înțelege, dacă vrem. Dar trebuie să ne dezbrăăm de ceva anume, și dezbrăarea ne dă înțelegere reală a științei spirituale. Dar atunci trebuie să ne vârâm cu întreg sufletul, cu toate puterile sufletești, nu cu spiritul teoretic, în știința spirituală.

Iertați-mă dacă vorbesc despre ceva personal, dar este un lucru evident pentru noi toți acum, pentru că ne cunoaștem bine, eu am scris despre Nietzsche, și se vede din carte că eu îl admir pe Nietzsche, că îl prețuiesc pe deplin. Ei bine, am vorbit recent în diverse locuri despre faptul că îl prețuiesc și îl admir foarte mult pe esteticianul șvab „V”-Vischer [13], și că el face parte dinspre primii înspre care m-am îndreptat atunci când, cu mai mult de 30 de ani în urmă, am plantat primul germen la ceea ce numesc eu acum știință spirituală, cum pe atunci el a fost primul care mi-a venit în întâmpinare, spunându-mi: Modul dumneavoastră de a înțelege conceptul de timp este cu adevărat ceva care este rodnic pentru întemeierea științei spirituale. – Așadar eu îl admir pe Nietzsche, am încercat să-l descriu în cartea mea ***Friedrich Nietzsche, un luptător împotriva timpului său*** [14]; îl admir pe V-Vischer. Dar să-i luăm acum pe cei doi. Există un pasaj interesant, pe care îl găsim la Nietzsche despre V-Vischer. Dumneavoastră știți că Nietzsche a inventat mult folosită expresie „filistin academic”, aplicându-o lui *David Friedrich Strauß* [15], autorul cărții «Viața lui Iisus» și al tratatului «Vechea și noua credință». V-Vischer a fost un mare admirator al lui David Friedrich Strauß. Spun acestea numai pentru a îndrepta atenția în această direcție. Dar în privința lui V-Vischer, Nietzsche a făcut următoarea frumoasă remarcă [16]:

„...Recent judecata unui idiot *in historicis*, o afirmație a din fericire decedatului estetician șvab Vischer a făcut ocolul ziarelor germane ca un <adevăr>, la care orice german *trebuie să spună Da*: <Renașterea și Reforma, abia amândouă la un loc alcătuiesc un întreg

– renașterea estetică și renașterea morală». – La asemenea afirmații răbdarea mea ajunge la capăt, și îmi vine, o simt chiar ca pe o datorie, să le spun odată germanilor *ce anume au ei deja pe conștiință. Toate marile nelegiuiri culturale de patru secole încoace le au pe conștiință!...*”

Poți așadar trăi faptul că îl admiri pe unul, îl admiri pe celălalt, că admiri sistemul de reprezentări al amândurora, dar că unul dintre ei îl numește pe celălalt „idiot”. Dar aceasta nu îmi schimbă aprecierea despre nici unul dintre ei, pentru că atunci când cunosc ce spune unul și ce spune celălalt, nu mă simt obligat să jur pe unul sau pe celălalt, nu mă simt obligat să adopt aceeași judecată pe care o are unul despre celălalt, ci să o înțeleg ca fiind a sa. Așa cum știu foarte bine că dacă privesc aici, această dispunere a cărților, ea îmi apare altfel decât domnului care o privește de acolo.

Suntem dotați să facem aceasta; vedem numai că până acum de multe ori spiritele care au exprimat în mod corespunzător această predispoziție în ei înșiși, au eșuat oarecum sufletește în această privință. Dar această predispoziție trebuie luată în seamă și dezvoltată de noi cu sănătate spirituală deplină.

Este interesant că Hölderlin [17] s-a identificat într-un anumit mod cu al său «Hyperion în Grecia», în privința a ceea ce îl pune Hölderlin pe Hyperion al său să spună despre germani. Și cel care îl cunoaște pe Hölderlin știe că nu este numai părerea lui Hyperion, ci, foarte puternic, părerea lui Hölderlin. El îi caracterizează pe germani după cum urmează:

„Barbari din vechime, deveniți prin sânge și știință, și chiar prin religie și mai barbari, profund incapabili de orice simțământ divin, pervertiți până în măduvă de norocul sfintelor Grații, în acel grad de exagerare și de sărăcie ofensator pentru orice suflet de soi bun, confuzi și lipsiți de armonie, ca cioburile unui vas aruncat –, aceștia, dragă Bellarmin, au fost consolatorii mei. – Sunt cuvinte grele, și totuși le spun, pentru că acesta este adevărul: nu cunosc vreun

popor care să fie mai sfâșiat interior decât germanii. Sunt meseriași, vezi tu, dar nu oameni; gânditori, dar nu oameni; preoți, dar nu oameni; stăpâni și slujitori, tineri și oameni așezați, dar nu oameni, ș.a.m.d.”

Desigur că scriitorii Antantei ar putea copia aceste lucruri, nu-i așa? Dar aici este vorba de altceva: același Hölderlin, a cărui convingere a fost întru totul aceasta, același Hölderlin a numit Germania „inima Europei”. Ceea ce înseamnă: lui i-a fost posibil să aibă *atât* una din judecăți, cât și cealaltă judecată. Și noi trebuie să recunoaștem această posibilitate, iar și iar, ca fiind legată de predispoziția noastră cea mai lăuntrică. Acea aderare abstractă la opinii contradictorii trebuie să o recunoaștem ca aderare la unilateralitate. Căci ceea ce se va dezvolta în Est nu va mai putea deloc înțelege astfel de lucruri, prin care a devenit mare Europa Occidentală. Faptul că cineva nu ar putea avea o judecată și totodată contrariul ei, nu va mai putea fi înțeles în Est în viitor, pentru că în Est se va dezvolta multilateralitatea și oamenii vor înțelege că poți cunoaște un lucru numai prin aceea că mergi de jur-împrejurul lui și îl poți descrie în multele sale configurații.

Dar aceasta se leagă de cele cu care am început astăzi, de înțelegerea necesară a faptului că trebuie să dobândim o nouă relație cu Adevărul. Nu o vom dobândi altfel decât dacă vom înțelege că viața în reprezentări, în concepte, este deja o viață în spirit. Noi trebuie să ne dezbărăm de această prejudecată neștiințifică – pentru că ea nu este științifică –, de această prejudecată materialistă sau monistă trebuie să ne dezbărăm, care afirmă: atunci când gândesc, îmi folosesc creierul, așadar gândirea mea izvorăște din creierul meu! – ceea ce este la fel de inteligent ca atunci când cineva spune: Aici este o stradă, aici sunt urme de pași; de unde pot veni aceste urme de pași? Desigur că trebuie să existe jos, în Pământ, forțe care au făcut aceste urme de pași. Acum studiez aceste urme de pași și fac o teorie despre ce forțe sunt acolo, dedesubt, care împing în jos și în sus, astfel încât atunci

când Pământul este moale, se mișcă în așa fel încât să apară aceste urme de pași. – Acești oameni ar fi exact la fel de deștepți ca acela care caută în structura și mișcările creierului forțele care alcătuiesc gândirea. Căci așa cum urmele de pași sunt ceva se găsește pe Pământ, dar provin de la oamenii care au mers pe acolo, tot așa, ceea ce este structură a creierului este bineînțeles acolo așa cum o descriu biologia și psihologia, dar gândirea a gravat-o, și gândirea este deja ceva spiritual.

Da, dar creierul trebuie totuși să fie aici, nu? – Bineînțeles, și solul pământesc trebuie să fie aici, dacă vreau să merg pe el! Creierul trebuie să fie aici ca un suport atâta timp cât trăiesc între naștere și moarte; trebuie ca ceea ce trăiește în mine – și care trăiește spiritual –, să se reflecte în ceva conform condițiilor existenței dintre naștere și moarte. Acest aparat reflector este creierul, numai că reflectarea este vie, ca și cum într-o oglindă nu doar o simplă suprafață netedă reflectă lumina, ci totul s-ar grava, s-ar săpa, și în structură ai putea încă vedea ceea ce s-a reflectat; așa se reflectă din creier gândirea. Oamenii trebuie să înțeleagă că gândirea ca atare este ceva spiritual, că noi ne aflăm deja în interiorul lumii spirituale atunci când gândim. Deplina conștientă a acestui fapt va veni însă abia atunci când gândirea se eliberează, când gândirea va putea, ca să spunem așa, să se prindă din zbor pe sine însăși, în așa fel încât ea să se poată desfășura așa cum v-am descris ultima și penultima oară, când omul caută corelații mai subtile, când încearcă să ia în seamă în gândirea sa mai fină nu numai ce se află la suprafața vieții, ci ceea ce se află sub suprafață în corelații mai subtile.

Căci abia cu o asemenea gândire eliberată de materie îți dai seama ce este propriu-zis gândirea ca spiritual. Abia atunci se va ajunge la o astfel de gândire, care poate fi și creatoare în lume. Pentru că vedeți dumneavoastră, natura poate fi în orice caz înțeleasă cu o gândire care preia ceea ce spun fenomenele naturii înseși; dar dacă e să găsim idei care să se integreze în viața socială, care trebuie într-un fel să

guverneze omenirea, atunci aceste idei trebuie să se nască cu adevărat în gândirea liberă. De aceea este timpul nostru atât de nerodnic din punct de vedere politic, atât de steril, pentru că timpului nostru îi lipsește gândirea liberă, desprinsă de materie, singura capabilă să fie ceva pentru viața socială. Ne lipsește foarte tare posibilitatea să ne ridicăm din dependența de ceea ce ne apare din afară și să ne înălțăm la țeserea proprie, independentă, vie a gândirii. Și aceasta este, în fond, dacă vrem să o numim așa, necesitatea mistică imediată, și nu cheștiile mistice întunecate, confuze, practicate atât de frecvent în ziua de azi, trăirea-de-sine în ființa divină interioară și altele asemenea, așa cum sună lucrurile frumos; căci pe Dumnezeu îl trăiește orice ființă în interiorul ei. Atunci când omul spune doar: mistica, teozofia este trăire interioară a legăturii sale cu unitatea lumii, cu Dumnezeu în sine: păi și cărăbușul o trăiește, dar în felul său. Este vorba că trebuie să începem mai întâi cu trăirea acestei țeseri vii a gândirii, care se exprimă în concepte concrete. Atunci aceste concepte vor deveni și ele concrete, se vor putea integra în structura socială a existenței.

Spuneam la începutul considerațiilor de azi că este foarte important nu doar să privim relația omului cu un nou adevăr în mod spiritual-științific, ci să pătrundem până la sentimentul că însuși această relație a omului cu Adevărul trebuie să devină altceva, anume faptul de a fi conectat în mod viu la realitate. Acesta este de o valoare imensă pentru capacitatea de a înțelege marile fenomene ale lumii, pentru capacitatea de a înțelege devenirea istorică, pentru capacitatea de a înțelege prezentul și viitorul social și, de asemenea, pentru viața fiecărui suflet omenesc. Trebuie numai ca oamenii să înceapă să continue marile linii și curențe care au început, dar care tocmai că nu au fost continuate. Își are bunele sale temeieri – și despre asta vom mai vorbi – faptul că în cea de-a doua jumătate a secolului XIX au fost uitate multe, au fost îngropate multe. Dacă voi publica o nouă ediție a cărții mele ***Despre enigmele sufletului***, va trebui să indic unele

fenomene care mai fac parte din aceste acorduri uitate ale vieții spirituale. Descoperi acolo extraordinar de multe despre care se poate spune că știința noastră spirituală se leagă nemijlocit de ceea ce exista în prima jumătate a secolului XIX și care a fost într-un totuț uitat. Dacă ar fi dăinuit – ceea ce, desigur, este doar o ipoteză, căci lucrurile nu ar fi putut evolua altfel decât s-au dezvoltat –, dar dacă ar fi dăinuit, atunci omul s-ar fi raportat cu totul altfel la evenimentele ciudate, dureroase, cu care se confruntă, și nu așa neajutorat. Căci, într-o anumită privință, el stă de fapt neajutorat în fața lor.

Este ciudat – am spus-o în repetate rânduri – cum s-a contat din Occident, anume din partea britanică, pe forțele existente în Europa, dar în mod britanic-egoist, și cum au atras ele în felul acestora norii furtunilor în efectele cărora trăim noi acum. Eu am expus și aici în timpurile scurse câteva dintre evenimentele care au dus la prezentul nostru atât de trist. Dar din unele dintre cele pe care le-am spus tot în ultima vreme, vă veți da seama că într-adevăr nu este suficient să privești pur și simplu evenimentele și legăturile dintre evenimentele care sunt descrise atât de des în ziua de azi, ci trebuie săpat mai adânc, pentru a intra cu adevărat în unele dintre lucrurile extrem de semnificative care s-a desfășurat sub suprafața evenimentelor exterioare, și care se descarcă acum în evenimentele grave ale prezentului, care se abat atât de cumplit asupra oamenilor. Multe lucruri sunt așa încât, într-adevăr, nu pot fi numite în ziua de azi cu numele lor real, pentru că oamenii nu ar voi să le accepte, dar dacă e să vină lumină în evoluția omenirii trebuie să devină posibil să se atingă, să se abordeze și astfel de taine mai profunde, care sunt legate de devenirea prezentului. Dar aceasta va fi posibil numai dacă se vrea în mod onest și tot mai onest, ceea ce este înțeles aici drept știință spirituală.

Atunci, în orice caz, nu se va mai putea confunda această știință spirituală cu toate lucrurile acelea lipsite de sens, care se afirmă de multe ori în ziua de azi drept curenți mistici, fundamente mistice și

altele asemănătoare. Și trebuie să accentuez mereu, iar și iar: Evenimentele se configurează în așa fel încât în viitor va trebui făcută o departajare tot mai temeinică între cea ce se vrea și se face în această știință spirituală, în această știință spirituală orientată antroposofic și tot ceea ce ar dori așa tare să se simtă înrudită cu aceasta. Ceea ce se are în vedere în această știință spirituală vrea să pornească întru totul de la cele mai bune impulsuri care au fost date în Occident, dar vrea să fie o dezvoltare mai departe!

Vă rog, ca să spun aceasta în încheiere, să considerați Orientul. Desigur, el a avut cultivată la un nivel extrem de ridicat, în vremurile vechi, viziunea asupra vieților pământești repetate. Această concepție despre viețile pământești repetate era, desigur, extrasă dintr-o anumită dezvoltare a interiorului omenesc. Și nu poate exista o dezbateră mai profundă despre legătura sufletului omenesc individual cu Universul, dintr-un anumit punct de vedere, decât, de exemplu, în Bhagavad Gita. Dar *noi* avem alte sarcini. Considerați sarcina care a fost inaugurată prin Lessing în a sa «Educarea neamului omenesc», în care apare din nou în Occident ideea vieților pământești repetate. Cum izvorăște ea din gândirea lui Lessing! Desigur, și el amintește că a existat o învățătură pe care au avut-o popoarele primitive, dar el consideră epocile succesive ale evoluției omenesti, el observă cum s-a dezvoltat o epocă ulterioară a evoluției omenirii din cea precedentă și încearcă să recunoască modul în care s-ar întrerupe mereu lucrurile, dacă nu ar fi sufletul omenesc însuși cel care să ducă din epoca A în epoca B, în epoca C, ceea ce și-a cucerit el ca forțe. Gândiți-vă, dacă noi ca suflete omenesti am trăit în antichitatea străveche a Pământului și apoi iar și iar, atunci suntem noi înșine cei care ducem din timpurile vechi până în timpurile actuale ceea ce se toarce ca fire ce pot fi purtate prin întreaga evoluție istorică. Atunci oamenii înșiși sunt cei care creează aceste epoci. Din această viziune istorică, anume că istoria dobândește un sens dacă oamenii revin mereu pe Pământ – căci oamenii sunt cei care poartă

impulsurile dintr-o epocă într-alta –, din această mare considerare istorică, și nu din sufletul omenesc individual, ca în Orient, ci din o privire de ansamblu istorică asupra evoluției omenirii izvorăște la Lessing gândul vieților pământești repetate.

O gândire istorică, istoria în sensul cel mai înalt, aceasta este sarcina Occidentului. Dar atunci trebuie să putem înțelege istoria în fiecare moment. Istoria ne întâmpină și atunci când ne apar înaintea ochilor faptele individuale, de exemplu la înțelegerea celor mai diferite vârste ale vieții – istorie este, totuși, și atunci când aici se află copilul, aici bărbatul, aici bătrânul. Ceea ce este istoric poate sta, de asemenea, alăturat, dar poate fi înțeles în sensul istoriei doar atunci când se știe că bătrânul a fost copil, că bătrânul a fost adult, și că ceea ce trăiește unul după altul stă și unul lângă altul. Europa de Est, de Vest și Centrală sunt într-adevăr una lângă alta, dar ele nu pot fi înțelese decât atunci când le putem cuprinde în sens istoric și ca succesiune, dar în sens corect.

Acestea sunt sarcini care ne revin fiecăruia dintre noi, și în legătura vie cu ceea ce se află în jurul nostru vom dobândi satisfacerea sufletului nostru dacă ne lărgim orizontul asupra acestor lucruri.

NOTE

Suportul textului: Majoritatea acestor conferințe susținute în filiala din Berlin a Societății Antroposofice în timpul Primului Război Mondial au fost stenografiate de Hedda Hummel; unele dintre ultimele conferințe, în schimb, de Walter Vegelahn, Berlin. Textul tipărit se bazează pe propriile lor transcrieri în text clar. Stenogramele originale nu mai există.

Titlul volumului și titlul conferințelor au fost date de Marie Steiner pentru prima ediție.

Cuprinsul detaliat a fost adăugat de editor la ediția din 1982.

Note referitoare la text

Lucrările lui Rudolf Steiner în ediția Operelor complete (GA) sunt indicate în note cu numărul bibliografic.

CONFERINȚA I

1. Șirul gândurilor din această conferință revine într-o serie de conferințe din anii 1917 și 1918, ca de exemplu în conferința din 13 mai 1917 din ***Fundalurile spirituale ale primului Război Mondial***, GA 174b; în conferința din 19 mai 1917 din ***Europa Centrală între Est și Vest***, GA 174a; în conferința din 10 iunie 1917, publicată ca o conferință individuală «Aspecte specifice pentru caracterizarea prezentului: înstrăinarea de realitate», Dornach 1939; în conferința din 30 iunie 1918 din ***Moartea ca transformare a vieții***, GA 182; în conferința din 16 ianuarie 1920 din ***Transformări spirituale și sociale în evoluția omenirii***, GA 196. În cadrul acestora sunt menționate drept personalități tipice: Woodrow Wilson, președinte al Statelor Unite ale Americii de Nord; Lloyd George, prim-ministru britanic între 1916 și 1922;

Georges Clemenceau, președinte ale Consiliului de miniștri francez între 1917 și 1920; Matthias Erzberger (1875-1921), politician de centru german cu rol determinant în timpul războiului.

2. *celebra zicală a eroilor greci*: Homer, «Odiseea», Cântul 11, versurile 489-491, cuvintele lui Ahile.
3. *Franz Brentano*, 1838-1917, profesor la Viena între 1874 și 1880, apoi savant fără funcție publică. «Psychologie vom empirischen Standpunkte» («Psihologia din puncte de vedere empirice»), vol. I, 1874.
4. *Wodrow Wilson*, 1856-1924, președinte al SUA între 1913 și 1921, profesor de filozofie.

CONFERINȚA a II-a

1. *Goethe*: vezi «Lucrările de științele naturii ale lui Goethe», introduse, comentate și editate de Rudolf Steiner în «Literatura națională germană» a lui Kürschner, 1883-1897. Reeditare în cinci volume, GA 1a-e, Dornach 1975. „Așa ne apar ultimele experiențe (unice) ale lui Goethe, niciodată drept scop în sine, ele trebuie mereu făcute pentru confirmarea unui mare gând, al acelei descoperiri centrale”. (Rudolf Steiner în introducerea la lucrările de științele naturii ale lui Goethe, vol. I, pag. XVIII).
2. *ateismul este din punctul de vedere al științei spirituale o boală*: aceeași temă este tratată amănunțit în conferința din 16 octombrie 1918 «Cum îl găsesc eu pe Christos» din **Moartea ca transformare a vieții**, GA 182.
3. *concepte mobile*: despre dezvoltarea conceptului până la conceptul mobil vezi conferința din 15 ianuarie 1916 din **Unirea spirituală a omenirii prin impulsul lui Christos** GA 165.

4. Robert Scheu, 1873-1964, vezi «Kulturpolitik» («Politică culturală»), Viena 1901.
5. cum ceea cedă știința spirituală poate interveni fertilizând: vezi **Acțiunea fertilizatoare a antroposofiei asupra științelor de specialitate**, GA 76.
6. dr. Johann Plenge, 1874-1963. Vezi «1789 und 1914. Die symbolischen Jahre in der Geschichte des politischen Geistes» («1789 și 1914. Anii simbolici în istoria spiritului politic»), Berlin 1916.

CONFERINȚA a III-a

1. Friedrich Rittelmeyer, 1872-1938; preot evanghelic. Între 1902 și 1916 cunoscut predicator la Nürnberg, apoi la «Biserica Nouă» din Berlin. Începând din 1911 ia legătura cu Rudolf Steiner. Editor al lucrării «Despre opera de o viață a lui Rudolf Steiner», 1921. Co-fondator și primul conducător al «Comunității Creștine», întemeiată în 1922, Mișcarea pentru înnoire religioasă. Autobiografie «Din viața mea», 1937. Rudolf Steiner referitor la el: „...Mișcarea antroposofică a trebuit să vadă în Rittelmeyer modelul unei personalități care a unit creștinismul cu antroposofia în armonia interioară a inimii și în armonia exterioară a acțiunii”, la discutarea Cursului despre Apocalipsă, 1924, tipărit în: **Raportul lumii stelare cu omul și al omului cu lumea stelară. Comuniunea spirituală a omenirii**, pag. 201, GA 219.
2. Ludwig Deinhard, 1847-1917, autor al cărții «Das Mysterium des Menschen im Lichte der psychischen Forschung. Eine Einführung in den Okkultismus» («Misteriul omului în lumina cercetării psihice. O introducere în ocultism»), Berlin 1910.
3. Arthur Drews, 1865-1935. Vezi: «Este Iisus o personalitate istorică?», conferință ținută la convorbirile religioase de la

Berlin ale Uniunii Moniștilor Germani pe 31 ianuarie 1910, publicată sub titlul «A trăit Iisus?», discursuri despre mitul lui Christos de A. Drews și alții, Berlin și Leipzig 1910. «Mitul lui Christos», două volume, Jena 1910 și 1911.

4. *Profesorul Dewar*, 1842-1923, chimist, docent la Institutul Regal din Londra.
5. *Rudolf Kjellen*, 1864-1922, geopolitician suedez, istoric și om de stat. «Statul ca formă de viață». Rudolf Steiner a vorbit adesea despre această carte, ca de exemplu în conferința din 20 mai 1917, din ***Europa Centrală între Est și Vest***, GA 174a, în conferința din 13 mai 1917 din ***Fundaturile spirituale ale primului Război Mondial***, GA 174b; în conferința din 13 octombrie 1917, din ***Fundaturile spirituale ale lumii exterioare. Prăbușirea spiritelor întinericului***, GA 177.
6. *Unul dintre prietenii noștri*: Boris Bugajeff (Andrei Bjelyi), 1880-1934. «Rudolf Steiner și Goethe în concepția despre lume a prezentului». Vezi Assja Turghenieff (1890-1966), «Amintiri despre Rudolf Steiner și despre munca la primul Goetheanum», pag. 72 ș.u. Necrolog de Marie Steiner în «Foaie de știri pentru membri», 1934, pag. 7.
7. *ceea ce am conferențiat eu o dată aici despre gândul uman și gândul cosmic*: vezi ***Gând uman și gând cosmic***, GA 151.
8. *Petru al III-lea*, țar al Rusiei, 1728-1762. Vezi Georg Andreas Will «Merkwürdige Lebensgeschichte Peter des Dritten, Kaisers und Selbsthalters aller Reußen» («Ciudata istorie a vieții lui Petru al III-lea, țar al tuturor rușilor»), Frankfurt și Leipzig 1762.
9. «*Templul invizibil*», revistă lunară pentru reunirea spiritelor, München 1916-20, volumele 1-5, editate de frații dr. Ernst și dr. August Horneffer.

10. *Ernst Horneffer*, 1871-1954. Urmas al lui dr. Fritz Koegel ca editor la Arhivele Nietzsche. Profesor la Gießen. Vezi «Nietzsches letztes Schaffen» («Ultima creație a lui Nietzsche»), Jena 1907.
11. *Robert Scheu*: vezi nota 4 de la conferința a II-a.
12. *Franz Brentano*: vezi nota 3 de la Conferința I. «Psihologia din punct de vedere empiric», 1874. Rudolf Steiner s-a preocupat mult de Franz Brentano. Vezi **Enigmele filosofiei**, GA 18; «Franz Brentano (Un necrolog)» în **Despre enigmele sufletului**, GA 21; în special în conferința din 7 iulie 1922 din **Întrebări ale oamenilor și răspunsuri ale Universului**, GA 213.
13. *Franz Xaver Benedikt Baader*, 1765-1841, filosof. Vezi **Enigmele filosofiei**, GA 18.
14. *Franz Brentano*, «Geniul», conferință ținută în sala Uniunii inginerilor și arhitecților de la Viena. Leipzig 1892.

CONFERINȚA a IV-a

1. *Moritz Benedikt*, 19835-1920, antropolog criminalist.
2. vezi Moritz Bernedikt, «Ruten- und Pendellehre» («Teoria pendulului din nuiele de alun»), Viena și Leipzig 1917.
3. cea mai de jos aură fizică: vezi conferința din 18 august 1924 (cf7) din **Conștiința inițiaților. Căile adevărate și căile false ale cercetării spirituale**, GA 243.
4. *Karl, baron von Reichenbach*, 1788-1869, industriaș și filosof al naturii. El a numit forța iradiantă de la om „Od”.
5. **Teosofie. Introducere în cunoașterea suprasensibilă a lumii și a determinării omului**, GA 9.
6. *Amintiți-vă... când am citat eu renumita formulare a lui Schelling*: Friedrich Wilhelm Joseph von Schelling, 1775-1854. Vezi «Von der Weltseele» («Despre sufletul Universului»), 1798: „Este foarte adevărat că un corp

acționează numai acolo unde se află, dar este la fel de adevărat că el este numai acolo unde acționează.” La ce conferință ținută la Berlin se referă aici Rudolf Steiner nu a putut fi stabilit.

7. *Max Dessoir*, 1867-1947; filosof și psiholog. Rudolf Steiner tratează cartea acestuia «Despre transcendența sufletului», Stuttgart 1917, detaliat și în lucrarea sa ***Despre enigmele sufletului*** (1917), GA 21.
8. ***Știința ocultă în schiță*** (1910), GA 13.
9. ***Conducerea spirituală a omului și a omenirii*** (1911), GA 15.
10. ***Enigmele filosofiei*** (1914), GA 18.
11. «Sângele este o sevă cu totul deosebită»: în ***Cunoașterea suprasensibilului în timpul nostru***, conferința a II-a, pag. 35 ș.u., GA 55. Și ca ediție separată, în mai multe ediții.
12. ***Filosofia libertății*** (1894), GA 4.
13. *Prima mea carte*: Lucrările de științe ale naturii ale lui Goethe! Editată de Rudolf Steiner cu introducere, note de subsol și explicații în text (1893-97). Vezi și nota 1 de la conferința a II-a.
14. *Sângele preia...*: «Sângele este o sevă cu totul deosebită», vezi nota 11.
15. *Ferdinand August Louvier*, «Sphinx locuta est. <Faust>-ul lui Goethe și rezultatele unei metode raționale de cercetare», două volume, Berlin 1887.
16. *Edwin Bormann*, 1851-1912. «Der historische Beweis der Bacon-Shakespeare-Theorie» («Dovada istorică a teoriei Bacon-Shakespeare»), 1897.
17. *Stefan George*, 1868-1933. El a exprimat un sentiment aristocratic fundamental. Din cercul lui George făceau parte, printre alții, Hugo von Hofmannsthal, Klages, Gundolf.

18. *Franz Werfel*, 1890-1945. Despre trilogia sa «*Spiegelmensch*» («Omul reflectat»), vezi articolul lui Rudolf Steiner din revista «*Das Goetheanum*» din 30 iulie 1922 în ***Ideea Goetheanumului în mijlocul crizei culturale a prezentului***, GA 36, și conferința din 21 iulie 1922 din ***Întrebări ale omului și răspunsuri ale Universului***, GA 213.
19. *Reiner Maria Rilke*, 1875-1926.
20. *Guido von List*, 1848-1919. «*Carnuntum*», roman istoric din secolul IV d.Ch., două volume, Berlin 1889.
21. «*Lucifer Gnosis*»: revistă editată de Rudolf Steiner între 1903 și 1908. Articolele scrise de el acolo sunt conținute în volumul ***Luzifer-Gnosis, 1903-1908***, GA 34 și în volumul ***Cum se dobândesc cunoștințe despre lumile superioare?*** (1904-05), GA 10
22. *Christian Science*: întemeiată de Mary Eddy (1821-1910); ea era convinsă că orice boală se poate vindeca pornind din spirit.

CONFERINȚA a V-a

1. *Franz Brentano*: vezi nota 3 de la conferința I.
2. vezi «*Psihologia lui Aristotel*» a lui Franz Brentano, în special învățătura sa despre *Nus poietikos*, împreună cu un adaos despre acțiunea Dumnezeuului lui Aristotel. Mainz 1867, pag. 172: „*Nus poietikos* este lumina care luminează fantasmele și face vizibil pentru ochiul nostru spiritual, spiritualul în sensibil”.
3. *Johann Friedrich Herbart*, 1776-1841, filosof.
4. *Immanuel Kant*, 1724-1804, «*Critica rațiunii pure*», 1781; «*Critica rațiunii practice*», 1788; «*Critica forței de judecată*», 1790.
«*Critica rațiunii practice*»: Partea I, capitolul 7: *Imperativul categoric*: „Acționează în așa fel încât maxima voinței tale să

poată fi oricând valabilă totodată ca principiu al unei legiități generale”. (Vezi și «Întemeierea metafizicii morale», paragraful 2).

5. *Franz Brentano*: conferință ținută pe 23 ianuarie 1889 la Societatea Juridică din Viena; apărută sub titlul «Despre originea cunoașterii morale», Leipzig 1889.
6. *Rudolf von Ihering*, 1818-1893. El și-a reprezentat concepția în discursul «Despre formarea sentimentului juridic», ținut cu câțiva ani înainte de conferința lui Brentano (vezi Nota precedentă) la Societatea Juridică din Viena.
7. *Wilhelm Windelband*, 1848-1915.
8. **Filosofia libertății**: (1894), GA 4.
9. **Educația copilului din punctul de vedere al științei spirituale**: apărută în cadrul Operelor Complete în volumul **Luzifer-Gnosis, 1903-1908**, GA 34; există și ca ediție separată.
10. *Plotin*, 204-270, filosof neoplatonic.

CONFERINȚA a VI-a

1. *Ralph Waldo Trine*, 1866-1958. «În armonie cu infinitul», 1897, răspândită în multe limbi, în sute de mii de exemplare.
2. *Ernst Mach*, 1838-1916. «Beiträge zur Analyse der Empfindungen» («Contribuții la analiza sentimentelor»), Jena 1886.
3. *Johann Fercher von Steinwand* (de fapt Johann Kleinfurher), 1828-1902. «Țigani. Întâlniri și observații, 1859». Conferința din 4 aprilie 1859 a fost ținută la Uniunea de Antichități din Dresda, vezi ediția completă a operelor sale, Viena 1903, vol. 3, pag. 365 ș.u.
4. **Despre enigmele sufletului**, (1916), GA 21.

5. *Jean Jacques Rousseau*, 1712-1778. Lucrarea premiată de Academia din Dijon are titlul: «Discours sur les arts et les sciences», 1750.
6. *Eduard Bernstein*, 1850-1932. «Erinnerungen eines Sozialisten» («Amintiri ale unui socialist»), partea 1: Din anii exilului meu, Berlin 1918.
7. *Theodor Ziehen*, 1863-1950, filosof și psiholog. Rudolf Steiner se referă la conferința din 8 februarie 1916 din ***Necesitate și libertate în evenimentele lumii și acțiunea ome-nească***, GA 166.
8. *Franz Brentano*, vezi Nota 3 de la Conferința I.
9. *Caietul din aprilie 1916, primul caiet din «Reich»*, revista lui *Bernus*: întemeiată de Alexander, baron von Bernus (1880-1963), revistă cu apariție trimestrială, editată în München și Heidelberg de baronul Alexander von Bernus. Primul an de apariție: Cartea I (aprilie 1916) paginile 106-123 și Cartea a III-a (octombrie 1916) paginile 420-432. Despre viața sa și scrisorile lui Rudolf Steiner către el, vezi «Worte der Freundschaft für Alexander von Bernus» («Cuvinte de prietenie pentru Alexander von Bernus»), Nürnberg 1950.
10. ***Teosofie. Introducere în cunoașterea suprasensibilă a lumii și a determinării omului***, GA 9.
11. ***Știința ocultă*** (1910), GA 13.

CONFERINȚA a VII-a

1. *Blaise Pascal*, 1623-1662. «Pensées», traduse și editate de Ewald Wahmuth, Heidelberg 1954, pag. 240/41: „Nu numai pe Dumnezeu îl cunoaștem doar prin Iisus Christos, ci și pe noi înșine ne cunoaștem doar prin Iisus Christos, viața și moartea le cunoaștem doar prin Iisus Christos. Fără Iisus Christos nu știm nici ce este viața noastră, nici ce este moartea

noastră, nici ce este Dumnezeu, nici ceea ce suntem noi înșine”.

2. *Gotthold Ephraim Lessing*, 1729-1781. Citatul sună textual: „Dacă Dumnezeu ar ține în palma sa dreaptă închis întreg adevărul, iar în cea stângă impulsul mereu activ după adevăr, chiar și cu posibilitatea de a greși veșnic, și mi-ar spune: Alege!, aş cădea cu smerenie la stânga Sa, și aş spune: Tată, dă-mi-o pe aceasta!, căci adevărul pur este numai pentru Tine!”. O Ripostă (1778). Operele complete ale lui G. E. Lessing, Leipzig 1897.
3. *David Lloyd George*, 1863-1945, om de stat englez, prim-ministru între 1916-1922.
4. *Sir Edward Grey*, 1862-1933, om de stat englez. Între 1905-1916 ministru de externe britanic.
5. *Herbert Henry Asquith*, 1852-1928, om de stat englez
6. *Herbert Henry Asquith*: vezi conferința din 7 ianuarie 1917 din **Considerații istorice contemporane**, partea a doua; GA 174.
7. *cum va cădea cândva Lloyd George*: ministru în diverse cabinete engleze între 1909-1916. Începând din decembrie 1916 și până în 1922, prim-ministru. A căzut din funcție în anul 1922 în legătură cu problema irlandeză. Partidul Liberal condus de Lloyd George și-a pierdut apoi importanța și nu a mai ajuns niciodată la influența sa anterioară. Rolul lui Lloyd George ca politician proeminent s-a încheiat în 1922.

CONFERINȚA a VIII-a

1. *Eduard von Hartmann*, 1842-1906. «Filosofia inconștientului». Ediția 12, Leipzig 1923.
2. *pesimism*: vezi Rudolf Steiner **Enigmele filosofiei**, GA 18.
3. *Trine*: vezi Nota 1 de la conferința a VI-a.

4. *Johannes Müller*, 1864-1949, Doctor în filozofie, Doctor în teologie, scriitor, editor al «Grünen Blätter» (Foile verzi). Întemeietor și conducător al unui renumit cămin de refacere în Elmau, Oberbayern. Vezi conferința din 28 august 1917 din **Karma materialismului**, GA 176 .
5. **Știința ocultă în schiță** (1910), GA 13.
6. *Pierre Joseph Proudhon*, 1809-1865, socialist francez. Configurarea proudhonică a lumii.
7. *Edward Bellamy*, 1850-1898, scriitor american. Configurarea lumii după Bellamy
8. *utopii*: vezi conferința din 2 mai 1916 în **Prezent și trecut în spiritul omenesc**, GA 167
9. *Viconte Alfred Charles William Northcliffe* (de fapt Harmsworth), 1865-1922, editor englez de ziar.
10. *Olga Novikoff*: «The M. P. For Russia», Reminiscences and correspondence of Mme. Olga Novikoff (Amintiri și corespondențe ale dnei Olga Novikoff) editate de W. T. Stead, volumul 1, 1841-1878, vol 2, 1871-1908, Londra 1909.
11. *Viconte Richard Burdon Haldane*, 1856-1928, om de stat englez. «Educație și stat» («Education and Empire», 1902). «O cale spre realitate» («The Pathway to reality», 1903-04). .
12. *Rudolf Hermann Lotze*, 1817-1881, medic și filosof la Leipzig, Göttingen, Berlin. Opera principală: «Metafizica» vol. 1, 1841-79. «Metafizica» Sistem de filozofie, partea a 2-a, Leipzig 1879.
13. „V”-Vischer, Friedrich Theodor Vischer, 1807-1887, denumit în general „V”-Vischer. Vezi scrisoarea lui Rudolf Steiner către el din 20 iunie 1882 în «Rudolf Steiner, Briefe I» («Rudolf Steiner, scrisori I»), Dornach 1948.
14. **Friedrich Nietzsche, un luptător împotriva timpului său** (1895), GA 5.
15. *David Friedrich Strauß*, 1808-1874.

16. *Nietzsche a făcut următoarea frumoasă remarcă:* Friedrich Nietzsche, în «Ecce homo»: «Cazul Wagner. Problema unui muzician», Opere în 3 volume, volumul 3, München 1955.
17. *Johann Christian Friedrich Hölderlin, 1770-1843.*«Hyperion, sau eremitul în Grecia», două părți, Stuttgart 1797-99, în «Opere complete», editura Insel-Verlag, Leipzig o.J